

Rodinná komunikace jako účinný výchovný nástroj

Bc. Jana Krňávková

Diplomová práce
2013

Univerzita Tomáše Bati ve Zlíně
Fakulta humanitních studií

INSTITUT
MEZIOBOROVÝCH STUDIÍ BRNO

ABSTRAKT

Diplomová práce se komplexně zaměřuje na teoretické i praktické informace o rodinné výchově a rodinné komunikaci. Rodinná komunikace patří k hlavním nástrojům výchovy, proto se v diplomové práci zaměřuji na utváření si správných komunikačních dovedností a vhodného výchovného stylu.

Realizovaný výzkum uskutečněný formou dotazníkového šetření byl tvořen souborem otázek zaměřený na postoje a zkušenosti dětí a rodičů s vlastní rodinnou komunikací a výchovou v rodině.

Výzkum podporuje zjištění, že funkční komunikace a vztahy v rodině přispívají ke správnému vývoji, utváření si vlastní sebeúcty a úctě k druhým.

Klíčová slova: efektivní komunikace, emoce, empatie, komunikace, nenásilná komunikace, neverbální komunikace, rodič, rodina, rodinná komunikace, sociální komunikace, verbální komunikace, výchova, výchovný styl.

ABSTRACT

This thesis focuses on the comprehensive theoretical and practical information on family education and family communication. Family communication is one of the main tools of children's education, my work pays great attention to the formation of a good communication skills and appropriate educational style.

The research carried out through a questionnaire survey was made up of a set of questions focused on the attitudes and experiences of children and parents in the communication and education in their own family.

The research itself supports the finding that functional communication and relationships within the family contribute to the proper development, building own self-respect and respect for others.

Keywords: effective communication, emotion, empathy, communication, nonviolent communication, nonverbal communication, parent, family, family communication, social communication, verbal communication, education, educational style.

ZADÁNÍ DIPLOMOVÉ PRÁCE

(PROJEKTU, UMĚLECKÉHO DÍLA, UMĚLECKÉHO VÝKONU)

Jméno a příjmení: **Jana KRŇÁVKOVÁ**
Osobní číslo: **C11081**
Studijní program: **N 7507 Specializace v pedagogice**
Studijní obor:

Téma práce: **Rodinná komunikace jako účinný výchovný nástroj**

Zásady pro vypracování:

Zadané a zvolené téma bude zpracováno podle pokynů obsažených v materiálu IMS "Metodika psaní odborného textu a výzkum v sociálních vědách" (IMS 2009). Případně podle dalších materiálů, z nichž některé jsou obsaženy v literatuře připojené k tomuto studijnímu textu. Zejména bude dbáno na dodržování zásad publikační etiky a pravidel společenskovedního výzkumu. Průběžné výsledky práce budou pravidelně konzultovány s vedoucím diplomové práce. S vědomím těchto zásad a pravidel a po konzultaci s vedoucím bude práce zaměřena:

- na pojmové pojetí teorie a funkce rodiny, role rodiče a dítěte a jejich proměny v současných podmínkách,
  - na rodinnou komunikaci, v práci budou popsány teoretické východiska komunikace mezi dětmi a rodiči a komunikace mezi členy rodiny,
  - na možnosti ovlivnění a utváření charakteru dítěte i jeho emocionálních a intelektuálních schopností, seznámení se základními principy socializace dítěte, dále na budování zdravého sebevědomí dítěte a na vedení dítěte k hodnotám.
- Součástí práce bude drobný sociologický výzkum zaměřený na zjištění postojů, názorů či zkušeností s rodinnou komunikací z pohledu adolescentů.

Rozsah diplomové práce:

Rozsah příloh:

Forma zpracování diplomové práce: **tištěná/elektronická**

Seznam odborné literatury:

Eyrovi L.a R. Jak naučit děti hodnotám. Praha: Portál, 2007.

Matějček, Z. Co, kdy a jak ve výchově dětí. Praha: Portál, 2007.

Melgosa, J., Posse R. Umění výchovy dítěte. Praha: Advent-Orion, 2003.

Pernerová Rotraud A. Tabu v rodinné komunikaci. Praha: Portál, 2000.

Rogge, Jan-Uwe. Výchova dětí krok za krokem. Praha: Portál, 2007.

Špaňhelová, I. Komunikace mezi dítětem a rodičem. Praha: Grada, 2009.

Další literatura bude obsažena v Projektu diplomové práce a průběžně doplňována během práce na tomto textu.

Vedoucí diplomové práce:

Mgr. Renata Oralová

Institut mezioborových studií

Datum zadání diplomové práce:

30. listopadu 2011

Termín odevzdání diplomové práce:

31. března 2013

V Brně dne 30. listopadu 2011

prof. PhDr. Pavel Mühlpachr, Ph.D.
vedoucí ústavu

PhDr. Miroslav Jůzl, Ph.D.
vedoucí katedry

PROHLÁŠENÍ AUTORA DIPLOMOVÉ PRÁCE

Beru na vědomí, že

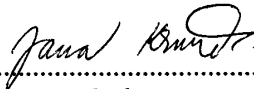
- odevzdáním diplomové práce souhlasím se zveřejněním své práce podle zákona č. 111/1998 Sb. o vysokých školách a o změně a doplnění dalších zákonů (zákon o vysokých školách), ve znění pozdějších právních předpisů, bez ohledu na výsledek obhajoby ¹⁾;
- beru na vědomí, že diplomová práce bude uložena v elektronické podobě v univerzitním informačním systému dostupná k nahlédnutí;
- na moji diplomovou práci se plně vztahuje zákon č. 121/2000 Sb. o právu autorském, o právech souvisejících s právem autorským a o změně některých zákonů (autorský zákon) ve znění pozdějších právních předpisů, zejm. § 35 odst. 3 ²⁾;
- podle § 60 ³⁾ odst. 1 autorského zákona má UTB ve Zlíně právo na uzavření licenční smlouvy o užití školního díla v rozsahu § 12 odst. 4 autorského zákona;
- podle § 60 ³⁾ odst. 2 a 3 mohu užít své dílo – diplomovou práci - nebo poskytnout licenci k jejímu využití jen s předchozím písemným souhlasem Univerzity Tomáše Bati ve Zlíně, která je oprávněna v takovém případě ode mne požadovat přiměřený příspěvek na úhradu nákladů, které byly Univerzitou Tomáše Bati ve Zlíně na vytvoření díla vynaloženy (až do jejich skutečné výše);
- pokud bylo k vypracování diplomové práce využito softwaru poskytnutého Univerzitou Tomáše Bati ve Zlíně nebo jinými subjekty pouze ke studijním a výzkumným účelům (tj. k nekomerčnímu využití), nelze výsledky diplomové práce využít ke komerčním účelům.

Prohlašuji, že

- elektronická a tištěná verze diplomové práce jsou totožné;
- na diplomové práci jsem pracoval samostatně a použitou literaturu jsem citoval. V případě publikace výsledků budu uveden jako spoluautor.

V Brně .....
25. 2. 2013

.....
JANA KRŇÁKOVÁ
Jméno, příjmení studenta

.....

Podpis

1) zákon č. 111/1998 Sb. o vysokých školách a o změně a doplnění dalších zákonů (zákon o vysokých školách), ve znění pozdějších právních předpisů, § 47b Zveřejňování závěrečných prací:

(1) Vysoká škola nevydělečně zveřejňuje disertační, diplomové, bakalářské a rigorózní práce, u kterých proběhla obhajoba, včetně posudků oponentů a výsledku obhajoby prostřednictvím databáze kvalifikačních prací, kterou spravuje. Způsob zveřejnění stanoví vnitřní předpis vysoké školy.

(2) Disertační, diplomové, bakalářské a rigorózní práce odevzdané uchazečem k obhajobě musí být též nejméně pět pracovních dnů před konáním obhajoby zveřejněny k nahlédnutí veřejnosti v místě určeném vnitřním předpisem vysoké školy nebo není-li tak určeno, v místě pracoviště vysoké školy, kde se má konat obhajoba práce. Každý si může ze zveřejněné práce pořizovat na své náklady výpisy, opisy nebo rozmnoženiny.

(3) Platí, že odevzdáním práce autor souhlasí se zveřejněním své práce podle tohoto zákona, bez ohledu na výsledek obhajoby.

2) zákon č. 121/2000 Sb. o právu autorském, o právech souvisejících s právem autorským a o změně některých zákonů (autorský zákon) ve znění pozdějších právních předpisů, § 35 odst. 3:

(3) Do práva autorského také nezasahuje škola nebo školské či vzdělávací zařízení, užije-li nikoli za účelem přímého nebo nepřímého hospodářského nebo obchodního prospěchu, k výuce nebo k vlastní potřebě dílo vytvořené žákem nebo studentem ke splnění školních nebo studijních povinností vyplývajících z jeho právního vztahu ke škole nebo školskému či vzdělávacímu zařízení (školní dílo).

3) zákon č. 121/2000 Sb. o právu autorském, o právech souvisejících s právem autorským a o změně některých zákonů (autorský zákon) ve znění pozdějších právních předpisů, § 60 Školní dílo:

(1) Škola nebo školské či vzdělávací zařízení mají za obvyklých podmínek právo na uzavření licenční smlouvy o užití školního díla (§ 35 odst. 3). Odpírá-li autor takového díla udělit svolení bez vážného důvodu, mohou se tyto osoby domáhat nahrazení chybějícího projevu jeho vůle u soudu. Ustanovení § 35 odst. 3 zůstává nedotčeno.

(2) Není-li sjednáno jinak, může autor školního díla své dílo užít či poskytnout jinému licenci, není-li to v rozporu s oprávněnými zájmy školy nebo školského či vzdělávacího zařízení.

(3) Škola nebo školské či vzdělávací zařízení jsou oprávněny požadovat, aby jim autor školního díla z výdělku jím dosaženého v souvislosti s užitím díla či poskytnutím licence podle odstavce 2 přiměřeně přispěl na úhradu nákladů, které na vytvoření díla vynaložily, a to podle okolností až do jejich skutečné výše; přitom se přihlídnou k výši výdělku dosaženého školou nebo školským či vzdělávacím zařízením z užití školního díla podle odstavce 1.

Děkuji paní Mgr. Renatě Oralové za velmi užitečnou metodickou pomoc a odborné rady, kterými přispěla k úspěšnému vypracování mé diplomové práce. Děkuji své rodině a manželovi za všestrannou podporu, trpělivost a poskytnutí prostoru pro studium. Také děkuji všem respondentům, které jsem během svého výzkumu oslovila.

Prohlašuji, že odevzdaná verze diplomové práce a verze elektronická nahraná do IS/STAG jsou totožné.

OBSAH

ÚVOD.....	8
I TEORETICKÁ ČÁST.....	10
1 RODINA.....	11
1.1 FUNKCE A ZNAKY RODINY.....	13
1.2 ROLE RODIČE A DÍTĚTE.....	15
1.3 SOUČASNÁ ČESKÁ RODINA.....	19
1.4 DÍLČÍ ZÁVĚR.....	22
2 RODINNÁ KOMUNIKACE.....	23
2.1 KOMUNIKACE DLE VÝVOJOVÝCH OBDOBÍ DÍTĚTE.....	24
2.2 KOMUNIKACE DLE TYPOLOGIE OSOBNOSTI.....	30
2.3 EFEKTIVNÍ KOMUNIKAČNÍ DOVEDNOSTI.....	32
2.3.1 ZÁKLADNÍ EFEKTIVNÍ KOMUNIKAČNÍ DOVEDNOSTI.....	35
2.4 STYLY RODINNÉ KOMUNIKACE.....	38
2.5 TEORIE RODINNÉ KOMUNIKACE.....	41
2.6 DÍLČÍ ZÁVĚR.....	45
3 VÝZNAM RODINNÉ VÝCHOVY.....	46
3.1 VÝCHOVA DĚTÍ S LÁSKOU A RESPEKTEM.....	52
3.2 VÝCHOVNÉ POSTOJE A VÝCHOVNÉ STYLY.....	56
3.3 PROAKTIVNÍ VÝCHOVA.....	61
3.4 DÍLČÍ ZÁVĚR.....	64
II EMPIRICKÁ ČÁST.....	65
4 RODINNÁ KOMUNIKACE A VÝCHOVA Z POHLEDU DĚTÍ A RODIČŮ... 	66
4.1 CÍL VÝZKUMU.....	67
4.2 STANOVENÍ HYPOTÉZ.....	68
4.3 METODA VÝZKUMU.....	69
4.4 INTERPRETACE VÝSLEDKŮ VÝZKUMU.....	70
4.5 VYHODNOCENÍ HYPOTÉZ A VÝSLEDKŮ VÝZKUMU.....	81
ZÁVĚR.....	88
SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY.....	91
SEZNAM OBRÁZKŮ.....	94
SEZNAM TABULEK.....	95
SEZNAM GRAFŮ.....	96
SEZNAM PŘÍLOH.....	97

ÚVOD

Diplomovou práci na téma „**Rodinná komunikace jako účinný výchovný nástroj**“ jsem si zvolila vzhledem k tomu, že se jedná o aktuální téma, které mě zaujalo svojí širokou paletou výchovných, sociálních a společenských způsobů. Vnitřní motivací pro dané téma bylo pro mě to, že jsem se chtěla dozvědět více o výchově dětí a vzájemné rodinné komunikaci.

Před pěti lety jsem zvolila studium oboru **Sociální pedagogika** z důvodu získání nových vědomostí a znalostí, které uplatním při práci s dětmi i dospělými. Ve své profesi se zaměřuji na efektivní komunikaci v obchodním jednání. Současná role matky a manželky mě nutí více se zaměřit na výchovné způsoby v oblasti rodinné komunikace a výchovy. Chápeme-li sociální pedagogiku jako dvojdimenzionální vědu, která hledá vztahy mezi výchovou a sociálním prostředím, pak obsah této diplomové práce přispívá svými poznatky a obohacuje tuto vědu. Spokojený a šťastný život je dílem toho, do jaké míry dokážeme plnit očekávání druhého a k tomu je třeba výchovy k zvládnutí mezilidských vztahů, jejíž součástí je komunikace.

Cílem diplomové práce bylo shrnout teoretické informace o rodinné komunikaci a výchově dětí. Snahou bylo upozornit na to, jak účinná komunikace je a může být, aby z našich dětí vyrostli šťastní, úspěšní, tvořiví a zodpovědní lidé, kteří budou schopni zvládat běžné, ale i náročné životní situace. Funkční komunikace tedy přispívá k rozvoji fungujícím vzájemným mezilidským vztahům. V diplomové práci jsou shrnuty tematické poznatky problematiky tradičního způsobu výchovy a respektujícího pojetí výchovy. Jsou zde obsaženy komunikační nástroje až do úrovně konkrétních dovedností, které mohou pomoci rodičům, vychovatelům, učitelům, ale i dalším lidem, kteří chtějí „něco“ změnit ve svém výchovném působení.

Cílem empirické části práce bylo získat od dětí a rodičů informace o tom, jak vnímají komunikaci s matkou a jak s otcem? Dále jsem kladla tyto otázky: „Jak je v současné době vnímána komunikace v rodině? Jak na základě svých komunikačních dovedností při rodinné výchově ovlivňují rodiče své děti? Jakou roli hraje rodina ve výchově dětí? Je rodina hlavním výchovným činitelem?“

Práce je teoreticko-empirického charakteru a obsahuje kvantitativní výzkum. Teoretickou část tvoří tři hlavní kapitoly. První kapitola je zaměřena na význam rodiny, její funkce a znaky. Dále charakterizují roli dítěte a roli rodiče a v závěru této kapitoly se věnují současnému pojetí rodiny. Druhá kapitola je věnována rodinné komunikaci, a to z pohledu jednotlivých vývojových období dítěte a také z pohledu rozdílných typologií osobnosti. Pozornost je soustředěna na efektivní komunikační dovednosti, teorii komunikace a výchovné komunikační styly. Třetí kapitola je zaměřena na význam rodinné výchovy především s důrazem na výchovu dětí s respektem a úctou vůči osobnosti člověka. Pozornost je věnována rodičovským postojům, výchovným stylům a v poslední části proaktivní výchově. Teoretické poznatky byly využity v empirické části této diplomové práce.

K uskutečnění žádoucích záměrů při výchově a vzdělávání potřebujeme především dobré nástroje. Rodina je místem, kde se dítě učí, jak komunikovat a jak chápat významy verbálních i neverbálních sdělení. Mám na mysli především dorozumívání se s druhými lidmi prostřednictvím komunikace, ale ve skutečnosti je to mnohem víc - úsměv, gesto, doteky, to vše ke komunikaci a vzájemnému porozumění patří. Rodiče a všichni, kdo vychovávají, by měli dbát o vytvoření těchto hodnot.

Nejvýznamnější výchovné a vzdělávací prostředí poskytují dítěti rodiče. Jejich vliv bývá nejvýraznější a hlavně trvalého charakteru. K tomu, aby rodiče mohli tuto svou nezastupitelnou úlohu plnit ku prospěchu dítěte a ke své radosti i k pocitu životní naplněnosti, potřebují se v dítěti dobře vyznat a porozumět mu, chápat jeho potřeby, možnosti, souvislosti života, který společně s ním žijí. Především potřebují rozumět sami sobě, aby věděli, jaké mají vlastnosti, co chtějí a k čemu směřují, co od sebe mohou očekávat, jaké mají v životě cíle, k čemu chtějí své dítě vést a co od něho očekávají, jaké prostředky a cesty pokládají za nejvhodnější, kde jim hrozí největší výchovná úskalí. A především musejí rodiče dětem věnovat čas, na dálku nelze výchovně působit.

Výchova dětí není snadná záležitost. Někdy nám přináší pocit štěstí jako nic jiného v životě, jindy to vypadá, jako by si s námi děti chtěly nelítostně zahrávat. Výchovou dětí máme možnost formovat nový život, vyslat do budoucnosti úspěšnou lidskou bytost. Náš život se obohatí láskou a hlubokým obdivem, který nám děti dávají najevo, protože ke všemu přistupují upřímně, aktivně a s důvěrou.

I. TEORETICKÁ ČÁST

1 RODINA

*„Láska k rodině je ze všech ušlechtilých lidských citů tím nejčastějším a nejpevnějším
a nanejvýš blahodárně působí na život každého z nás.“*

Nikolaj Gavrilovič Černyševskij

Rodina, která existuje stovky let, je stále považována za základ společnosti. Jejím prioritním posláním je výchova dětí. Rodina je považována za malou sociální skupinu společnosti a patří k přirozenému prostředí výchovy. Představuje tak primární socializační skupinu pro děti a mládež.

Význam a znaky rodinné výchovy se dají odvodit od významu a znaků samotné rodiny. Slovenská psycholožka pro děti **Antonia Chrebetová** **rozděluje význam rodiny do dvou rovin:**

První rovina představuje význam rodiny pro jedince jako takového. Rodinu můžeme označit **jako instituci primárního socializačního působení**. Nastupuje hned po narození jedince a učí ho sociálním dovednostem, které budou pro něho v následujícím životě potřebné. Rodina mu odevzdává všechny potřebné informace svým konáním, jednáním či postoji k nejrůznějším věcem a jevům. Tyto informace jedinec přebírá sociálním učením a napodobováním, a tak se připravuje na život ve společnosti.

Druhá rovina spočívá ve **významu rodiny pro společnost**. Každou společnost tvoří jedinci, kteří vyrůstali v rodině. Zkušenosti, dovednosti, poznatky a vědomosti, které získali v rodině, je tvoří neopakovatelnými bytostmi, které někam patří a tak vytváří jisté mikroprostředí rodiny.¹

---

¹ CHREBETOVÁ, A., SABOVÁ, K.: *Do dvou roků mile krokův*. Bratislava: 1994, s. 15-16.

Australský klinický psycholog zaměřený na rodinnou terapii **Steve Biddulph** říká, že „*rodinu lze pěstovat jako strom.*“² Kořeny stromu představují naše vlastní dětství a to, jak o sebe pečujeme. Kmen je naše manželství nebo partnerský vztah a naše oddanost dětem. Větve stromu symbolizují činy, které děláme při každodenních rozhodnutích. Naše děti jsou květy a ovoce tohoto stromu.

Zásady, které upřednostňuje S. Biddulph:

- Žijme co nejpřirozeněji, snažme se jíst zdravě a pracujme na tom, aby náš svět i naše okolí bylo lepší a bezpečnější místo.
- Tancujme, mějme rádi hudbu a zpívejme si.
- Chraňme své dítě před nebezpečnými lidmi a před vlivem mediálního násilí a povrchnosti.
- Často se s dítětem mazleme, dovádějme spolu a hrajme si.
- Věnujme pozornost našemu manželství. Děláme to pro sebe, pro manžela i pro naše dítě.
- Udržujme dobré vztahy s našimi přáteli. Vztahy s prarodiči a ostatními příbuznými a blízkými přáteli jsou pro nás zdrojem posily, na kterou se můžeme spolehnout.
- Kladme přísné požadavky na chování svého dítěte a zvláště na to, abychom vzájemně respektovali svá práva a své city.
- Snažme se, aby naše zaměstnání nezasahovalo víc, než si přejeme, ani do života naší rodiny, ani do našeho vlastního života.
- Opravdu milujme své dítě a rádi s ním travme volný čas.
- Pečujme o sebe a vyhrazujme si čas na některé vlastní aktivity.³

Zdravé vztahy v rodině jsou základními stavebními kameny společnosti. Rodina dává dítěti bezpečí a jistotu, že někam patří a že je přijímáno, stejně jako dlouholeté vztahy. V raném věku dítěte je prvním místem, kde se děti učí ovládat své potřeby a žít s respektem a láskou k druhým. Rodina slouží jako útočiště, kde mohou rodiče i děti pochybit a ze svých chyb se poučit. Během výchovy se naplňují potřeby, ověřují se city, sdílí se smysl pro humor a udělují se lekce tak, aby dítě vyrostlo v silného a citlivého jedince.⁴

² BIDDULPH, S.: *Tajemství výchovy šťastných dětí*. Praha: 2011, s. 34.

³ BIDDULPH, S.: *Tajemství výchovy šťastných dětí*. Praha: 2011, s. 34.

⁴ REICHLIN, G., WINKLER, C.: *Výchova dětí 1000+1 rada pro každou situaci*. Cpress: 2007, s. 16.

1.1 Funkce a znaky rodiny

Rodinu, její funkce a teorii se pokoušeli definovat mnozí významní činitelé a představitelé vědy a kultury. **August Comte nazval rodinu spojovacím mostem mezi jednotlivcem a společností.** Proto rodina plní základní úlohu ve společnosti. Tuto roli zdůrazňovali a zdůrazňují i mnozí pedagogové, psychologové, filozofové a sociologové. **Platón považoval rodinu za základní banku společenského života, hlavně jako výchovnou instituci.**⁵

V Evropě byla rodina až do 18. století považována za společenství, ve kterém byli její členové ekonomicky zajištěni, bylo jim poskytováno vzdělání a péče v době nemoci a ve stáří. Od konce 19. století se původní komplex funkcí rodiny vytrácí a některé tradiční funkce přebírá vznikající sociální stát.

V současné době má rodina zejména tyto funkce:

- podpora socializace – výchova dětí,
- vztahová podpora dospělých lidí,
- ekonomická podpora všech členů.⁶

Podle polského psychologa Zygmunta Baumana je rodina charakterizována těmito znaky:

- rodina je společensky schválenou formou stálého spoluzití,
- rodina se skládá z osob navzájem spojených svazkem krví, manželstvím anebo adopcí,
- členové rodiny obvykle bývají pod jednou střechou,
- členové rodiny spolupracují mezi sebou v rámci společensky uznávané dělby úloh, přičemž jednou z nejdůležitějších je výchova a výživa dětí,
- členové rodiny určují společensky uznávanou metodu příbuzenstva a původu.⁷

⁵ VIŠŇOVSKÝ, L. a kol.: *Základy rodinnej výchovy*. Banská Bystrica: 2007, s. 9.

⁶ MATOUŠEK, O., PAZLAROVÁ, H.: *Hodnocení ohroženého dítěte a rodiny*. Praha: Portál 2010, s. 14.

⁷ BAUMAN, Z.: *Sociologie pro každý den*. Praha: 1965, s. 182.

Funkčnost rodiny lze popsat i z pohledu toho, co „nefunguje“. Pojmy vycházejí ze sociální patologie. **Mnohoproblémová rodina**, neboli rodina se zvláštními potřebami, je rodina, která má vážné problémy ve více sférách svého fungování, např. finance, bydlení, vztahy v rodině, výchova dětí, konflikty se zákonem, nemoci, závislosti.

Nepříznivými vlivy může rodina negativně ovlivňovat děti, ženy a staré, nemocné či postižené členy. V rodině, ve které se zanedbávají významné potřeby dítěte, anebo se dítěti ubližuje, se rozvíjí **syndrom týraného** či **zanedbávaného dítěte**. V případech, kdy nejsou naplňovány některé základní potřeby dítěte, tak se rozvíjí tzv. **deprivační syndrom**. U dospělých dochází také k týrání a zneužívání. Tyto důsledky jsou označovány jako **syndrom týrané ženy** apod.

Dostatečně dobré rodičovství je v případě, že rodič naplňuje základní potřeby dítěte a dítě neohrožuje. Rodina je prostředníkem společenských vlivů, v nichž vyrůstají budoucí rodiče.

Dostatečně dobře fungující rodina je ideál, k němuž bychom měli všichni směřovat.⁸

Rodina je dynamický sociální systém, který je tvořen jejími členy. Vztahy mezi jednotlivými členy jsou pro hodnocení rodiny důležité. Vztahy určují její kvalitu. Jednou z významných oblastí je schopnost rodiny nastavit a dodržovat určité hranice, které jsou nutné pro zdravé soužití jejích členů.

Rodina je ovlivňována prostředím. Do této oblasti patří životní podmínky rodiny, např. bydlení, finanční zabezpečení, zaměstnání.

Životní cyklus rodiny je přechod mezi jednotlivými vývojovými stadii, např. rodina po rozvodu, která se musí s takovou situací vyrovnat.⁹

---

⁸ MATOUŠEK, O., PAZLAROVÁ, H.: *Hodnocení ohroženého dítěte a rodiny*. Praha: Portál 2010, s. 18.

⁹ MATOUŠEK, O., PAZLAROVÁ, H.: *Hodnocení ohroženého dítěte a rodiny*. Praha: Portál 2010, s. 110.

1.2 Role rodiče a dítěte

V průběhu svého rodinného života přijímáme různé role, některé role můžeme plnit i souběžně. **Role nám popisuje, jak jsme provázáni s ostatními členy rodiny a zároveň obsahuje předpokládaný způsob chování a prožívání.** Role a jejich funkce, přijetí role i typologii rodin ovlivňují komunikaci a přispívají k její variabilitě. Obvykle máme popis role spojen s klasickými pojmy spojenými s členy rodiny jako manžel, manželka, otec, matka, syn nebo dcera. V podmínkách postmoderní rodiny není jednoduché odpovědět na zdánlivě jednoduchou otázku, co znamená být partner, rodič, sourozenec nebo prarodič.¹⁰

V rodinném systému mají první místo rodiče a druhé děti. Pro dítě je důležité vědět, že rodiče jsou ve výchově jednotní. Úkol vychovat, který „dostali“ rodiče oproti svým dětem, mohou vnímat až tehdy, když mají rodiče pevné stanovisko.

Role rodiče je především dána:

- vyspělostí rodičů,
- v připravenosti dát dítěti směr na začátku života jako dospělá a rozumná matka, jako dospělý, zralý a rozumný otec,
- v tom, že člověk, který se stal otcem nebo matkou, by se měl zbavit svých vlastních neurotických problémů,
- v tom, že partnerství rodičů by mělo být vyspělé, aby každý dokázal žít svůj život a současně se v lásce a úctě opíral o druhého.¹¹

Od **dítěte** se očekává, že bude do určitého věku v mnoha ohledech závislé na svých rodičích a bude přijímat péči svých rodičů. Od **rodičů** se očekává, že mu tuto péči poskytnou, že budou emočně i sociálně zralí a ekonomicky nezávislí. Velice důležitou roli v rodině hrají i **prarodiče**. Jsou většinou klidnější, vyrovnanější a poskytují dítěti naplňování jeho psychických potřeb. Některé problémy v rodině, můžou vyvstat právě z toho, že rodič či prarodič nedokáže svou „novou“ roli přijmout a ztotožnit se s ní. Takový jedinec nedokáže skloubit ve svém životě nově přicházející role (např. roli rodiče, manžela/manželky, snachy/zetě, zaměstnance), což zcela nepochybně vede ke stavům frustrace a vše má negativní dopad na chod celé rodiny.¹²

¹⁰ JUŘÍČKOVÁ, V.: *Komunikace s rodiči*. Disertační práce MU, Brno 2007, s. 39.

¹¹ PREKOP, J.: *Jak být dobrým rodičem*. Grada: Praha 2001, s. 33.

¹² LOVASOVÁ, L.: *Rodinné vztahy*. Vzdělávací institut ochrany dětí, Praha 2006, s. 6.

Jako rodiče chceme pro své děti to nejlepší. Přejeme jim do života, aby z nich vyrostli šťastní, úspěšní a zodpovědní lidé, kteří budou zvládat běžné, ale i náročné situace. Jak tedy propojit myšlenky o rozvoji osobnosti dětí a jejich vedení k samostatnosti a zodpovědnosti, s tím, co máme říct, když je upozorňujeme na neuklizený pokoj, pozdní příchod, nevhodné chování nebo zapomenutý úkol? Nezbytnou podmínkou úspěšné výchovy považujeme vedle lásky také respekt k dětem. Rodiče/dospělí si přejí, aby se jejich děti chovaly s respektem k druhým lidem, a k tomu je zapotřebí, aby si samy zažily respekt od rodičů/dospělých. Respektovat děti znamená opustit mocenský přístup ve výchově. Ale neznamená to, že si děti budou dělat co, chtějí. Existují účinné způsoby, jak dětem zprostředkovat potřebné hranice chování. Účinnost spočívá v tom, že si budují morálku a hodnoty správného chování.¹³

Neměli bychom přehlížet biologickou zakotvenost rodičovského a partnerského chování. Partnerský přístup dospělých k dětem je potřebný, aby z dětí vyrostli kompetentní a zodpovědní lidé schopní řešit problémy současného světa. Civilizační trendy mohou naši biologickou podstatu potlačovat, ale i přesto se bude prosazovat v poruchách zdraví jednotlivců i v dysfunkcích rodiny. Podmínkou dobrého fungování rodiny je biologická rozdílnost mužů a žen. Společnost svými tlaky může přimět jednotlivce ke změnám sociálního chování.

Muž je lépe vybaven na to, aby byl ochráncem a živitelem rodiny. Žena je lépe vybavena na to, aby se zabývala vnitřními záležitostmi rodiny. Sbližování a prolínání mužské a ženské role. V této moderní společnosti vede ke zvýšenému výskytu nároků. Od mužů se více očekává zájem o rodinu, schopnost se podílet na péči a výchově dětí, vyšší podíl na domácích pracích. Od žen se zase očekává schopnost sebeprosazení, výkonnost, odolnost vůči stresu a nezávislost. Moderní společnost se proto snaží výchovou a osvětou modifikovat vrozenou vybavenost mužů a žen. Vždy je lepší využívat než potlačovat rozdíly ve vrozené výbavě mužů a žen, a to jak ve sféře rodinného života, tak ve sféře veřejné. Rodina je však křehčí organismus než společnost, zvláště rodina moderní.¹⁴

¹³ KOPŘIVA, P., et al.: *Respektovat a být respektován*. Spirála 2012, s. 5.

¹⁴ MATOUŠEK, O.: *Rodina jako instituce a vztahová síť*. Sociologické nakladatelství. Praha 2003, s. 17.

Co potřebují děti od rodičů? Dítě, které je nám svěřeno do výchovy musíme přijmout takové, jaké je. Bez výhrad, bez předběžných podmínek, bez ctnostnosti zásluh, zkrátka se vším všudy a natrvalo. Především musíme mít své děti rádi. Existuje jeden důležitý předpoklad vytváření pozitivního naplnění vztahu s dítětem. Měli bychom s ním trávit hodně času a dělat společně maximum aktivit. Společné činnosti vytvářejí společné zážitky, které posilují vztah. Musíme dítěti také dobře rozumět, abychom mu mohli poskytnout vše, co ke svému vývoji aktuálně potřebuje.

Rodiče předávají svému dítěti smysl svého života, smysl vztahů k lidem, smysl práce a zábavy. Dělalí to nepochybně slovy, ale zejména tím, jak sami žijí, tedy vlastním příkladem. Dítě potřebuje co nejvíce vidět a zažívat, jak se rodiče chovají, jak jednají, jak pracují, jak se vypořádávají s různými náročnými situacemi. Ve vztahu rodič-dítě máme větší očekávání od rodičů, kteří by měli bezprostředně zareagovat na potřeby dítěte.¹⁵

Citové vazby dítěte se během prvního roku života soustřeďují převážně kolem „mateřské osoby nebo „mateřských osob“, jež jsou v jeho blízkosti. S postupujícím věkem se jeho citové a společenské vazby budou rozšiřovat. Dítě dospěje k představě rodiny a domova. Dochází k intelektovému vývoji. Dítě poznává nejen vztah matky a otce k sobě, ale i vztah těchto dvou blízkých osob k sobě navzájem. Je to vlastně podmínka k tomu, aby si mohlo uvědomit svou vlastní osobu, svébytnost, své vlastní „já“. Psychologická zkoumání totiž ukázala, že vědomí vlastního „já“ se nevytváří jen ze vztahu „já“ a „ty“, nýbrž že je k tomu třeba ještě někoho třetího – tedy „já“, „ty“ a „on/ona“. Nyní se dobře ukazuje, že do rodiny patří i babičky a dědečkové, ostatní příbuzní, blízcí přátelé i sourozenci dítěte.¹⁶

---

¹⁵ MERTIN, V.: *Výchovné maličkosti*. Portál: Praha 2011, s. 27-29.

¹⁶ MATĚJČEK, Z.: *Co, kdy a jak ve výchově dětí*. Praha: 2007, s. 37-38.

Co přinášejí děti rodičům? Rodiče mají často zcela konkrétní představy o tom, co od dítěte očekávají, jak by se mělo rozvíjet, co by mělo dělat, jak by se mělo chovat, s kým by se mělo kamarádit a s kým žít v dospělosti. Vždyť kolik rodičů vkládá do života dítěte své nenaplněné představy, touhy, zklamaná přání. Vzhledem k tomu, že u malého dítěte nevíme, jak vše dopadne, je třeba „netlačít na pilu“. Určitě bychom měli prosazovat své představy, současně kontrolovat výsledky a požadavky dítěte.

Dítě přináší do života dospělých silné emoce – jeho radost, láska, smutek, zlost jsou velmi výrazné a působivé, úsměvu dítěte nebo jeho slzám odolá jen málokterý dospělý. Dítě se na nás obrací s absolutní důvěrou, že mu pomůžeme a že všechno zvládneme. A na nás rodičích je, abychom jejich očekávání plnili. Život dítěte vzbuzuje v rodičích velké obavy o jeho rozvoj, pokroky a pak velkou radost a naději. Pro rodiče je nesmírně příjemný pocit, když se dítěti daří a je pozitivně hodnocené.

Děti mají velmi intenzivní vztah k rodičům, zejména v prvních letech života cítí autenticitu. Pro řadu rodičů představuje dítě velmi silnou hodnotu jejich života. Dítě stimuluje rodiče k aktivitě. Pro dítě jsme ochotni udělat vše. Rodičovská role nás zpravidla těší, když už je dítě dospělé, žije si vlastní život, má vlastní rodinu, je úspěšné. Děti přinášejí velké potěšení i prarodičům. Někteří si až s vnoučaty plně užívají toho, na co u vlastních dětí neměli čas, energii a často i pochopení.¹⁷

---

¹⁷ MERTIN, v.: *Výchovné maličkosti*. Portál: Praha 2011, s. 22-26.

1.3 Současná česká rodina

Česká republika prochází od počátku 90. let celospolečenskou proměnou, a tím ovlivnila i oblast rodinného soužití a přiblížila českou rodinu k rodinným vzorcům typickým pro západní Evropu. Rozpadá se tradiční patriarchální model a hledají se nové modely. Současná česká rodina je výrazně ovlivněna prodlužující se délkou života a nízkou natalitou. Typickým současným trendem společnosti je zvyšování věku prvního sňatku a porodu a dochází ke snižování sňatečnosti a porodnosti. Sňatek už není podmínkou pro společný život a zároveň chybí očekávání trvalosti vztahu. Úroveň rozvodovosti má rostoucí charakter. Mladí lidé považují za normální vyměnit během života několik partnerů. Svoboda rozhodování a společenská tolerance k rozvodu, rostoucí hédonismus a důraz na materiální hodnoty včetně ekonomické soběstačnosti současných žen k tomu přispívá.

Vlivem životního tempa, hodnotové orientace a informačních technologií dochází k omezování kontaktů mezi členy rodiny. Dřívější nezastupitelné funkce rodiny se vytlačují masmédií. Často nahrazujeme péči o děti náhradními možnostmi jako je au-pair, zařízení zajišťující hlídání dětí apod.¹⁸

Podle sociologa **I. Možného** je v současné české rodině typické spojení nukleární rodiny s rodinou ženy. Možný na podkladě studií velkoměstské rodiny tvrdí, že děti mají mnohem volnější vztah k otci než k matce. S matkou je možné komunikovat až do doby dospívání o takových tématech, jako jsou škola, kamarádi, filmy a móda. S otcem je spíše možné mluvit o sportu a politice. Otec se mnohem méně než matka zajímá o školu, volby povolání a mnohem méně než matka vypráví dítěti o svém zaměstnání. Otec častěji než matka rozkazuje, ta spíše prosí a žádá. S otcem mají děti častěji horší vztah než s matkou. V současné rodině se více prosazuje zastupitelnost otce a matky v řadě domácích prací, i když stále leží výrazně větší díl na matkách.

---

¹⁸ JUŘÍČKOVÁ, V.: *Komunikace s rodiči*. Disertační práce MU, Brno 2007, s. 26.

Současná česká rodina je rodinou zaměstnané ženy. Málokterá rodina by dnes vystačila s jedním platem a tak zaměstnání ženy je pro většinu rodin stále ještě ekonomickou nutností. Žena je u nás přetížena požadavky práce a domácnosti. V rodině je častěji nespokojena žena než muž a častěji dává podnět k rozvodu. Muž je v práci více angažován než žena, v práci má větší odpovědnost a je za svou práci výrazně lépe zaplacen a je v ní spokojenější. Žena čeká od svého muže kromě pomoci v domácnosti a hmotného zajištění rodiny především citové vztahové porozumění.¹⁹

Tyto univerzální rozdíly jsou u nás větší než v zemích, kde se mohlo plně rozvinout ženské emancipační hnutí a kde jsou ženám přístupnější společensky významné pozice pracovní i politické. U nás se emancipační hnutí žen a s ním související hnutí za práva mužů, rozvíjí pozvolna. Hnutí byla diskreditována komunistickými organizacemi typu Svazu žen. Zatím jsme u nás nezažili kampaně týkající se interrupčního zákonodárství anebo procesy, ve kterých jsou muži obviňováni z obtěžování žen.²⁰

Každá rodina musí v průběhu svého vývoje řešit mnoho problémů. **Problémy rodiny**, které je zapotřebí řešit denně se podle slovenského psychologa **Štefana Matuly dají řadit do tří základních oblastí:**

- **oblast základních úkolů rodiny**, které spočívají v činnosti spojené se zabezpečením základních životních podmínek (příjmy, bydlení, potraviny). V současné době zde můžeme zařadit např. nezaměstnanost a z ní pramenící problémy v rodině – ztráta práce, špatná finanční situace,
- **oblast vývojových úkolů rodiny**, které souvisí s vývojem rodiny v čase (dospívání a osamostatňování dětí). Například drogová a alkoholová závislost dětí – tento fenomén byl před desítkami let téměř neznámý. V dnešní době zasahuje mládež téměř běžně. Negativně ovlivňuje chod celé rodiny, přináší s sebou neustálé konflikty a těžké řešení problémů spojených s rozpadem rodiny apod.,
- **oblast ohrožení rodiny** – jde o nevyhnutelné řešení těžké životní situace spojené s důsledkem nemocí, nehod, úrazů apod. Civilizační nemoci postihují lidi v současnosti o něco víc než tomu tak bylo dříve. Problémy se zdravím a zdravotní

¹⁹ MOŽNÝ, I.: *Moderní rodina*. Blok, Brno 1990.

²⁰ MATOUŠEK, O.: *Rodina jako instituce a vztahová síť*. Sociologické nakladatelství. Praha 2003, s. 40.

situací vyčerpávají často rodinu o mnoho víc než případné finanční problémy. Velkým fenoménem současné doby je i násilí.²¹

Jednotlivé rodiny se dnes od sebe velmi liší, ani ne tak svým složením, ale více problémy, se kterými se musí vyrovnávat. **Nejčastěji se vyskytují tyto typy problémových rodin:**

- rodina se zanedbaným anebo týraným dítětem,
- rodina se zneužívaným anebo týraným dospělým,
- rodina s tělesně nemocným členem,
- rodina s duševně nemocným členem,
- rodina mladistvého delikventa,
- rodina s dítětem závislým na drogách či jiných návykových látkách či gamblérem,
- rodina rozvedená.²²

Mezi problémy dnešní rodiny můžeme řadit řadu dalších různých oblastí a jednou z nich je i oblast vztahů v rodině. Vztahy v rodině se podílejí na utváření psychické pohody v rodině, na harmonickém fungování emocionálních a psychohygienických funkcí.

Problémy ve vztazích v rodině se vyskytují na úrovni:

- **rodiče – děti** (např. vysoké pracovní ambice brání rodičům věnovat se dostatečně svým dětem),
- **manželé** (malé rodinné problémy se řeší rozvodem, časté nemanželské soužití),
- **rodič – prarodič** (finanční a bytové situace nutí mladou rodinu žít se svými rodiči, což často vede k nemalým rozporům),
- **prarodič – dítě** (mezigenerační problémy mezi prarodiči a vnoučaty, názorové rozdíly vedou ke stálým konfliktům přenášejícím se i na úroveň rodičů a prarodičů).²³

²¹ MATULA, Š.: *Dobrodružná cesta výchovy*. Bratislava: 2002, s. 21.

²² MATULA, Š.: *Dobrodružná cesta výchovy*. Bratislava: 2002, s. 22.

²³ VIŠŇOVSKÝ, L. a kol.: *Základy rodinnej výchovy*. Banská Bystrica: 2007, s. 37-39.

1.4 Dílčí závěr

V první kapitole jsem svoji pozornost zaměřila především k pojmu rodina, jejímu významu, znakům a funkcím. Dále jsem vymezila jednotlivé rodinné role a vzájemné rodinné vztahy. Odpověděla jsem na otázku, co potřebují děti od rodičů a co přinášejí děti rodičům. Významnou pozornost jsem věnovala současnému pojetí české rodiny, a to především tomu, jak je rodina vnímána, jakými změnami prochází v čase a jejími generačními problémy vznikajícími se změnou hodnot, názorů, postojů, potřeb a životního stylu.

Rodina je prvním přirozeným prostředím, s jakým se dítě setkává. Rodina představuje významné sociální a edukační prostředí pro všestranný vývoj a rozvoj dítěte. Dále zajišťuje pocit bezpečí ve formě stabilního a chráněného prostředí. To vše nemůže plně zajistit žádná jiná společenská instituce, pouze rodina.

Dítě si získává sociální vzory ve své orientační rodině, ve které se narodí pro svoji rodinu prokreační, tedy pro svoji budoucí rodinu, kterou v dospělosti bude budovat. Kvalita rodičovského působení a funkce rodiny jsou pro výchovu dítěte a jeho socializaci nezastupitelné.

Dítě si nevybírá rodinu, do které se narodí. Do této sociální skupiny přichází automaticky. Pro dítě jsme hlavním výchovným vzorem my rodiče. Proto bychom svým dětem měli dát to nejlepší s láskou a respektem, ať z našich dětí vyrostou šťastní, úspěšní a sebevědomí lidé.

2 RODINNÁ KOMUNIKACE

„Nelze nekomunikovat. Každé chování je komunikace.

A proto, že neexistuje nechování, nemůže neexistovat komunikace.“

Paul Watzlawick

Lidé jsou bytosti společenské, a proto je komunikace základním nástrojem, který v interakci s ostatními používají. Naše potřeba komunikace je jednou z nejdůležitějších potřeb života. Uvažujeme-li o člověku a o jeho společenských souvislostech v mezilidských vztazích, vidíme, že médiem těchto vztahů je komunikace.²⁴

Komunikace je složitý a neustále se měnící proces. Zejména v rodině, která v rámci vývoje prochází různými změnami jak ve struktuře, tak ve vztahové rovině. Podmínkou úspěšného dorozumívání je schopnost reagovat na změny. Většinou se změny v komunikaci odehrávají spontánně a uplatňují se multigenerační vzorce, které užíváme především v zátěžových situacích. Nastane-li problém, dostává se komunikaci vědomé pozornosti. Abychom porozuměli rodině jako interaktivnímu systému, potřebujeme vysvětlit klíčové komunikační aspekty v souvislosti s aplikací v rodině. Stejně jako je těžké definovat rodinu, je obtížné podat jednotnou definici komunikace.

Efektivní komunikace je klíčem k řešení problému. Mnoho hádek a frustrací, které se mezi rodiči a dětmi objevují, pramení z nedostatku komunikace. Proto je dobré přemýšlet nejenom o tom, co musíme říct, ale jak to řekneme. Výběr slov, tón hlasu a řeč těla mohou způsobit rozdíly v porozumění a tak i rozdíly při spolupráci s dítětem. Pomocí příkladů zde popisují, jak dítě vnímá tok, co rodič říká. Uvádím několik možností, jak se pomocí konverzace můžeme v rámci určitých hranic změnit k lepšímu, ale stále se budeme snažit o porozumění a vcítění se do pocitů dítěte. Rodiče jsou první učitelé dítěte a v raném věku můžeme opravdu pomoci formovat jeho sebevědomí a schopnost sebeovládání.²⁵

²⁴ WATZLAWICK a kol.: *Pragmatika lidské komunikace*. Konfrontace 1999.

²⁵ JUŘÍČKOVÁ, V.: *Komunikace s rodiči*. Disertační práce MU, Brno 2007, s. 32.

2.1 Komunikace dle vývojových období dítěte

Komunikace s dětmi závisí na jejich věku a fyziologickém vývoji.

Dle psycholožky **Laury Janáčkové** vycházíme ze čtyř základních poznatků:

- *„Dítě vyjadřuje své city a postoje bezprostředně a bez větších zábran, i když v každém věku jinými výrazovými prostředky.*
- *Dítě vyjadřuje své city spíše chováním než slovy, a to často i v pozdějším školním věku a dospívání. Je proto i agresivnější a jeho chování je proměnlivější.*
- *Dítě snáze vyjadřuje negativní emoce než pozitivní.*
- *Dítě své chování méně stylizuje než dospělí.“²⁶*

Při výchově ovlivňujeme tzv. **kognitivní sféru dítěte**, tedy to, co dítě ví, zná a umí. Tím používáme verbální aktivitu, tzn. vysvětlování, objasňování a poučování, která je doprovázena neverbálními aktivitami, jako je napodobování, předvádění a demonstrace.

Dále formujeme to, co dítě chce či nechce dělat. Působíme tím na **motivační sféru**. Nejčastěji používaným způsobem, jak přímo ovlivnit chování dítěte, jsou příkazy a zákazy. Účinnost příkazů závisí na celé řadě věcí. Motivační sféru lze ovlivnit pomocí slibů a pohrůzek nebo odměn a trestů. Obecně platí pravidlo, že by kladných hodnocení a sdělení mělo být více než dvojnásobek ve srovnání s počtem záporných sdělení. V opačném případě to může mít negativní vliv na utváření si sebedůvěry.

A nakonec strategie komunikace při přesvědčování. Na účinek přesvědčování má vliv racionální i emocionální stránka. Především je třeba působit důvěryhodně, zaujatě, avšak klidně se zaměřit na soulad mezi verbální a neverbální komunikací. Emocionální projev musí být silně motivující a sdělované informace musí být uvěřitelné. Doporučuji zásadu dodržování strategie při komunikaci s dětmi „být trpěliví“.²⁷

²⁶ JANÁČKOVÁ, L.: *Praktická komunikace pro každý den*. Praha: Grada 2009, s. 91.

²⁷ JANÁČKOVÁ, L.: *Praktická komunikace pro každý den*. Praha: Grada 2009, s. 92.

Komunikace znamená pro každého rodiče radost, prožitek společně stráveného času, větší poznání svého dítěte. Je to chvíle a příležitost k vysvětlení, objasnění věcí a nedorozumění. Díky vzájemné komunikaci se lépe chápeme navzájem. Je však zapotřebí, aby komunikace měla určitá pravidla, kterých se bude rodič držet. Ale i ze strany dítěte je zapotřebí, aby i ono zastávalo určitá pravidla v komunikaci. Níže předkládám obecně známá **pravidla komunikace v jednotlivých vývojových obdobích dítěte.**

Prenatální období

V tomto období především matka prožívá různé pocity. Je to radost z toho, že bude mít miminko, někdy také obava, překvapení, štěstí. Vše je spojeno s novou skutečností, že se narodí matce dítě. Je doporučováno mluvit s miminkem už, když je v bříšku. Můžeme mu sdělovat to, co se v daném dni událo. Pokud totiž matka tyto pocity sdělí, nemusí již sama nést tíži, která může z daných pocitů pramenit. Samozřejmě pokud je přítomen i otec dítěte, může se i s ním podělit o své prožitky, aby na to nebyla sama. Je to takový začátek vztahu, který si mezi sebou rodič a dítě bude dál vytvářet, až se miminko narodí.²⁸

Prenatální komunikace vytváří důvěru, podporuje vztahy, poskytuje podněty a emocionální posilu především s matkou a otcem dítěte.²⁹

Novorozenecké období (první měsíc života dítěte)

Dítě se v prvním měsíci života vyrovnává s nároky života na světě mimo ochranné stěny mateřského těla. Víme, že dítě vidí a slyší už dost dlouho před narozením. V prvním měsíci jsou jeho reakce na zrakové a sluchové podněty ještě ne dost určité a vyrovnané. Ve druhém měsíci jsou pohledy dítěte určitější a zaměřenější. Dítě už pozná, že tu jsou „jeho lidé“, kteří spolehlivě reagují na signály jeho úzkosti a nepohody, že je tu mateřská náruč, která pro dítě znamená teplo, ochranu a všechno blaho světa. Je nesmírně důležité, aby rodiče a všichni ostatní reagovali na podněty dítěte. V tomto měsíci se jim nabízí podstatně rozšířená možnost, jak se s dítětem dorozumět.³⁰

²⁸ ŠPAÑHELOVÁ, I.: *Komunikace mezi rodičem a dítětem*. Praha: Grada, 2009, s. 65.

²⁹ TEUSEN, G., GOZE-HÄNEL, I.: *Prenatální komunikace*. Praha 2003, s. 14.

³⁰ MATĚJČEK, Z.: *Co, kdy a jak ve výchově dětí*. Praha: 2007, s. 20-21.

Ze strany dítěte je významným komunikačním prostředkem pláč. Pláč dítěte má různé významy. Dítě pláčem vyjadřuje např., že mu může být zima nebo horko, má hlad, bolí ho břicho, nechce být samo, nudí se, neví, co má dělat, chce změnit podněty, atp. Dítě velmi dobře vnímá také atmosféru, která je v rodině. A je důležité se navzájem poznávat, učit se vnímat, co jednotlivé signály znamenají. Každá komunikace potřebuje odpověď, takže vždy reagujeme na to, když dítě něco pronese, kňourá nebo pláče. Můžeme reagovat slovně, pohledem, pohlazením apod.³¹

Kojenecké období (1-12 měsíců)

Postupně jsou pohledy dítěte jistější, což znamená velký pokrok v lidské komunikaci. Přibližně od šesti týdnů dítě čím dál častěji zrakem zachytí matčiny oči a svým pohledem na nich chvíli zůstává. Zpravidla na konci druhého měsíce se objeví ještě další komunikační prostředek a tím je *úsměv*. V tomto období je úsměv znamením vztahu, příjemného naladění z přítomnosti někoho známého, pocitu jistoty, bezpečí a pohody v blízkosti známého.

Od tří měsíců dítě svou pozornost začíná pozvolna kontrolovat samo. Vnímá to, co chce a co ho zajímá. Pokud jde o *podněty*, nesmíme dítě překvapovat neustále něčím novým a nezvyklým, ale můžeme to známé vždy jen trochu obměnit, pozměnit, posunout, upravit, aby to bylo jen malinko jiné. Prakticky to znamená měnit tón hlasu, stavět svůj obličej do jiného úhlu, nabízet mu hračku jednou z té, podruhé z jiné strany. Již v tomto období bychom měli být ve výchově *jednotní a důslední*.³²

V kojeneckém období nastupuje fáze, kdy se dítě učí poslouchat. Ve většině případů je to kolem osmého až devátého měsíce. Je to úžasné období a vývojová psychologie tomuto období říká „univerzita kojeneckého věku“. V tomto období se dítě více pohybuje po bytě, začíná lézt a objevuje a poznává vše kolem sebe a tím se některé věci stávají více nebezpečné. Pokud si rodič nepřeje, aby na některou věc dítě sahalo, tak je potřeba změnit svůj styl komunikace. Především je zapotřebí, aby byla stejná navigace z obou rodičovských pozic. Pro dítě to představuje jistotu. Jistotu, že daná věc bude mít vždy stejný komentář. Dítěti danou věc vysvětlíme, jaký důvod je k tomu „ne“.

³¹ ŠPAŇHELOVÁ, I.: *Komunikace mezi rodičem a dítětem*. Praha: Grada, 2009, s. 69-70.

³² MATĚJČEK, Z.: *Co, kdy a jak ve výchově dětí*. Praha: 2007, s. 23.

Je také důležité, aby rodič s dítětem prožíval chvíle, kdy mu zpívá, čte knížku, tím ho učí klidu a soustředění.³³

Období batolete (1-3 roky)

V období věku batolete je důležité mluvit o věcech, které jsou a které se dějí kolem dítěte, upozorňujeme a komentujeme jednotlivé jevy. Především je to období, kdy se dítě začíná více projevovat, ukazují se jeho charakterové rysy osobnosti. Mnohdy se to projevuje vzdorem. Dítě více prožívá svoji individualitu, chce se projevit, dát najevo svůj názor. Rodič má dítěti komunikačně dát najevo, že některé věci jsou povoleny. Slovně ujišťuje dítě, aby určité věci dělalo. Pokud se dítěti cokoliv povede, má být za to vždy pochváleno. Dítě má zažívat radost ze všeho, co udělá. A dělat dítěti radost z toho, že druhý to vnímá jako velký úspěch. Samozřejmě je zapotřebí dát dítěti jasně najevo, že některé věci jsou zakázané.

Ze strany rodiče má dítě vnímat pevnou a důslednou neverbální i verbální komunikaci. Neverbální pevná komunikace se projevuje tím, že rodič v určité situaci změní výraz obličeje, je vážnější, neusmívá se, změní intonaci hlasu. Při komunikaci má rodič použít konkrétní slovní spojení. Např. užití slova „prosím“ je velmi důležité. Konkretizace v komunikaci znamená pro dítě jasnější a zřetelnější sdělení. Důležitá je také důslednost v chování při komunikaci. Dítě tak pochopí, že jsou takto sdělené informace stále stejné. V tomto věku s dítětem komunikujeme jednoduchou komunikační formou. Komentujeme vše, co se děje s ním samotným, co prožívá, jak se má, co se mu stalo, na co se těší. Na konci tohoto období nastává typická otázka „A proč?“ Znamená to, že chce vědět více, chce pochopit, jak se věci mají, jaké jsou souvislosti mezi nimi a co jednotlivé věci znamenají. Dítěti vždy odpovíme, pokud nastane situace, že se poněkolkáté ptá na to stejné, tak by měl rodič v klidu komunikaci ukončit sdělením, že už odpověděl. Dále má ze strany rodiče probíhat čtení s dítětem a vyprávění o tom, co se v daný den stalo, co spolu prožili.³⁴

---

³³ ŠPAŇHELOVÁ, I.: *Komunikace mezi rodičem a dítětem*. Praha: Grada, 2009, s. 71.

³⁴ ŠPAŇHELOVÁ, I.: *Komunikace mezi rodičem a dítětem*. Praha: Grada, 2009, s. 73-74.

Věk předškoláka (3-6 let)

Komunikace je v životě předškoláka velmi důležitá. Dítě více komunikuje oboustranně, požaduje vysvětlení, objasnění, zdůvodnění. Je to velmi důležité pro jeho jistotu. Dítě si stále vytváří vzorce chování podle toho, co vidí. Vytváří si je stále nápodobou. Potřebuje komentovat to, co vidí, jak se lidé k sobě chovají. Od rodiče má dostat komentář k tomu, když se dvě děti bijí, zda je to v pořádku či ne.

Ze strany rodiče je zapotřebí být příkladem pro dítě. Slova jako „děkuji“, „prosím“, „promiň“, „dobrý den“ apod. mají být slovy, která rodič používá přirozeně. Stále platí, že si vzájemně sdělují své prožitky. V tomto období je také velmi důležité podporovat dítě v sebevědomí, a to slovně. Říct mu, jakou má rodič radost, když dítě něco udělá, s něčím pomůže, nebo když se mu něco podaří. Také se má dítě setkávat i s kritikou. V předškolním věku přichází i okamžik, kdy se dítě zeptá, jak přišlo na svět. Vždy odpovídáme pravdivě, je vhodné, aby dítěti oba rodiče vyprávěli, jak se na ně těšili, jak mamince rostlo břicho. Rodiče mohou použít i nějakou knihu s obrázky.³⁵

Mladší školní věk (od vstupu do školy v 6 letech do páté třídy – 11 let)

V tomto období se mají rodiče zajímat, s kým se děti kamarádí, jak se mají, pozvat je domů, aby se s nimi více seznámili. Komunikace má být stále stejná jako v předešlých vývojových etapách. Hlavně má být vztah velmi otevřený. O prožitcích se má svěřovat jak dítě, tak i rodič. V případě, že se dítě setkává s informacemi, které mu nejsou jasné, je zapotřebí, aby je rodič vysvětlil. V rámci komunikace je důležité, aby se dítě nenaučilo lhát a říkat druhému vždy pravdu. V tomto věku je víc než kdy před tím zapotřebí, aby byla komunikace otevřená a pravdivá. Je důležité nacházet kompromis toho, co dělá a chce rodič a toho co chce dělat a dělá dítě.³⁶

³⁵ ŠPAŇHELOVÁ, I.: *Komunikace mezi rodičem a dítětem*. Praha: Grada, 2009, s. 75-77.

³⁶ ŠPAŇHELOVÁ, I.: *Komunikace mezi rodičem a dítětem*. Praha: Grada, 2009, s. 78-79.

Období dospívání (11-20 let)

Období dospívání je docela dlouhé a rozmanité. Komunikačně je jinak vybaveno dítě v 11 letech a jinak dítě ve 20 letech. V tomto věku je důležité respektovat a důvěřovat dítěti. V komunikaci nebýt rychlý ani ukvapený, říct dítěti svůj rodičovský názor, nebát se omluvit a přiznat chybu. Dítě by mělo mluvit o věcech, ze kterých má radost, které jsou mu nepříjemné, se kterými nesouhlasí. V komunikaci by se mělo naučit být otevřený, umět dělat kompromisy, nebát se svěřovat. Většinou platí to, jaký vztah si navodí rodič a dítě na začátku společného života, tak se v mnoha případech sklízí ovoce i v komunikaci v pubertálním období. V tomto věku mluvíme o vlastním názoru, zdůvodňujeme, mluvíme o zkušenostech. Ale především nepřikazujeme. Pokud rodič neřekne svůj názor formou nátlaku, dítě o dané komunikaci a sděleném názoru přemýšlí a vezme ho v mnoha případech za své. Opět je velmi důležité se zajímat o to, co dítě prožívá, co dělá ve škole, jaké má kamarády, o čem si s nimi povídá, poznat je. Hlavně je zapotřebí si na tuto komunikaci udělat čas.³⁷

---

³⁷ ŠPAŇHELOVÁ, I.: *Komunikace mezi rodičem a dítětem*. Praha: Grada, 2009, s. 83-84.

2.2 Komunikace dle typologie osobnosti

Jak je důležitá v typologii osobnosti komunikace? Typologie osobnosti je jedním z klíčů ke komunikaci. Ukazuje nám, že každý myslíme a vnímáme jinak. Odhalit přirozené tendence chování sebe sama a ostatních je základem dobré komunikace. „Pokud rozumíme, na čem nám a našemu dítěti záleží, co je motivátorem chování jak u nás i u dítěte, dochází k usnadnění komunikace, výchovy a tím i vzdělávacího procesu u dítěte. V případě, že dokážeme dobře rozpoznat naši typologii osobnosti a našeho dítěte, máme velkou šanci se vyhnout kolizním situacím,“ říká **Hana Ondrušková, lektorka komunikace.**³⁸

Cíle / úkoly / výsledky

<p>MELANCHOLIK</p> <ul style="list-style-type: none"> - Dokonalý - Puntičkář - Opatrný - Uzavřenější - Výsledkový 	<p>CHOLERIK</p> <ul style="list-style-type: none"> - Silný - Vůdčí - Organizátor - Otevřený - Výsledkový
<p>FLEGMATIK</p> <ul style="list-style-type: none"> - Přátelský - Zdrženlivý - Klidný - Uzavřenější - Vztahový 	<p>SANGVINIK</p> <ul style="list-style-type: none"> - Zábavný - Oblíbený - Upovídaný - Otevřený - Vztahový

Lidi / vztahy / pocity

Obr. 1. Typologie osobnosti dle Hippokrata

³⁸ <http://www.ceskatelevize.cz/ivysilani/1148499747-sama-doma/212562220600104/obsah/217449-typologie-hana-ondruskova-1-cast/>
[cit.5.9.2012]

Dítě choleric je silné, vůdčí a otevřené, zaměřené na výsledek. Choleric nemá rád autoritativní přístup, protože sám chce být autoritou a sám chce o věcech rozhodovat. Respektuje autoritu, ale musí vědět, že autorita respektuje jeho. Na cholerika platí domluvy, spoluúčast na rozhodování. Je to individualista, k sobě bere jen hráče sobě rovné. V afektu je dobré nechat cholerika vychladnout, často totiž neříká pravdu, když křičí.

Dítě sangvinik je živé, energické, chce mít kolem sebe společnost, žádá si pozornost ostatních a často je oblíbený rušič. Sangvinik je vztahový, citlivý, chce být chválený, pozitivní motivace mu pomáhá, kritika a výčitky velmi ubližují. Rychle se nadchne pro nějakou věc, ale často to nedotáhne do konce. Bývá často nesoustředěný, slibuje, ale zapomíná. Rád pracuje formou hry a zábavy.

Dítě melancholik je uzavřené, analytické, výsledkové, má smysl pro řád a pořádek. Zaobírá se nad tím, jak by mohl být svět takový, aby byl dokonalý. Melancholik bývá přísný a kritický sám k sobě, ale to stejné často vyžaduje i po ostatních. Potřebuje stabilní prostředí, nemá rád změny a improvizaci. Je to člověk přípravy zabývající se detaily. Má pocit, že nikdy není dost dobře připravený, chce být dokonalý. Pochvala a ocenění musí být konkrétní za co to je, jinak má tendenci nevěřit.

Dítě flegmatik je uzavřenější, zaměřené na vztahy mezi lidmi. Motivuje ho spokojenost druhých lidí. Flegmatik vyžaduje dlouhodobé působení. Rychlý způsob, nátlak, rozkaz nefunguje, musíme mu dát najevo lásku, spokojenost, radost z toho, že to udělá. Ze všech typů osobnosti je nejvíce citlivý na atmosféru v rodině.³⁹

Každý z nás je jedinečný, narodili jsme se s osobitými povahovými rysy. Začínáme s vrozeným souborem charakteristických rysů, které jsou dotvářeny vnějšími podmínkami v průběhu vývoje. Ovlivňuje nás prostředí, ve kterém žijeme, vliv rodiny, ekonomická situace, národnost a další. Pochopení toho, z čeho jsme, kdo skutečně jsme a proč reagujeme právě takhle, chápat svou sílu a způsob, jak ji umocnit, chápat své slabosti a způsob, jak je překonávat nám pomůže porozumět sobě samým.⁴⁰

³⁹ <http://www.ceskatelevize.cz/ivysilani/1148499747-sama-doma/212562220600104/obsah/217449-typologie-hana-ondruskova-1-cast/> [cit.5.9.2012]

⁴⁰ LITTAUEROVÁ, F.: *Osobnosti plus*. Praha: Holding MEDIUM 1997, s. 10 - 11.

2.3 Efektivní komunikační dovednosti

Způsob komunikace v rodině dalekosáhle ovlivňuje vnitřní vztahy. Komunikace by měla být jasná se setrváním u tématu, s přiměřeným emocionálním doprovodem, s věrohodným vyjadřováním souhlasu, s přiměřenou mírou svěřování a společně s nasloucháním vede k harmonickým rodinným vztahům.⁴¹

Komunikační strategie (neboli způsoby komunikace) zaměřené na dítě jsou univerzální a využívají se v každém vývojovém období. Pomocí těchto strategií je vytvářena optimální atmosféra pro komunikaci a vzniká prostor, aby se rodič dozvěděl více o svém dítěti a hlavně o jeho schopnosti komunikovat. **Horňáková s kolektivem autorů představuje efektivní komunikační strategie ve své knize Jak mluvit s dětmi.**⁴²

Při komunikaci s dítětem je zapotřebí dívat se na svět z jeho perspektivy. Povídejme si s ním *tváří v tvář* – skloňme se k němu, lehněme si na zem, posaďme si ho na klín nebo vedle sebe. Dítě nám musí vidět do tváře, vidět náš pohled a ústa. Malé dítě bude mít pocit, že s ním komunikujeme jako s přítelem a ne jako s podřízeným.

Další strategií je, že dítěti musíme dát čas k vyjádření myšlenek a potřeb. *Čekáním* mu dáme příležitost komunikovat a použít komunikační schopnosti, které už má osvojené. Mlčením mu dáváme najevo to, že mu věříme a že ho respektujeme.

Zájem dítěte je dalším komunikační strategií. Ve chvíli, kdy se dítě o něco samo zajímá nebo se na něco dívá, je pravděpodobné, že na to i myslí. Ze zájmu dítěte zvýšíme otevřenost ke sdílení svých pocitů a myšlenek.

Děti se nejlépe učí nová slova a pravidla komunikace, když je slyší *opakovaně*. Výborným prostředím pro opakování komunikačních situací jsou *rutinní činnosti*, například při jídle, oblékání, zábavě.

⁴¹ MATOUŠEK, O., PAZLAROVÁ, H.: *Hodnocení ohroženého dítěte a rodiny*. Praha: Portál 2010, s. 90.

⁴² HORŇÁKOVÁ K. a kol.: *Jak mluvit s dětmi*. Praha: Portál 2009, s. 16.

Při vzájemné komunikaci používáme *gesta*, například přitakání, kroucení hlavou, pomocí rukou, ukazování prstem na předměty apod. Gesta jsou pro vývoj dítěte důležitá. Umožňují mu lepšímu porozumění a komunikování dříve, než je samo připraveno používat slova. Dále je důležité přizpůsobit *tempo řeči* a délku vět aktuálnímu vývojovému období dítěte. Když bychom používali složité a dlouhé věty, tak nám dítě bude hůř rozumět a obtížně si bude osvojovat svůj mateřský jazyk.

Napodobování je komunikační strategií vhodnou pro děti v počátečním vývojovém období. Napodobováním pohybů těla, rukou, výrazů tváře či zvuků rozvíjíme záměrnou komunikaci, herní schopnosti, porozumění a schopnosti rozvíjení komunikačních dovedností.⁴³

Zásadním pravidlem pro vzájemnou komunikaci je to, aby se vyvíjel vztah mezi rodičem a dítětem. **O co bychom se měli ve vzájemné komunikaci snažit?** Dle psycholožky Ilony Špaňhelové je důležité především věnovat vzájemné rodinné komunikaci *čas*. Rodič je navigátor, který určuje hlavně v prvních letech života to, jak se bude v rodině společně komunikovat. Rodiče mají využít každé chvíle k tomu, aby si spolu s dítětem sedli a řekli si navzájem, co prožili během dne. Je to například čas strávený cestou ze školy, doba večeře, okamžik uspávání dítěte apod.

Dále je zapotřebí mít na vzájemnou komunikaci *klid*. Není vhodné komunikovat, když dospělý či dítě vykonává nějakou činnost, která mu nedovolí, aby se na komunikaci plně soustředil. V takových situacích si navzájem řekneme, že nyní se o dané věci mluvit nebude a budeme o ní mluvit ve chvíli, až je na komunikaci plná soustředěnost.

Ve vzájemné komunikaci mluvmе ve formě „*já a ty*“. Používáme v komunikaci konkrétní obsah a formu. Např. „Já jsem řekla, že nechci, abys ten písek házel mimo pískoviště, a to platí. Prosím, nedělej to. Písek patří pouze do pískoviště, aby tu nebyl nepořádek.“ Následuje vysvětlení zákazu. Pokud rodič nastaví vzájemnou komunikaci ve vztahu „já a ty“, dává dítěti najevo, že mu opravdu o danou věc jde a záleží mu na ní osobně. Rodič je do věci osobně zainteresován, záleží mu na dítěti. Z této komunikace se utvrzuje vztah mezi rodičem a dítětem. I pochvala ve formě „já a ty“ je pro dítě více příjemná, konkrétní a víc ji dítě vnímá a uvědomuje si ji.

⁴³ HORŇÁKOVÁ K. a kol.: *Jak mluvit s dětmi*. Praha: Portál 2009, s. 17.

Komunikace mezi rodičem a dítětem musí být **konkrétní** a **pravdivá**. Pro dítě je důležité konkretizovat sdělení na něčem, čemu rozumí, co vidí, co slyší. Např. „až dohraje písnička, tak...“, „Až bude ručička na hodinách na této číslici, tak...“. Tato konkretizace přináší větší jistotu, dítěti je více jasné, co bude a jak. Pro vzájemný vztah rodiče a dítěte je důležité **naslouchání** v komunikaci. Naslouchání ze strany dítěte, když hovoří rodič, ale i naslouchání ze strany rodiče, když hovoří dítě. K naslouchání je zapotřebí přestat si hrát, přestat vařit, dívat se na televizi apod., otočit se k dítěti/rodiči. Anebo říct: „Prosím, počkej, dodělám...“ apod.

Dalším důležitým prvkem je **omluva**, a to zpočátku ze strany rodiče. Pokud se rodič, někdy splete či udělá něco špatně, zakřičí, bouchne dítě a přitom to daná situace nevyžaduje, měla by následovat omluva dítěti. Pokud rodič takto začne ve vzájemné komunikaci hned od dětství, dítě velmi rychle pochopí princip omluvy a komunikační formu „**já a ty**“, umí se pak samo dobře omluvit rodiči, když něco provede.

Při vzájemném sdělování používáme **komunikace verbální a neverbální**. Komunikace neverbální znamená komunikaci vyjadřovanou pomocí gest, postojů, mimiky atd. Odhaduje se, že při prvním dojmu z komunikace působí na druhého až 80% právě komunikace neverbální. To znamená, že na dítě i rodiče nejprve působí úsměv, výraz obličeje, ruce v bok apod. Pod těmito gesty si může dítě nebo rodič něco představit (radost, zlobu). Komunikace neverbální nemusí být však pro druhého srozumitelná, člověk si může pod daným gestem představit jiný význam. Je proto zapotřebí, aby tato komunikace byla doplněna verbálním projevem. Komunikace verbální znamená komunikaci vyjádřenou slovem.

Ve vzájemné komunikaci mezi rodičem a dítětem je důležité naučit se sdělovat si navzájem **své pocity**. Je to například situace, kdy je rodič plný negativních emocí z práce, ale nesdělí je. Rodič může být v reakcích podrážděný, nepřiměřený a dítě si tuto situaci může často vztahovat na sebe. Proto je důležité dítěti vysvětlit, co se stalo a proč je rodič naštvaný, smutný apod. Pro dítě je důležité, aby vědělo, že ono není vinno tím, že je rodič z nějakého důvodu rozrušený a neměl by na dítě přenášet svou náladu.⁴⁴

---

⁴⁴ ŠPAŇHELOVÁ, I.: *Komunikace mezi rodičem a dítětem*. Praha: Grada, 2009. s. 11-19.

2.3.1 Základní efektivní komunikační dovednosti

POPIS (oznámení, konstatování)

Podstatou popisu je, že mluvíme o tom, co vnímáme svými smysly (co vidíme, slyšíme, cítíme), aniž bychom posuzovali situaci. Hovoříme o věci, nehodnotíme člověka a vyhýbáme se obviňujícímu „ty“ nebo „vy“. Příklad: *„Vidím, že ležíš v posteli.“* (namísto: *„Nikdy nevstaneš včas.“*). Mluvíme neutrálními a velmi konkrétními slovy o tom, co se stalo, nebo odkazujeme na dohodu. Vyhýbáme se domněnkám a interpretacím. Příklad: *„Vidím, že už jsi skoro oblečená.“* (namísto: *„Tobě to oblékání ale trvá! Zase jsi pomalá!“*).

Vždy záleží na kontextu situace a také velmi na tónu hlasu, jakým sdělení říkáme. Popis je začátek komunikace, kterým dáváme najevo, že chceme řešit problém, ale nesoudíme člověka. Po popisu většinou následuje dialog, při němž můžeme použít další respektující dovednosti.⁴⁵

INFORMACE (sdělení)

Informace pomáhá porozumět a naplňuje naši potřebu smysluplnosti. Dává odpověď na otázky PROČ?, JAK?, KDY? se něco odehrává, dělá, očekává, nebo jaké mohou být důsledky určitých činností či chování. Informace sdělujeme v 1. nebo 3. osobě (na rozdíl od příkazů, pokynů, zákazů, výčitek či výhrůžek, které jsou v 2. osobě). Příklad: *„Potřebuji dokončit myšlenku.“* (namísto: *„Bud'te zticha! Neskákej mi do řeči!“*).

Malým dětem stačí dát informace typu „kdy se co dělá“, „kam se co dává“ apod. Tyto jednoduché informace dáváme v 1. osobě množného čísla, kterou zdůrazňujeme, že informace platí pro nás všechny. Děti potřebují vidět, že se touto informací dospělí opravdu řídí. Věci se nemají dělat jen kvůli tomu, že to dospělý řekl (přikázal nebo zakázal), ale protože mají určité zákonitosti. A samozřejmě informace musí být pravdivé. **Těmito dovednostmi si formujeme určité zvyklosti a domluvená pravidla, ale hlavně se u dětí rozvíjí zodpovědnost.**⁴⁶

⁴⁵ KOPŘIVA, P., et al.: *Respektovat a být respektován*. Spirála 2012, s. 50.

⁴⁶ KOPŘIVA, P., et al.: *Respektovat a být respektován*. Spirála 2012, s. 57.

SPOLUÚČAST

Spoluúčast druhého člověka, dospělého nebo dítěte na řešení problému, který se ho týká, znamená mu předat část zodpovědnosti a zvýšit šanci na vytvoření oboustranně přijatelné dohody. Zde je několik možností, jak to uskutečňovat:

- **obecnější otázky typu:** *Co navrhuješ/navrhujete? Co ty na to? Co by ti pomohlo? Máš nějaký nápad, co s tím? Jak to vyřešíš/vyřešíme?*
- **konkrétně zaměřené otázky typu:** *Kolik by sis mohl přispět na nový počítač? Jaký dárek bys chtěl dostat k narozeninám? Co by ti pomohlo, abys dostal odvahu to paní učitelce říct?*
- **otázka s výběrem ze dvou (nebo více) možností:** *Oblečeš si džíny nebo tyto kalhoty? Stihnete ten úkol ještě dnes nebo chcete čas do zítřka? Uklidiš ty hračky sám nebo to uděláme spolu?*

Nabízíme možnosti přijatelné pro obě strany. Výběr nesmí být manipulativní. Smyslem výběru není donutit druhého člověka, aby udělal, co chceme my. Po návrhu naší nabídky můžeme dodat: *Nebo máš/máte jiný nápad?*⁴⁷

JÁ – výrok

Já-výrok je komunikační dovednost, kterou sdělujeme své pocity a proč se tak cítíme, co potřebujeme a očekáváme. Vyjadřujeme své emoce a přání. (např. „Pomohlo by mi..“, „Potřeboval bych..“, „Uvítal bych..“, „Rád bych..“). Používáme tvary zájmena já (já, mně, mi, mne, mě). Já-výrokem můžeme vyjádřit druhému naší nepohodu a zvládnout své negativní emoce, které právě prožíváme. Dáváme najevo, že se nám něco nelíbí a přebíráme odpovědnost za své emoce bez toho, abychom obviňovali druhé. Sdělujeme informaci, co prožíváme. Můžeme popsat to, co jsme očekávali nebo v co jsme doufali.⁴⁸

⁴⁷ KOPŘIVA, P., et al.: *Respektovat a být respektován*. Spirála 2012, s. 74.

⁴⁸ KOPŘIVA, P., et al.: *Respektovat a být respektován*. Spirála 2012, s.113 –118.

EMPATICKÁ REAKCE

Empatická reakce je schopnost vcítit se a dát najevo zájem o druhého člověka. Jedná se o schopnost vrozenou, ale empatii se můžeme i naučit. Empatické reakce mají pozitivní dopady na rozvoj osobnosti a udržování dobrých vztahů. Tím, že pojmenujeme to, co se v dětech asi odehrává, jim pomáháme orientovat se v sobě a uvědomit si své emoce, motivy, přání a rozlišovat je. Pojmenováním prožívání druhého pomáháme kultivovat a rozšiřovat slovník pojmů, který se týká jejich pocitů, přání, potřeb a očekávání. Naslouchání, pojmenování toho, co druhý prožívá a vyjádření podpory nám signalizuje zájem, přijetí a péči o druhého člověka. Důležité je být průvodcem, ne řešitelem. Nesmíme vnučovat druhým lidem svoje návrhy, ale pomáhat, aby sami našli tu svoji cestu.⁴⁹

Empatie je jedním z nejúčinnějších nástrojů při řešení všech emočních situací při vzájemné komunikaci.

Komunikační dovednosti, které jsou uvedeny v této kapitole, učí děti důležitým dovednostem a návykům pro život. Rozvíjí jejich osobnost tak, aby získaly sebeúctu, měly možnost prožívat emoce a uměly je zvládat, postupně přijaly všeobecně přijímané hodnoty i morální normy a vytvářely si prosociální postoje k druhým lidem. Tím dětem pomáháme vytvářet otevřené vztahy založené na vzájemné důvěře a respektu.⁵⁰

---

⁴⁹ KOPŘIVA, P., et al.: *Respektovat a být respektován*. Spirála 2012, s. 102 – 110.

⁵⁰ KOPŘIVA, P., et al.: *Respektovat a být respektován*. Spirála 2012, s. 81.

2.4 Styly rodinné komunikace

Potřeba komunikovat je jednou ze základních lidských potřeb člověka a vychází z potřeby sociálního kontaktu. Komunikace odráží vztahy mezi lidmi, může je ovlivňovat a působit na vztah jedince ve skupině. Prostřednictvím komunikace uspokojujeme potřebu orientace a získáváme různé informace, které přispívají k porozumění okolnímu světu.⁵¹

Psycholožka **Ilona Špaňhelová** uvádí tři styly rodinné komunikace:

Pasivní styl komunikace

Tento styl komunikace znamená, že je sám rodič nekomunikativní. Rodič nevyjadřuje své pocity, přání, souhlas, nesouhlas, a tím to učí i své děti. Učí dítě určité slušnosti, jak by se mělo chovat, co a jak by mělo dělat, ale nevnímá však, zda si dítě danou věc přeje, či zda s ní souhlasí. Pokud se rodič chová vždy jen pasivně, může se to negativně projevit na chování dítěte v pozdějším, např. pubertálním věku. Dítě by mohlo jít do většího vzdoru a odporu než jiné dítě, které mohlo již před tím v raném věku vyslovit své přání a svůj názor. Pasivním stylem komunikace rodič učí dítě přizpůsobovat sebe sama tomu druhému za každou cenu, ustupovat a ponechávat si názory pro sebe, nevyslovovat je. Tím se v dítěti určitým způsobem děje vnitřní rozpor, protože s názory toho druhého nesouhlasí, ale neřekne to.

Charakteristika dítěte – v postoji založeném na této komunikaci si dítě není jisté samo sebou, v chování dítěte často převládá obava, někdy i úzkost z toho, že v komunikaci i chování selže. Dítě má přehnanou snahu něco dokázat, často má obavu z neúspěchu a z negativního hodnocení druhými lidmi. V komunikaci přehnaně ustupuje druhému, je nejisté. Těžko si hledá kamarády, a pokud je má, těžko si je dokáže udržet. Při konfliktu volí dítě cestu úniku, prožívá negativní pocity, které si nese s sebou. I když dítě napadne správná odpověď, v komunikaci mlčí, protože si není jisté. Je málo přizpůsobivé, podléhá nátlaku, reaguje formou pasivní agresivity. Celkově je dítě nešťastné a často bezradné.

---

⁵¹ VÁGNEROVÁ, M.: *Základy psychologie*. Praha: Karolinum 2004, s. 297.

Co je pro takové dítě důležité udělat? Ze strany rodičů dodávat dítěti sebevědomí, odvalu a povzbuzení. Prvky tohoto chování jsou v některých případech patrné již u dětí v batolecím věku (1-3 roky). Jsou to děti, které si nechají vzít hračky od druhých, nechají se plácnout, apod. Je důležité, aby jim sám rodič ukázal směr, jak má postupovat ve svém chování. Aby svému dítěti vysvětlil, že když si hraje s hračkou a druhý mu ji vezme, má se bránit a říct „nenene“. Dát druhému dítěti najevo, že si s ní hraje a půjčí mu ji za chvíli nebo si budou hrát společně. Rodič musí chválit dítě za to, co udělalo dobře a vše konkretizovat. Mezi rodičem a dítětem by měl být otevřený vztah, aby se dítě nebálo mluvit o tom, co se mu stalo a jak se mělo, když spolu nebyli.⁵²

Agresivní styl komunikace

U tohoto stylu převažuje ze strany rodičů tvrdost ve výchově a přehnanou přísností. Může se jednat o nevyrovnanost, která se projeví agresivním stylem komunikace. Rodiče tomuto dítěti neprojevují lásku anebo je přehnaně rozmazlují.

Charakteristika dítěte – dítě si od jiných lidí vynucuje ocenění, jiné lidi nerespektuje a v určitých fázích je i ignoruje. Nepřipouští si možnost selhání a z neúspěchu obviňuje jiné lidi. Při překonávání překážek si neumí samo pomoci. Takové dítě si přivlastňuje právo rozhodovat za jiné děti a neptá se na jejich názor. Druhému dítěti nebo i dospělému hledí zpřímá a vyzývavě do očí. Skáče druhému do řeči, je netrpělivé. Často hovoří silným tónem hlasu. Svým chováním druhé lidi provokuje ke konfliktu. K řešení konfliktu přistupuje nekompromisně, bojuje za každou cenu o to, že má pravdu. Nedokáže ustoupit a nechce slyšet logické tvrzení druhého, že jeho chování je špatné.

Co je pro takové dítě důležité udělat? Takovým dětem musíme dát najevo, že je máme velmi, velmi rádi. Toto dítě má být povzbuzováno. Pokud se stane, že dítě reaguje agresivně, má rodič nebo kdokoliv jiný zabrzdit dítě v jeho útoku. Dítě se má učit, že hněv, který se u něj projevil, je jeho hněv a má se učit, co s tímto hněvem udělat. Může jej odreagovat sportem, prací atd. Má se učit, že jeho útokem nesmí trpět jiný člověk a pokud se to stane, má se dítě omluvit a být si vědomo své viny.⁵³

⁵² ŠPAŇHELOVÁ, I.: *Komunikace mezi rodičem a dítětem*. Praha: Grada, 2009, s. 41-44.

⁵³ ŠPAŇHELOVÁ, I.: *Komunikace mezi rodičem a dítětem*. Praha: Grada, 2009, s. 44-47.

Asertivní styl komunikace

V tomto stylu komunikace rodiče učí dítě upřímnosti a odpovědnosti. Především své dítě učí, jak se má mít samo rádo, jak má mít rádo druhé lidi a jak je respektovat.

Charakteristika dítěte – dítě se při komunikaci umí dívat druhému do očí, odpovědi jsou dobře načasované, nechává druhému možnost se vyjádřit a snaží se neskákat do řeči. Dítě je při komunikaci klidné, gesta se shodují s tím, co říká. Věty formuluje slovy „já“, „jak to mám udělat“ apod. Dokáže mluvit i o obtížných věcech přímo s druhým dítětem, kterého se věc týká. Umí si snadno získat přátele a umí si je udržet. Při konfliktu se nevzdává a konfliktní situaci chce řešit.

Co je pro takové dítě důležité udělat? Dalo by se říct, že nic. Ale pozor, tento styl komunikace se musí dítě naučit. Vše se učí od rodičů a jiných lidí, kteří se kolem něj pohybují. S tímto dítětem rodiče hodně mluví, vše mu vysvětlují, ale hlavně mu jsou osobním příkladem. Učí ho úctě a respektu k druhým lidem, vážit si sebe samého i respektu vůči své osobě. Dítě vedou rodiče k tomu, aby se nevzdávalo a odolávalo překážkám. S asertivním stylem komunikace je možné začít v každém věku.⁵⁴

---

⁵⁴ ŠPAŇHELOVÁ, I.: *Komunikace mezi rodičem a dítětem*. Praha: Grada, 2009. s. 48-49.

2.5 Teorie rodinné komunikace

Modelů a teorií **sociální komunikace**⁵⁵ je několik. Ve své práci uvádím pouze tu, která má praktický význam v rodinné komunikaci. Tato teorie může přispět k pochopení sdělení a pomoci zvládnout interakce v osobním, ale i pracovním životě. **Eric Berne** je hlavním představitelem transakční analýzy. Interpersonální jednání zdokonalíme tím, že se budeme snažit porozumět chování člověka. Podle transakční analýzy může mít každé jednání různý charakter.⁵⁶

Naše JÁ je podle transakční analýzy schopné zaujmout několik zcela odlišných stavů, ve kterých jinak vnímáme skutečnost a jinak myslíme, prožíváme i jednáme. **Transakční analýza**⁵⁷ mluví o ego-stavech a rozděluje je do tří základních druhů:

- **Rodičovské ego** – vycházíme z postojů, myšlenek a pocitů převzatých od rodičů a od dalších dospělých osob. V našem jednání se odráží, jak nás v dětství opatrovali, jaký nám poskytli pocit bezpečí a jistoty, ale také jak nás trestali a jaké pravidla a tradice nám vštěpovali. Rodič má roli pečovatelskou a kritickou. Komunikace se projevuje verbálně i neverbálně. Rodič zkrátka přikazuje, řídí, zakazuje, ovládá a vychovává.
- **Dospělé ego** – vycházíme z reálného hodnocení situace, shrnujeme poznatky a logicky uvažujeme. Hlavním úkolem dospělého je pracovat, správně jednat, dělat dohody a odpovědně rozhodovat. Dospělý funguje jako pomyslný počítač, věcný, praktický, třídící informace a neoplývající emocemi.
- **Dětské ego** – dítě je hravé, zvědavé, v zásadě optimistické. Svět poznává metodou pokusu a omylu, projevuje intuici, má spontánní pudy a radosti. Dítě je často velmi kreativní a umí přijít na neobvyklá řešení a nové cesty.⁵⁸

⁵⁵ **Sociální komunikace** je komunikace, která je předpokladem vytváření společenských skupin a existence mezilidských vztahů, ale i spolupráce, soupeření a konkurence. (J. Kraus, 2001)

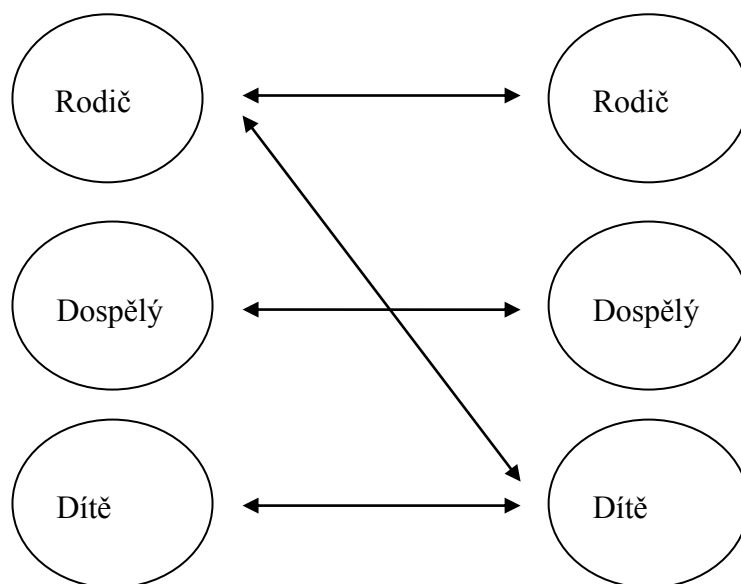
⁵⁶ MIKULÁŠTÍK, M.: *Komunikační dovednosti v praxi*. Praha: Grada 2006, s. 39-40.

⁵⁷ **Transakční analýza** je rozbor toho, co kdo udělá. Transakce je např. to, že něco druhému řeknu a on mi odpoví. Tento terapeutický směr založil Eric Berne. Inspiroval se v psychoanalýze a z pozorování lidí při interakcích - komunikaci a jiných výměnách informací. (E. Berne, 1992)

⁵⁸ JANÁČKOVÁ, L.: *Praktická komunikace pro každý den*. Praha: Grada 2009, s. 63.

Komunikační transakční analýzy:

- **stáhnutí se, izolace** – např. v hromadné dopravě, ve výtahu, kde je hodně lidí, vyhýbáme se pohledům, spíše nekomunikujeme,
- **rituály** – např. pozdravy, etiketa, obřady,
- **postupy** – znamená komunikační postup, např. vyšetřování na policii, právnícký rozhovor, psychologický rozhovor,
- **práce, činnosti** – jsou to způsoby chování, obsahují odbornou kvalifikovanost, technologii,
- **zábava** – např. když rodiče probírají své děti, když se sousedé scházejí a řeší své rodinné problémy,
- **hry** – jsou určité stereotypy v chování, které máme zakódováni všichni. Hry jsou emocionálně zatížené, roli hraje střet zájmů, často jde o negativní signály. K takovým situacím dochází mezi přáteli, v rodině, v práci,
- **intimita** – jsou to interpersonální vztahy a vzájemná komunikace, která je upřímná, otevřená, bez využívání a zneužívání druhých lidí, bez předstírání.⁵⁹

Obr. 2. Transakce a křížení rolí v transakční analýze⁶⁰

Transakce = transakční podnět + transakční reakce

⁵⁹ MIKULÁŠTÍK, M.: *Komunikační dovednosti v praxi*. Praha: Grada 2006, s. 40.

⁶⁰ JANÁČKOVÁ, L.: *Praktická komunikace pro každý den*. Praha: Grada 2009, s. 63.

Druhy transakcí:

- *doplňkové* - hladká komunikace; dospělý-dospělý; rodič-dítě;
- *křížové* - nic neřeší; dospělý-dospělý a dítě-rodič;
- *protipřenosová* - dospělý-dospělý a rodič-dítě;
- *druhotné* - na sociální úrovni dospělý-dospělý, na psychické úrovni rodič-dítě;⁶¹

Předpokladem vzájemné komunikace bez konfliktů je, aby osoba odpovídala z egostavu, který byl jejím protějškem osloven. V případě, že tomu tak není, dochází k nedorozumění, konfliktům a dalším problémům. Například muž se ptá ženy: „Kde mám peněženku?“ (komunikace Dospělý – Dospělý). Žena odpoví: „Kdyby sis ji dával pořád na stejné místo, tak víš, kde ji máš.“ Dochází ke křížení transakcí a vzniká komunikační problém, protože rodič jakoby mluvil k dítěti. S mužem je jednáno jako s dítětem. Optimálním řešením takové situace je návrat do polohy Dospělý – Dospělý: „To, že jsem se to doteď nenaučil, s tím nic nenaděláme. Nevíš, kde by mohla ta peněženka být?“

Význam porozumění a rozpoznání tohoto komunikačního procesu spočívá v tom, že jsme schopni analyzovat důvody, proč dochází ke komunikačním problémům a dokážeme toho konstruktivně využít.

---

⁶¹ <http://www.psychoweb.cz/psychologie/jak-si-lide-hraji--e--berne--transakcni-analyza-hry/> [cit.7.11.2012]

M. B. Rosenberg představuje komunikaci, která je založená na naslouchání sobě i druhým, ochotě vnímat potřeby a pocity vlastní i druhých. Tím rozvíjí vztahy založené na úctě a kooperaci. Na základě studia několika faktorů, které ovlivňují význam sdělené informace, nazval tento přístup jako **nenásilná komunikace** neboli soucítící komunikace. Nenásilí je ve významu přirozeného stavu vcítění se, kdy ustoupilo násilí, protože slova často zraňují a bolí ať už nás samotné či druhé. Tato teorie je založena na jazyku a komunikačních dovednostech. Vede člověka k upřímnému vyjadřování, kdy druhé vnímáme empaticky a zároveň s respektem.⁶²

Proces nenásilné komunikace je založen na čtyřech složkách, a to *pozorování, pocity, potřeby a prosby*. Nejdříve pozorujeme, co druzí říkají nebo dělají. Potom vyjadřujeme, jak se cítíme, když tuto situaci pozorujeme (např. cítíme se ublížení, máme strach nebo radost, jsme rozčilení atd.). Potřeby se pojí s pocity, které právě vyjadřujeme, jak nám je. A následně prosba, která navazuje na potřebu. Prosba sděluje, co od druhého člověka chceme, aby nás to uspokojilo.⁶³

---

⁶² ROSENBERG, M. B.: *Nenásilná komunikace*. Praha: Portál, 2008. s. 16-17.

⁶³ ROSENBERG, M. B.: *Nenásilná komunikace*. Praha: Portál, 2008. s. 20-21.

2.6 Dílčí závěr

V druhé kapitole jsem se soustředila na stěžejní oblast mé diplomové práce, a tím je **rodinná komunikace**. Hlavní pozornost jsem věnovala efektivním komunikačním dovednostem, které jsou nástrojem efektivní komunikace mezi rodiči a dětmi. Dále jsem se zaměřila na komunikační pravidla v jednotlivých vývojových obdobích dítěte, abych zdůraznila to nejpodstatnější z komunikačního vývoje dítěte.

Základem dobré mezilidské komunikace je i porozumění sobě samým a ostatním lidem, proto jsem zde uvedla i typologii osobností. V ostatních subkapitolách jsem charakterizovala styly a teorie rodinné komunikace, které vysvětlují podstatu rodinné komunikace.

Na základě mých vlastních zkušeností i teorií uvedených autorů jsem toho názoru, že pokud budeme praktikovat komunikaci založenou na empatii, naslouchání a úctě k druhému, budou i ostatní mít snahu tento způsob komunikace přejímat a rozvíjet.

Komunikace nám umožňuje navazovat kontakt s lidmi. Nechme tedy rozvíjet svoji přirozenou schopnost vcítit se do druhých a naslouchejme jim. Doporučuji se zaměřit na to, co pozorujeme, co cítíme, co potřebujeme a co žádáme pro své uspokojení. Tato metoda vede k lepšímu naslouchání k nám samým i druhým lidem.

3 VÝZNAM RODINNÉ VÝCHOVY

„Člověk se může stát člověkem pouze vychováním.“

Immanuel Kant

Výchova byla vždy a je dodnes pokládána za jednu z nejsložitějších lidských činností. Výchova je činnost životem podmíněná a život podmiňující. Je to proces, který se podílí na utváření osobnosti (jedince i celé sociální skupiny), a tím i celé společnosti. Výchovný proces se odehrává vždy a za všech okolností v nějakém konkrétním prostředí (mikroprostředí rodiny, školní třídy, hřiště), do kterého se promítají širší vlivy prostředí (lokální, regionální, celospolečenské). Vlivy prostředí ovlivňují výchovný proces, tedy i výchovný objekt, výchovný subjekt, cíle a obsah výchovy i formy, metody a prostředky.⁶⁴

Aktuální pojetí výchovy je přes všechny sociální determinanty (aspekty) výchovy čím dál složitějším procesem. Postmoderní společnost s sebou přináší široké spektrum možností chování, životních způsobů a jejich výběr je ovlivňován kvalitou socializačního procesu, ve kterém má výchova významnou roli. **K sociálním determinantům výchovného působení patří:**

Idealizovaná představa sociální reality – demokracie je vnímána jako život bez námahy, bez povinností, kde jedinec může uplatnit své osobní právo na bezmezné štěstí, zábavu či zdraví. Masmédia přispívají k vytváření nereálné představy o životě. Možnosti cestování, množství informací a zboží v kombinaci s reklamou vytváří dojem, že člověk se lehce a bez námahy stane bohatým a může si dopřávat a plnit své sny i bez peněz. Setkání se skutečností je však v přímém rozporu s těmito představami.⁶⁵

⁶⁴ MÜHLPACHR, P. a kol.: *Sociální pedagogika II*. Institut mezioborových studií Brno 2011, s. 82.

⁶⁵ MÜHLPACHR, P. a kol.: *Sociální pedagogika II*. Institut mezioborových studií Brno 2011, s. 15-19.

Orientace společnosti na ekonomickou prosperitu – je oceňováno to, co přináší zisk bez ohledu na etiku nebo sociální aspekty – „účel světí prostředky“. Orientace na úspěch vede k neustálému soutěžení, zvětšování majetku, zviditelňování znaků majetnosti (určitá značka auta, dovolená v určité destinaci...). Lukrativní pracovní místa jsou „vyvážena“ náročnou a dlouhou pracovní dobou, flexibilitou, adaptabilitou a pak je výchova dětí často přenechána jednomu z rodičů nebo je delegována na prarodiče, pro které je mnohdy péče o děti nad jejich síly. Nezaměstnanost je stále tíživá více pro muže než ženy.

Zúžení rodičovské péče – v důsledku únavy a vyčerpání se rodičovská péče omezuje na zabezpečení materiálních požadavků, organizační chod rodiny a jeho kontrolu. Řeší se vzniklé problémy (rychle a věcně), ale nepátrá se po příčinách. Vytrácí se schopnost otevřené komunikace, naslouchání, společné sdílení informací i zážitků, vzájemná podpora při hledání východisek. Chybí dostatečný prostor pro emoční bezpečí, podporu pro identifikaci sebe sama, což vede k citové deprivaci. Citová deprivace pak snižuje schopnost jedince plnit byť i racionální a oprávněné požadavky rodičů (nemá důvod je plnit, protože chybí citové stavy jako povinnost, čest, pýcha, hrdost, úcta k hodnotě a k člověku).

Emotivní zchudlost – vznikla v důsledku racionalizace. Nezbytné emoce (přátelství, láska, vděčnost, zármutek, odpovědnost...) se staly pojmy bez obsahu a bez aktivizující síly. Člověk se stává více egocentrickým. K emotivní zchudlosti přispívá také proměnlivost událostí a rychlost jejich změn – člověk není schopen je vnitřně zpracovat, proto se prosadí ty události, které jsou tak silné, že není možné je nevnímat. Časem je člověk schopen vnímat pouze dramatické podněty a běžným životem opovrhuje, protože jej „nešokuje“ – tím dochází k ztrátě schopnosti vnímat jemné podněty; tato nenasytná touha člověka po šokujících podnětech vyhovuje komerčním výrobcům, kteří pak nabízejí „nehodnoty“ místo hodnot (americké akční filmy, telenovely, knihy typu Harlequin...).⁶⁶

---

⁶⁶ MÜHLPACHR, P. a kol.: *Sociální pedagogika II*. Institut mezioborových studií Brno 2011, s. 15-19.

Vysoká ekonomická náročnost rodinného rozpočtu – vyvolává tlak na zaměstnanost rodičů a ovlivňuje časové a finanční možnosti, které mohou být věnovány na zájmové aktivity. Ubyly aktivity organizované školami a školskými zařízeními (většinou zdarma nebo za symbolický poplatek) a přibylo finančně náročných zájmových činností, které si nemohou dovolit rodiny ekonomicky slabé (finančně náročná je aktivita i cestování s ní spojené). Síť zájmových aktivit je nerovnoměrná, často nedostupná pro ty, které zajímá.

Nové pojetí rodinného soužití a způsobu výchovy dětí v rodině – vysoká rozvodovost a výchova dětí v neúplných rodinách vede k roztržitému výchovnému způsobu, cílů a hodnot výchovy. Děti jsou často ponechány samy sobě v důsledku partnerských konfliktů. Poruchy socializačního výchovného působení se mohou projevat zprostředkovaně v sociálně-deviantním chování dítěte (následek neřešení chybné výchovy a absence zásahu odborníka);

Škola a výchovně-vzdělávací proces - výchovný proces ve školách by měl doladovat výchovu rodinnou, v určitých případech však jde spíše o korekci výchovného procesu vzhledem k sociální deviaci jedince. Výchova má za úkol připravovat mladé lidi na obtížnosti a překážky v životě, včetně osvojování způsobů, jak je překonat. Školy jsou orientovány na efektivnost vzdělávacího procesu a na výkonnost žáka (nárůst rozsahu učiva je v rozporu s přiměřeností učiva, a nerespektuje profilaci žáka k jednotlivým předmětům). Potřeba zvládnout tyto požadavky vede k negativnímu postoji k učení, k opouštění zájmových aktivit, které fungovaly jako zdroj pozitivních emocí. Neúspěšnost negativně ovlivňuje hodnotu sebe sama.⁶⁷

---

⁶⁷ MÜHLPACHR, P. a kol.: *Sociální pedagogika II*. Institut mezioborových studií Brno 2011, s. 15-19.

Sociální pedagogika řeší problémy a nachází uplatnění v následujících rovinách:

- vlastní výchovná činnost by měla být spojená především s ovlivňováním
- volného času,
- sociálně výchovná práce ve výchovných zařízeních vč. škol,
- činnost reedukační, resocializační vč. penitenciární a postpenitenciární péče,
- činnosti poradenské a depistážní,
- organizování různých akcí (tábory, kurzy apod.),
- tvorba programů a projektů,
- vzdělávání výchovných a sociálních pracovníků,
- osvěta rodičovské veřejnosti,
- vědeckovýzkumná činnost v rámci resortních institucí, vysokých škol,
- občanských sdružení apod.⁶⁸

Pro vývoj dítěte je důležitý **vztah mezi otcem a matkou dítěte**. Tento vztah dítě vnímá nejsilněji. V **Psychologickém slovníku** je **vztah** definován jako dlouhotrvající vztah spojený s emocionální vazbou a určitou odpovědností. Dítě citovou vazbu vnímá nejvíce ve vztahu matky a otce. Nejlépe, když z jejich vztahu vnímá to, že se ti dva mají rádi, rozumějí si, těší se na sebe, dovedou se spolu smát, povídají si spolu, obejmou se, mají na sebe čas. Dovedou si říct „promiň“ a dovedou se udobřit, a to i před dítětem, aby vidělo, že nedorozumění, které se vyskytlo mezi rodiči, se vysvětlilo a vyjasnilo.⁶⁹

Vztah znamená velkou míru odpovědnosti. Jednak odpovědnosti samotného člověka za sebe a před sebou, ale také odpovědnosti vůči druhému. Odpovědnost sama za sebe znamená, že rodič se snaží splnit to, co řekne a slíbí. Dítě dané chování a odpovědnost rodiče pozoruje a snaží se ho napodobit. Dítě má vnímat, že vztah mezi rodiči je to nejsilnější. Je to dáno například tím, že věnují sobě určitý čas nebo že se na sebe těší, když přijde jeden z rodičů domů.⁷⁰

⁶⁸ KRAUS, B., POLÁČKOVÁ, V. et al.: *Člověk – Prostředí – Výchova*. Paido: Brno 2001, s. 15.

⁶⁹ HARTL, P.: *Psychologický slovník*. Praha, Budka 1994.

⁷⁰ ŠPAÑHELOVÁ, I.: *Komunikace mezi rodičem a dítětem*. Praha: Grada 2009, s. 63.

Pedagogický slovník definuje **současnou rodinu** jako sociální skupinu anebo společenství, které žije ve vlastním prostoru – domově, uspokojuje svoje potřeby, poskytuje bezpečnost a základní jistotu dětem. A **rodinnou výchovu** vymezil jako „*výchovu uskutečňovanou v rodině, obvykle je to výchova dětí a mladistvých uskutečňovaná jejich rodiči či prarodiči.*“⁷¹

Z předchozích definicí lze odvodit následující **znaky rodinné výchovy**:

- **prvotní (primární), sociální** – rodina je primárním společenským prostředím, do kterého se dítě narodí, proto i výchova v něm je primární a samozřejmě sociální,
- **dlouhodobá, celoživotní** – rodinná výchova je výchovou celoživotní, začínající narozením a končí smrtí jednotlivce. Rodiče ovlivňují jednotlivce po celý jeho život,
- **jedinečná, neopakovatelná** – v každé rodině je společenstvo lidí, které se odlišuje od jiných. Každá rodina je jiná, má jiný životní styl, způsob výchovy, protože v ní žijí rozdílní lidé. Jedni vychovávají děti, které jsou odlišné od jiných (vychovávají neopakovatelné bytosti, které jsou ve svém biologickém, psychickém i sociálním podstatě jedinečné),
- **individuální, založená na silných emociálních vazbách** – v každé rodině se vychovává bytost, která je odlišná od jiných, má svou individualitu a pro nejllepší rozvoj je potřebná individuální starost, ochrana a výchova. V rodině se vychovává menší počet dětí a proto je možná o to víc individuální starost a výchova než v zařízeních, kde probíhá institucionální náhradní výchova či sekundární socializace – jako jsou předškolní zařízení, základní školy atd.,
- **personální (osobní)** – dá se říct, že každý rodič zná své dítě nejlépe (jeho schopnosti, dovednosti, atd.), a proto je může ve výchově nejlépe nasměrovat ve prospěch jeho osobního vývoje v jedinečnou a plnohodnotnou osobnost,
- **komplexní** – životem v rodině se dítě učí a osvojuje si velké množství základních vědomostí a návyků, které jsou potřebné pro další vývoj. V rodinné výchově je prvořadým znakem emocionálnost, a tím nabývá nové informace, dovednosti na silném emociálním podkladě, na bázi citové rovnováhy a převážně pozitivních emocí, hodnocení. Kromě toho, že rodinná výchova působí komplexně na rozvoj osobnosti dítěte, můžeme komplexnost rodinné výchovy chápat i z pohledu

⁷¹ PRŮCHA, J., WALTEROVÁ, E., MAREŠ, J.: *Pedagogický slovník*. Praha: 1998, s. 211.

vyváženosti vlivu pohlaví na rozvoj dítěte. Ve většině rodin má dítě možnost pozorovat a učit se typickému modelovému chování a role ženy i muže zároveň,

- **jednotná** – vyznačuje se souladem a jednotnými požadavky kladenými na dítě. Snahou každého rodiče je vychovat dobrého, vzdělaného, úspěšného a šťastného člověka a proto je nejdůležitější, aby za tímto cílem rodiče spojili svoje síly a jednotným vedením formovali osobnost svého dítěte. Jednotnost výchovy v rodině je nesmírně důležitá, hlavně při výchově dvou a víc dětí v rodině. Není možné, aby byly kladeny jiné výchovné požadavky na děti v jedné rodině, abychom jedno dítě více preferovali, kterému se více tolerují prohřešky, aby bylo viditelně a citlivěji druhé dítě rozmazlovanější. Právě tato nejednotnost přináší sourozenecké spory, hádky, neshody vedoucí k opozičnímu chování a jednání dítěte dříve než se od něho vyžaduje. Jednotnost rodinné výchovy by měla být v rodině zastoupená ve stejné osobní angažovanosti i časové zastupitelnosti obou partnerů,
- **přiměřená** – vyžaduje se vzhledem k věku, pohlaví a individualitě dítěte, a to v kladených požadavcích na dítě (např. při domácích pracích), při učení, při uplatňování trestů a odměn v rodině. V rodině je přiměřenost výchovy zabezpečena většinou víceméně intuitivně,
- **spravedlivá** – dítě je v rodině za všechno, co udělá dobře či správně ihned jistým způsobem rodiči anebo jinými oceněné (pochválené, odměněné), a naopak za udělení něčeho špatného je automaticky potrestané. Dítě se učí morálce, mravnímu jednání na základě spravedlivého posouzení a chování rodinných příslušníků,
- **bezpodmínečná** – v rodině je dítě pro své rodiče vždy krásné, milé, dobré a rodiče mu bez podmínek dávají svoji starostlivost, lásku, něhu a ochranu,
- **spontánní** – plná jednoduchých, ale významných výchovných gest a situací, které z něj dělají výchovu upřímnější, významnější, důležitější, emocionálnější a všude přítomnou. Dítě okamžitě, jak něco udělá, dostává od rodinných příslušníků zpětnou vazbu na svoje chování a jednání, a proto i **trpělivost** je možné považovat za jeden ze znaků rodinné výchovy.⁷²

⁷² PRŮCHA, J., WALTEROVÁ, E., MAREŠ, J.: *Pedagogický slovník*. Praha: 1998, s. 211.

3.1 Výchova dětí s láskou a respektem

Kvalita vztahu mezi dítětem a dospělým, který se o něj stará, je velice důležitá. Každý rodič vychází především z postojů, způsobů a pocitů převzatých od svých rodičů. V našem jednání se odráží to, jak o nás rodiče pečovali, jaký nám dali pocit bezpečí a jistoty, ale také jak nás trestali a odměňovali, jaká pravidla nám dávali a jaké tradice se v rodině udržovaly.⁷³

Dítě se rodí s neuvěřitelnou schopností napodobovat, a proto pátrá po vzorech, které by mohlo vzít za své. Vzor musí být ale ve své podobě jednoznačný, jinak ho dítě nemůže dokonale vnímat a pochopit. Jednoznačnost vzoru se musí stvrdit opakováním. Opakováním získává vzor formu, do které dítě vyrůstá a přizpůsobuje se jí. Pro napodobování vzoru je dítě náchylné v prvních sedmi letech života, neboť v tomto věku je jedním velkým receptorem vnímání. Chce vnímat pocíťované, viditelné a slyšitelné. Vzor bližního přijímá všemi smysly.

Jak se dítě naučí ctít své rodiče? Účinným prostředkem je vzor. Základní vzory společenských poměrů odkouká dítě od svých rodičů. Všechna pozorování jsou pro dítě zážitkem. Vše, co prožívá se svými rodiči. To, jak ho milují, jak si vzájemně pomáhají, jak se hádají a usmiřují, jak dělají kompromisy a jak se tolerují a mají jeden ke druhému úctu.⁷⁴

---

⁷³ JANÁČKOVÁ, L.: *Praktická komunikace pro každý den*. Praha: Grada 2009, s. 112.

⁷⁴ PREKOP, J.: *Jak být dobrým rodičem*. Grada: Praha 2001, s. 27-28.

Své děti máme rádi, ale láska je něco víc než jen „něco dát a dostat“ – je to určitá dovednost. Rodiče potřebují dvě základní schopnosti. **S. Biddulph** jim říká „*láska něžná*“ a „*láska přísná*“.⁷⁵ Každý rodič by měl umět aktivovat v dostatečné míře oba tyto druhy lásky, aby děti dostaly vše, co potřebují ke svému vývoji.

Něžná láska je schopnost chovat se uvolněně, srdečně a laskavě. Je to schopnost spolehnout se na svůj cit a umět se bránit všem vnějším tlakům. Tato láska dřímá v každém člověku. Vědci zjistili, že když jsou otcové přítomni při narození dítěte nebo se zapojují brzy do péče, tak cítí v tomto vztahu velké uspokojení. A to platí, ať dítě je, nebo není jejich vlastní biologický potomek. Důležité je, že jsou s dítětem od jeho narození. U matky je vše přirozenější, dítě kojí, stará se o něj, spí v jeho blízkosti. Prožitky lásky jsou nám tedy vrozeny.

Malé dítě, kterému se nedostává projevů lásky, může doslova zemřít na pocit osamělosti. Má-li lidské tělo dostatek láskyplných dotyků, začíná produkovat růstové hormony. Jako by tělo dítěte poznalo, že může svou energii bez obav využít k růstu. Dotyky povzbuzují i imunitní systém. Malým dětem můžete projevit lásku mnoha způsoby – hlazením, poplácáváním, lechtáním, mazlením, nošením, houpáním, objímáním, česáním vlásků, držením za ruce, vozením v kočárku, kolébáním a natřásáním.

Starší děti procházejí obdobím, kdy si budují samostatnost a dotyky si nepřejí. Ale důležité je, aby i tyto děti věděly, že náruč rodičů mají otevřenou. U starších dětí projevujeme lásku především slovy, a to pochvalou. Utváříme jim tak jejich osobnost. První z nich je *bezpodmínečná chvála*, např. jim sdělujeme: „Mám tě rád.“ Děti si tuto lásku nemusí zasloužit a nemohou ji také nikdy ztratit. Znamená to, že někdo nás má rád bez podmínek, prostě jen proto, že jsem. Druhá je *podmíněná chvála*, např. jim sdělujeme: „Líbí se mi to, co děláš“. Když dětem budeme říkat, že si všímáme dobrého chování, a když mluvíme o tom, co dělají správně, tak bude přibývat právě toho dobrého. Něžná láska musí nutně zahrnovat možnost být spolu, musíme si na děti udělat čas. Děti nám nebudou věřit, že je máme rádi, když jim to budeme jen říkat, ale nebudeme jim věnovat dostatek času.⁷⁶

⁷⁵ BIDDULPH, S.: *Tajemství výchovy šťastných dětí*. Praha: 2011, s. 12.

⁷⁶ BIDDULPH, S.: *Tajemství výchovy šťastných dětí*. Praha: 2011, s. 19-39.

Přísná láska znamená zasáhnout do situace, protože máme dítě rádi. Všichni toužíme po ukázněných dětech, a to především proto, aby se nám žilo snadněji. Jestliže dětem ustoupíme, život si tím určitě neulehčíme. Rodiče, kteří nestanoví svým dětem hranice, zjišťují, že jejich děti se chovají stále hůř. Jestliže však máme metodu, která dítě ukázní, problémy vyřešíme brzy a naši pohodu nic nenaruší. Pravý smysl kázně je naučit děti žít v tomto světě šťastné a bez problémů. Kázeň znamená umět vycházet sám se sebou a s ostatními lidmi. Proto vedle lásky nemůžeme poskytnout dětem nic důležitějšího než je kázeň. Rodič uplatňující zásady přísné lásky říká: „Mám tě rád, a proto ti nedovolím chovat se takto.“ Jde o spojení lásky a přísnosti. Takový rodič své dítě nikdy neuhodí, neublíží mu, ani ho neponižuje, ale je na ně přísný. Jedním z největších přínosů přísné lásky je, že se samo dítě naučí o svém jednání přemýšlet a dohodnout se.⁷⁷

Potřeba přísné lásky začíná být aktuální, když je dítěti 18-24 měsíců. Díky novým dovednostem a schopnosti pohybovat se začne dítě dělat věci, které si vyžadují kontrolu. Batole si např. zamíří k zakázanému místu nebo věci a na rodičích je, aby řekli: „Ne!“

Se staršími dětmi se většinou dohodneme přímo. Vyslechneme, co cítí nebo potřebují. Uvedou-li dobrý důvod, není vhodné je k něčemu nutit jen proto, abychom ukázali, že jsme silnější. Dospívající děti bývají často rozumné, ale stále si vyžadují rodičovskou pozornost. V tomto věku už není správné používat fyzickou sílu. Spíš na tyto děti platí „sedni si a povídej“. Toto období je odrazem toho, jak jsme uplatňovali přísnou a něžnou lásku, když byly děti ještě malé nebo když začínaly chodit do školy. Je to dobrý základ toho, abychom zvládli dospívání svého dítěte.⁷⁸

---

⁷⁷ BIDDULPH, S.: *Tajemství výchovy šťastných dětí*. Praha: 2011, s. 19-39.

⁷⁸ BIDDULPH, S.: *Tajemství výchovy šťastných dětí*. Praha: 2011, s. 19-39.

Respekt jako základní nástroj výchovy

Co je nejdůležitější a nejpodstatnější pro výchovu a vzdělávání? Čím můžeme pomoci dítěti, aby vyrostlo v zodpovědného a kompetentního člověka s vysokými morálními hodnotami? Co ovlivňuje komunikaci s dětmi? Jaká je motivace výběru výchovných stylů a metod výchovy? Možná, že řada rodičů by odpověděla, že je to láska. Jsou rodiče, kteří mají své děti velmi rádi, a přesto je trestají, rozmazlují své děti anebo za ně dělají věci, které by se měly naučit samy.

V rámci kurzu **Respektovat a být respektován** (viz Příloha P3) a ve stejnojmenné knížce je výchozím bodem vzájemný respekt a úcta k dětem a samozřejmě i k dospělým. **Respektovat druhé a chovat se k nim s úctou znamená především chovat se tak, aby to nenarušovalo lidskou důstojnost.** Základním měřítkem je nedovolit si k nikomu nic, co nechceme, aby si někdo dovolil k nám. A **akceptovat to, že je každý jedinec individuální** – každý má své názory, svůj vkus, nadání, zkušenosti, úspěchy. Potřeba „*být respektován*“ vychází ze základní lidské potřeby, které máme všichni lidé bez ohledu na věk, pohlaví či rasu. To znamená, že pokud tato potřeba není uspokojována, může to vést k psychickým, sociálním či morálním problémům ve vývoji. Jde o vrozenou potřebu, tudíž by se tento základní respekt k druhým lidem neměl ničím podmiňovat.⁷⁹

---

⁷⁹ KOPŘIVA, et al.: *Respektovat a být respektován*. Spirála 2012, s. 14.

3.2 Výchovné postoje a výchovné styly

Kvalita vztahu mezi dítětem a rodičem je nesmírně důležitá. Děti napodobují chování svých rodičů, které vnímají jako vzor svého chování. Děti vstřebávají vše, co slyší. Věty, které se kolem nich vyslovují a zejména ty, které jsou jim určeny a opakovány, se jim vryjí do paměti. Je-li cílem sdělení podpořit a povzbudit dítě, stanou se součástí jejich sebedůvěry. Jsou-li negativní, kritické, vytvoří v dítěti negativní prostředí. Jestliže dítě povzbuzujeme, projevujeme lásku, respekt, bude mít pro sebe i pro ostatní lásku a úctu. Neméně důležitým nástrojem v komunikaci je tón, kterým sdělení vyslovujeme. Slova pronesená povzbudivě, posměvačně, agresivně či něžně nemají stejný účinek.⁸⁰

Mezi doporučené zásady výchovných postojů dle **Anne Bacus** patří:

- Dodržujeme zásadu toho, že bereme své dítě takové, jaké je, aniž bychom je srovnávali s ostatními.
- Podporujeme jeho silné stránky, aby se samo akceptovalo. Dítě, které si věří, váží si svého těla a zná své hranice. Samo si rádo stanovuje cíle a jde až na hranice svých sil. Naučme dítě, že změna je život.
- Ukažme mu, že objevovat je zajímavé, že je obohacující postupovat dopředu a že neúspěch není překážkou. Přesvědčme dítě, že neúspěch není takový problém, ale že je součástí učení, můžeme jen tehdy, když jsme sami o tom přesvědčeni.
- Vysvětleme mu, že se musíme vyvíjet v každém věku a že máme právo měnit názory a riskovat.
- Podporujeme dítě, když dává najevo svůj názor a nikdy se mu nevysmíváme a neprojevujeme svůj nesouhlas.
- Pomozme dítěti, aby se naučilo rozlišovat mezi tím, co je skutečně důležité, zásadní, a co důležité není.
- Nebojme se předat dítěti to, v co věříme, např. mravní zásady, přesvědčení, víru, co je dobré nebo naopak špatné.
- Nezapomínejme, že dítě má vždycky sklony brát si věci osobně a obviňovat se. Třeba když jste smutní nebo naštvaní, tak si může myslet, že je to jeho vina, proto je potřeba dítěti vše vysvětlit.

⁸⁰ BACUS, A.: *Mé dítě si věří*. Praha: Portál 2007, s. 135-140.

- Dítě směřujeme k tomu, aby žilo v přítomnosti, to je pro ně přirozené. Štěstí není to, co jsme dělali před týdnem nebo co bude zítra, ale to, co prožívá v danou chvíli.
- Ze života dítěte odstraňme nátlak, paniku a úzkost. Nepřenášejme na dítě své starosti, ale užívejme si každé šťastné chvíle, kterou trávíme společně nějakou činností.⁸¹

Vývoj člověka probíhá tzv. kontinuálně čili trvale, plynule a bez přerušení či velkých skoků. Pozorujeme-li dítě den za dnem, žádné velké změny nezaznamenáváme. Vidíme-li však malého kojence jednou za týden, zdá se nám, že pokaždé trochu poskočil. Sledujeme-li ho v intervalech po měsíci, jsou to skoky očividné. A díváme-li se na dětský vývoj s odstupem času, postřehneme v něm období rychlejších změn a pak zase období, kdy se toho navenek moc neděje, ale kdy se všechny předešlé zisky zpracovávají, konsolidují, pořádají a kdy se v skrytu připravuje zase něco nového.⁸²

Základní otázka zní, **kdy je pravý čas pro výchovu určitých žádoucích vlastností člověka?** S výchovou začínáme v dětství, a to v dosti raném dětství. Na otázku, odkdy je možné dítě vychovávat, odpovídali nezasvěcení lidé, že od doby, kdy dítě už má aspoň trochu rozum, kdy je možné se s ním domluvit, něco mu vysvětlit, ukázat, dokázat, a ono je schopno to pochopit. Avšak Sigmund Freud a jeho následovníci spolehlivě ukázali, že každý z nás mnohé výchovné zásahy svého společenského okolí přijímá bez rozumu a pochopení, a to navíc tak hluboce, že to v nás zůstává a pracuje třeba po celý život, aniž jsme si toho vědomi. Dítě je v jistém smyslu vychovááno už během těhotenství.

Způsob, jakým se k dítěti chováme, jak je vychovááme, je ovlivněn našimi tzv. **rodičovskými postoji**. Rodičovské postoje mají určitý vývoj. Začátek je ve vlastní rodině a ve zkušenosti dítěte s vlastními rodiči. Z toho vyplývá, že lidé, kteří žádnou zkušenost s rodiči z doby svého dětství nemají, jsou v určitém nebezpečí, že jejich vlastní rodičovské postoje se budou vyvíjet chudě a nedokonale. Potvrzují to např. studie dětí, které vyrostly v dětských domovech. Na druhé straně však tyto studie také prokazují, že v řadě případů najdou i tito lidé dost vnitřních sil i dost chápavé a taktní pomoci z okolí, že se stanou rodiči řádnými a úspěšnými.

⁸¹ BACUS, A.: *Mé dítě si věří*. Praha: Portál 2007, s. 157-159.

⁸² MATĚJČEK, Z.: *Co, kdy a jak ve výchově dětí*. Praha: 2007, s. 9.

Výchova dětí v rodinách, jejich vzdělávání ve škole či jejich dění ve společnosti s sebou přináší určité souvislosti mezi úrovní rodinného a sociálního prostředí a výskytem sociálně patologických jevů.⁸³ Z tohoto důvodu bych ráda poukázala na **tři základní typy výchovy**, které se v naší společnosti uplatňují.

X

Demokratický styl

Autoritativní styl X-----X Anarchie, volná výchova

Obr. 3. Vztah mezi demokratickým, autoritativním a volným stylem výchovy⁸⁴

Autoritativní styl výchovy je založen na velkém množství příkazů, zákazů a povinností. Jejím základem je nerovnost vztahu mezi dítětem a rodičem, uplatňuje se vztah nadřazenosti a podřazenosti. Převažuje používání mocenských prostředků, jako je fyzická převaha, existenční závislost dítěte na rodiči, komunikace, která dává najevo jeho nekompetentnost a pravomoc dospělého na rozhodování, podceňování názorů dítěte či nezáměr o to, co dítě prožívá.⁸⁵ Takový přístup vede k tomu, že z dítěte vyroste jedinec, který se nebude umět ve věcech sám rozhodnout, nebude si věřit, bude se všeho bát. Důsledkem výchovy založené na uplatňování může být vzdor nebo poslušnost.

Podstatou **demokratického stylu výchovy** je společné vytváření norem a pravidel, které odrážejí skutečné potřeby společenství a respektují základní lidské potřeby. Na vytváření těchto pravidel mají možnost se podílet všichni členové. Platí pro všechny. Demokratický styl výchovy není postaven na tom, že by byl „někde uprostřed“ mezi autoritativním stylem a anarchií, neznamená jen ubrat na direktivně a snížit množství příkazů a norem, ale jde ve své podstatě o zcela jinou kvalitu.⁸⁶ Rozdíl mezi demokratickou a autoritativní výchovou není v tom, že by v demokratické bylo vše dovoleno a v autoritativní vládla omezení, ale ve způsobu, jak se stanovují pravidla a hranice chování. Hranice máme vytvářet nikoliv pro děti, ale s dětmi.⁸⁷

⁸³ KOPŘIVA, et al.: *Respektovat a být respektován*. Spirála 2012, s. 257.

⁸⁴ KOPŘIVA, et al.: *Respektovat a být respektován*. Spirála 2012, s. 262.

⁸⁵ KOPŘIVA, et al.: *Respektovat a být respektován*. Spirála 2012, s. 11.

⁸⁶ KOPŘIVA, et al.: *Respektovat a být respektován*. Spirála 2012, s. 260.

⁸⁷ KOPŘIVA, et al.: *Respektovat a být respektován*. Spirála 2012, s. 13.

Anarchie neboli „vše dovolující“ styl je založena na nejasných pravidlech a normách či jejich neexistenci. Vůbec není jasné, kdo pravidla určuje a často vznikají nahodile a nejsou závazná.⁸⁸

Jean Illsleyová-Clarkeová popisuje ve své knize *Growing Up Again* (Znovu vyrůstat) **pět tradičních způsobů výchovy**. Uvedené výchovné způsoby si ukážeme na příkladu. Jedná se o běžnou každodenní situaci: Zuzanka, šestileté děvčátko, si hraje na hřišti, ale přitom upadne a ošklivě si odře ruku. S pláčem běží za maminkou. Matka na to může zareagovat několika způsoby:⁸⁹

Zraňující styl

Matka je v tu danou chvíli zabraná do rozhovoru s kamarádkou. Obrátí se k dceři a okřikne ji: „Přestaň ječet, nebo ti nasekám.“ Popadne ji za ruku a odvede domů. Matka tímto dává najevo: „Na tobě mi nezáleží, je mi jedno, jak se cítíš.“ Dítě z toho může být smutné, zoufalé, může se cítit opuštěně. Když se nad tím zamyslíme, tak se asi shodneme, že všem nám občas dojdou síly, a v tu chvíli se stane, že někoho slovně zraníme. Rodič takto reaguje, jsou-li jeho vlastní potřeby neuspokojené, že ve svém dítěti vidí soupeře. Tato matka potřebuje podporu a péči, aby si doplnila citovou vazbu a vyrovnala se s vlastním pocitem, například z toho, že ji v dětství zanedbávali.

Styl kladoucích podmínky

V tomto případě matka dítěti řekne: „Přestaň brečet, nebo ti ruku nezavážu. Co jsi prosím tě dělala?“ Matka komunikuje s dítětem prostřednictvím výhrůžek a podmínek. Takový postoj má matka k dceři proto, že sama sebe hodnotí stejným způsobem. Rodiče tohoto typu bývají perfekcionistačtí a citově chladní, mají velmi vysoké nároky na sebe i na ostatní. Dítě se cítí neschopně, bude se bát, že nikdy nic nedokáže. Matka kladoucích takto vysoké podmínky, si musí umět připsat lásku a osobní hodnotu, a pak to může předat i svým dětem.

⁸⁸ KOPŘIVA, et al.: *Respektovat a být respektován*. Spirála 2012, s. 259.

⁸⁹ BIDDULPH, S.: *Tajemství výchovy šťastných dětí*. Praha: 2011, s. 121.

Přehnaně pečující styl

Maminka hned běží k dceři a říká: „Ouvej, podívej se na ručičku. Bolí to, vid’? Ukaž, já ti to zavážu.“ Na první pohled se zdá, že je to velmi milá máma, ale říká tím: „Ty jsi chudinka. Nic nedokážeš sama.“ Dítě bude mít v tomto vztahu pocity smíšené. Jednak se bude cítit spokojené, ale zároveň vázané, a proto se bude bránit. Přítomnost rodiče ho bude oslabovat a povzbuzovat v něm zmatek, místo aby ho posilovala a povzbuzovala. Může jít až o svazující, povýšenou ochraňující lásku, která vede dítě k nesamostatnosti a nedovoluje mu vytvořit si jasné sebepojetí. Opět je zapotřebí, aby si našla sama matka své sebepojetí.

Zanedbávající styl

Matka si odřeniny nevšímá, možná v tu chvíli na hřišti ani není, dítě si hraje bez dozoru rodičů. Rodiče dbají jen o to, aby dobře jedlo a bylo pěkně oblečené, ale jinak se o ně nezajímají. Dítě je v tomto případě odkázané samo na sebe, je pravděpodobné, že z něj vyroste velmi přísný, osamělý člověk se skrytým hněvem a s pocity zklamání.

Asertivně pečující styl

Matka dceru obejmě a postará se o ni. Řekne například: „Jé, ty máš odřenou ruku, to je mi líto. Nechceš, abych ti to vyčistila?“ Dítě ví, že jen na něm a na jeho pocitech záleží. Matka pomoc nabídne, ale nevnucuje se. Utěší dítě a nabídne jistotu, bezpečí a lásku.⁹⁰

---

⁹⁰ BIDDULPH, S.: *Tajemství výchovy šťastných dětí*. Praha: 2011, s. 121-124.

3.3 Proaktivní výchova

Proaktivní výchova je dobrá a odpovědná výchova. Proaktivním přístupem se snažíme mít vliv na to, abychom předcházeli problémům a aby se staly očekávané výsledky. Můžeme ovlivnit svoji iniciativu a zodpovědnost sami za sebe a za události, které se dějí kolem nás. Základem je vytváření podnětů pro zdravý tělesný a psychický vývoj, záměrné a systematické učení dovednostem, vytváření dobrých vztahů a návyků, a stanovování hranic. Je to prevence, jak se nedostat do situace, kde už nemůžeme pomoci. Často to bývají situace plné emocí a bezradnosti.⁹¹

Klíčové oblasti proaktivní výchovy:

Péče o vztahy – vztah mezi rodičem a dítětem by neměl být postaven jen na plnění domácích povinností, ukázněnosti a učení, ale především na rovnováze mezi dáváním a požadováním. Také vztah učitel – žák má dvě složky výchovného vztahu (funkční a osobní). Zanedbávání funkčního vztahu, stejně tak obavy dát najevo a rozvíjet osobní vztah, mohou mít negativní dopady. Péče o obě složky vztahu patří k prevenci problémů a sociálně patologických jevů v rodině i ve škole. Vztah s dětmi můžeme rozvíjet tím, že se zajímáme o to, co dítě zajímá. Aktivně neslouchejme a raději se zdržme rad, otázek a hodnocení, mnohem více se dozvíme. Dobré je, když se s dítětem domluvíme, kdy se budeme věnovat jen jemu. Pro budování vztahů je důležité oceňování a pro učení a vývoj dítěte je nezbytná zpětná vazba. Nešetřeme podporou, porozuměním a nezapomínejte na empatii.⁹²

Smysluplnost požadavků a očekávání vůči dětem (z hlediska dětí, nikoli dospělých) – máme právo uplatňovat vůči dětem i druhým lidem oprávněné požadavky, ale je potřeba, aby naše požadavky v jejich mozku nacházely ve věcech smysl. Součástí smysluplností je také přiměřenost k věku, individuálním schopnostem a momentální situaci. Nedostatek smysluplností vede k tlumení vnitřní motivace a rozvíjíme pouze prostředky vnější motivace (příkaz, pokyn, vyhrožování, trest, odměna, pochvala).⁹³

⁹¹ KOPŘIVA, P., et al.: *Respektovat a být respektován*. Spirála 2012, s. 217.

⁹² KOPŘIVA, P., et al.: *Respektovat a být respektován*. Spirála 2012, s. 218- 219.

⁹³ KOPŘIVA, P., et al.: *Respektovat a být respektován*. Spirála 2012, s. 220- 221.

Respektování přirozených potřeb – neuspokojení základních potřeb může vést k nevhodnému chování. Děti jsou napomínány, někdy i trestány za normální a přirozené projevy svých základních potřeb. Například za to, že běhají (potřeba pohybu), stříkají s vodou (potřeba zajímat se o věci, experimentovat s nimi), dožadují se naší pozornosti a času (potřeba přijetí, uznání a sounáležitosti), při vyučování si povídají (potřeba komunikovat, zajímat se o ně, pomáhat jim). Pokud jsou potřeby opakovaně a dlouhodobě nedostatečně uspokojovány, mohou se začít prosazovat zesíleným způsobem. Ještě vážnější situace můžou nastat, když dítě své potřeby navenek vůbec neprojevuje, protože bylo nuceno např. pod vlivem rodičů je tlumit. Respektovat potřeby a umožnit jejich uspokojení je mnohem účinnější řešení než zákazy a omezování činností. Avšak mějme na paměti, že i když máme stejné základní potřeby, můžeme je uspokojovat různě. Navíc musíme akceptovat specifické vývojové potřeby jedince.⁹⁴

Nácvik praktických dovedností a vytváření si návyků – např. poděkování, oční kontakt při rozhovoru, čištění zubů, úklid, rozhlédnutí při přecházení, to jsou návyky, které děláme v dospělosti automaticky. Pro vytvoření takových dovedností a návyků bychom měli dodržovat určité zásady, jako je poskytnutí pravdivých a smysluplných informací, ukázat, jak se co dělá, jsme trpěliví a dáváme dostatečný časový prostor, je důležité správné opakování, okamžitá zpětná vazba, povzbuzení a ocenění.⁹⁵

Nácvik sociálních a komunikačních dovedností – používají-li rodiče, učitelé a vychovatelé při komunikaci s dětmi popis, informace, výběr, empatii, já-výroky a další efektivní komunikační dovednosti, začínají i děti tyto dovednosti používat. Sociální nápodoba je velmi účinný způsob učení.⁹⁶

Vytváření dohod a pravidel – budou fungovat ve chvíli, kdy jsou vytvářeny společně se všemi, kterých se to týká. Pravidla jsou trvalejšího charakteru a týkají se celého společenství. Dohody jsou většinou krátkodobější, mohou se týkat všech členů, nebo jen nějaké skupiny či dvojice lidí. Základní strategií při vytváření dohod a pravidel je spoluúčast všech na jeho řešení.⁹⁷

⁹⁴ KOPŘIVA, P., et al.: *Respektovat a být respektován*. Spirála 2012, s. 221- 225.

⁹⁵ KOPŘIVA, P., et al.: *Respektovat a být respektován*. Spirála 2012, s. 226- 230.

⁹⁶ KOPŘIVA, P., et al.: *Respektovat a být respektován*. Spirála 2012, s. 231- 235.

⁹⁷ KOPŘIVA, P., et al.: *Respektovat a být respektován*. Spirála 2012, s. 235-238.

Činnosti ve volném čase dětí – jsou přínosem pro rozvoj dítěte. Poskytují je různé organizované zájmové činnosti či vzdělávání mimo školu. Výběr aktivit by měl být předmětem společné diskuse.⁹⁸

---

⁹⁸ KOPŘIVA, P., et al.: *Respektovat a být respektován*. Spirála 2012, s. 239-240.

3.4 Dílčí závěr

Třetí kapitulu jsem zaměřila na **význam rodinné výchovy**, čím je v současné době sociálně determinována a jaký to má dopad na sociální pedagogiku jako vědu. Zmínila jsem znaky rodinné výchovy a také rozdíl mezi výchovou dětí s láskou a respektem. Pozornost jsem zde věnovala i výchovným postojům a výchovným stylům. V poslední subkapitole jsem se zmínila o proaktivním přístupu výchovy, na který je v dnešní době kladen velký důraz.

Funkční rodinná výchova má splňovat určité aspekty, které jsou od ní očekávány. Rodina by měla být v plnění svých rolí stabilní a její jednotliví členové by měli být pro rodinný život připraveni. To vše s jediným cílem – zajistit potřeby dítěte.

Výchova a vzdělávání dětí založené na uplatňování moci a síly jsou vyčerpávající a přitom málo účinné. Mají negativní dopady nejen na plnění každodenních oprávněných požadavků, ale také na sebeúctu, rozvoj osobnosti a vzájemné vztahy všech zúčastněných stran.

II. EMPIRICKÁ ČÁST

4 RODINNÁ KOMUNIKACE A VÝCHOVA Z POHLEDU DĚTÍ A RODIČŮ

V empirické části práce jsem se zaměřila na výzkum, který se týká rodinné komunikace a výchovy z pohledu dětí a rodičů. Cílem bylo zjistit, jak oslovení respondenti vnímají a hodnotí svoji rodinnou komunikaci a výchovu v rodině, na základě stanovených cílů a hypotéz.

Na základě kvantitativní metody zpracování výzkumu formou dotazníkového šetření byl stanoven cíl zjistit postoje a zkušenosti s rodinnou komunikací a výchovou z pohledu současných dětí a od rodičů hodnotu a vlastní zkušenosti s tím, jak byli vychovávaní a jak sami vychovávají své děti.

Výsledky výzkumu mohou přispět ke zmapování názorů a zkušeností s komunikací a výchovou v rodině u mladých i starších generací občanů České republiky. Mohou rovněž přispět k určitým změnám a názorům na komunikaci a výchovu dětí.

4.1 Cíl výzkumu

Hlavním cílem empirické části práce bylo vyhodnotit postoje a zkušenosti dětí, ale také rodičů na vlastní rodinnou komunikaci a výchovu. Úkolem bylo získat od dětí a rodičů informace o tom, jak vnímají komunikaci s matkou a jak s otcem. Zajímalo mě jak je v současné době vnímána komunikace v rodině. Zaměřila jsem se i na problematiku vlivu komunikačních dovedností a vedení rodinné výchovy vůči dětem a také jakou roli hraje rodina ve výchově dětí a zda je rodina hlavním výchovným činitelem.

Výzkum jsem provedla prostřednictvím dotazníkového šetření. Dotazník byl zaměřen na děti i rodiče, kteří měli možnost vyjádřit své postoje v rámci předem stanovených odpovědí na jednotlivé otázky dotazníku (viz Příloha P1).

Výsledky získané z tohoto výzkumu mohou přispět ke srovnání současného pohledu na rodinnou komunikaci a výchovu dětí s rodinnou komunikací a výchovou, jež působila na generaci současných rodičů, když byli sami dětmi.

4.2 Stanovení hypotéz

Stěžejním úkolem výzkumu bylo potvrzení či vyvrácení následujících hypotéz, které jsem rozdělila do dvou skupin. Následně jsem vytvořila přehled hypotéz, které navazují na jednotlivé otázky uvedené v dotazníku, viz Příloha P2.

Z hlediska rodinné komunikace:

H1: Lze předpokládat, že matka komunikuje s dítětem více než otec.

H2: Lze předpokládat, že v současné době komunikace v rodině upadá.

Z hlediska rodinné výchovy:

H3: Lze předpokládat, že rodiče mohou vlastním chováním ovlivnit výchovu dětí.

H4: Lze předpokládat, že rodina je hlavním výchovným činitelem.

4.3 Metoda výzkumu

Pro empirickou část své práce jsem zvolila kvantitativní metodu výzkumu. Na základě výzkumných otázek a stanovených hypotéz jsem vytvořila soubor otázek, které jsem sestavila ve formě anonymního dotazníku. Samotný dotazník byl tvořen souborem 20 otázek zaměřených na zkušenosti a názory na rodinnou komunikaci a výchovu z pohledu dětí i rodičů. Pro zjištění odpovědí jsem použila otázky uzavřeného typu, které nabízí možnost pouze jedné z uvedených odpovědí. Při sestavování dotazníku jsem se soustředila na to, aby otázky byly srozumitelné, jednoznačné a měly co nejvyšší vypovídající hodnotu.

Dotazníkové šetření proběhlo písemnou formou na Střední škole informatiky, poštovníctví a finančnictví v Brně (38,1%) a dále elektronicky prostřednictvím dotazníkové služby Vyplňto.cz (61,9%). Dotazník předložený respondentům je součástí této práce ve formě přílohy (viz Příloha P1).

Dotazník jako výzkumná metoda je „*způsob písemného kladení otázek a získávání písemných odpovědí. Jedná se o soustavu předem připravených a pečlivě formulovaných otázek, které jsou promyšleně seřazeny.*“⁹⁹ Vhodné sestavení dotazníku ovlivňuje jeho akceptování a správné vyplnění ze strany oslovených respondentů, kteří zajistí jeho vysokou návratnost a validitu. „*Validita neboli platnost, je při jakémkoliv výzkumném šetření důležitým faktorem, který vypovídá o tom, zda je měřeno skutečně to, co bylo stanoveno.*“¹⁰⁰

Výzkumná metoda formou dotazníku představuje velice efektivní techniku umožňující v relativně krátkém čase získat větší množství empirických dat od většího souboru respondentů. Nevýhodou této formy výzkumu může být zkreslení odpovědi či nepochopení formulace otázky.

---

⁹⁹ CHRÁSTKA, M.: Metody pedagogického výzkumu. Praha: Grada, 2007, s. 165.

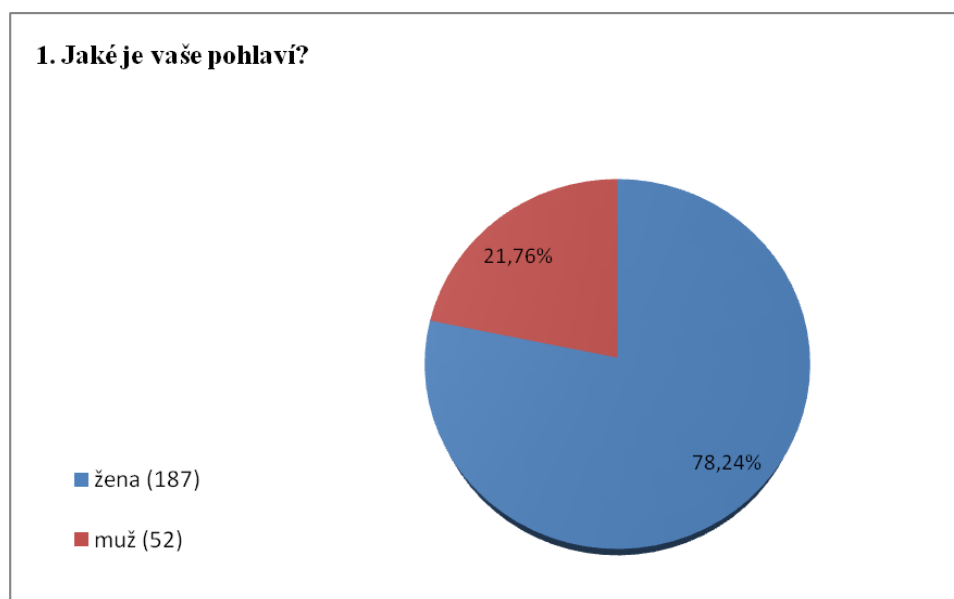
¹⁰⁰ CHRÁSTKA, M.: Metody pedagogického výzkumu. Praha: Grada, 2007, s. 37.

4.4 Interpretace výsledků výzkumu

První dotazníkové šetření jsem provedla na Střední škole informatiky, poštovníctví a finančnictví v Brně, kde bylo předáno celkem 100 dotazníků, z nichž bylo k vyhodnocení vráceno 91 dotazníků. Toto množství představuje návratnost 91%. Z celkového počtu vrácených dotazníků bylo 7 dotazníků (6,37%) vyplněno nepřesně či nebylo dodrženo pravidlo pouze jedné možné odpovědi a v některých případech nebyla označena žádná odpověď. Tyto dotazníky jsem byla nucena vyřadit ze zpracování, protože by zapříčinily zkreslení celkových výsledků a tudíž snížení celkové reliability. Dotazníky byly předány osobně a respondenti měli možnost konzultace v případě, že si nebyli jisti zadáním otázky.

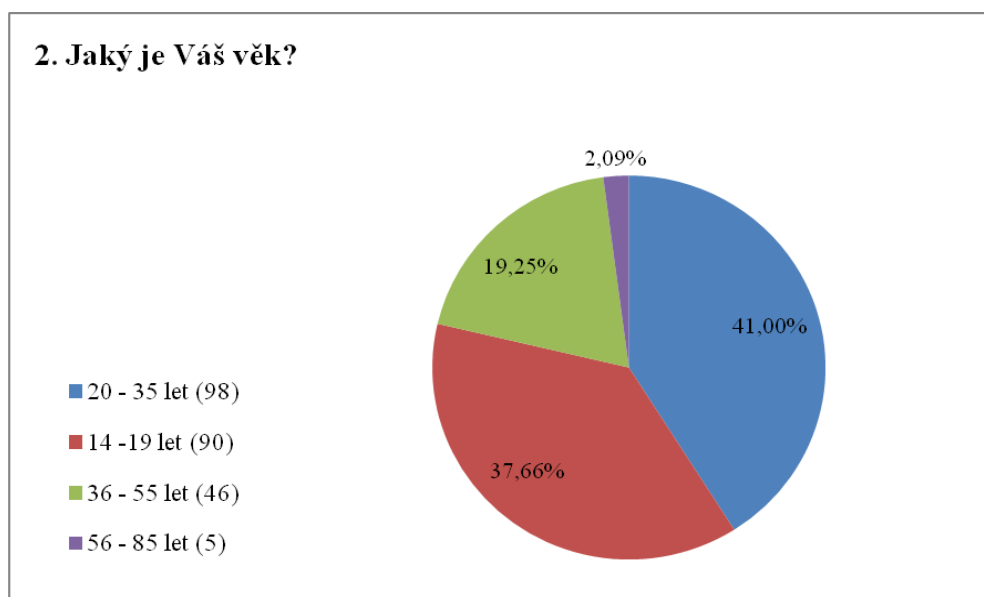
Druhou skupinou tvořili respondenti, které jsem oslovila s žádostí o vyplnění mého dotazníku prostřednictvím dotazníkové služby Vyplňto.cz. Celkem 148 osob vyplnilo dotazník zcela anonymně na webovém portálu <http://rodinna-komunikace.vyplnto.cz/>. Návratnost dotazníků byla vyčíslena na 94,5% respondentů. Výzkum probíhal v období prosince 2012 a ledna 2013.

K vyhodnocení výzkumu mám k dispozici 239 správně vyplněných dotazníků. Ke zpracování dat jsem využila tabulky a grafy MS Office Excel. Výsledky zpracovaných dat jsou zaznamenány v této části práce současně s uvedením jednotlivých otázek dotazníku, a to ve formě grafu. V další části jsou zpracovány hypotézy s autentickými výsledky dotazníkového šetření a také shrnutí výsledků výzkumu na základě všech získaných informací, které jsou prezentovány v návaznosti na stanovené cíle a hypotézy v úvodu empirické části diplomové práce.

Graf 1. Pohlaví respondentů

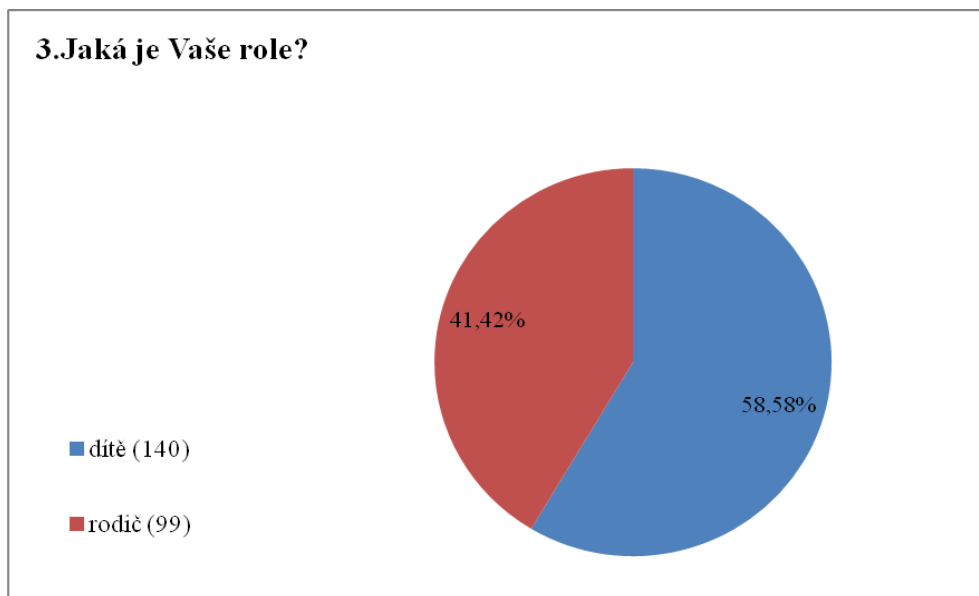
Zdroj: vlastní

Z celkového počtu 239 respondentů bylo 187 žen (78,24%) a 52 mužů (21,76%).

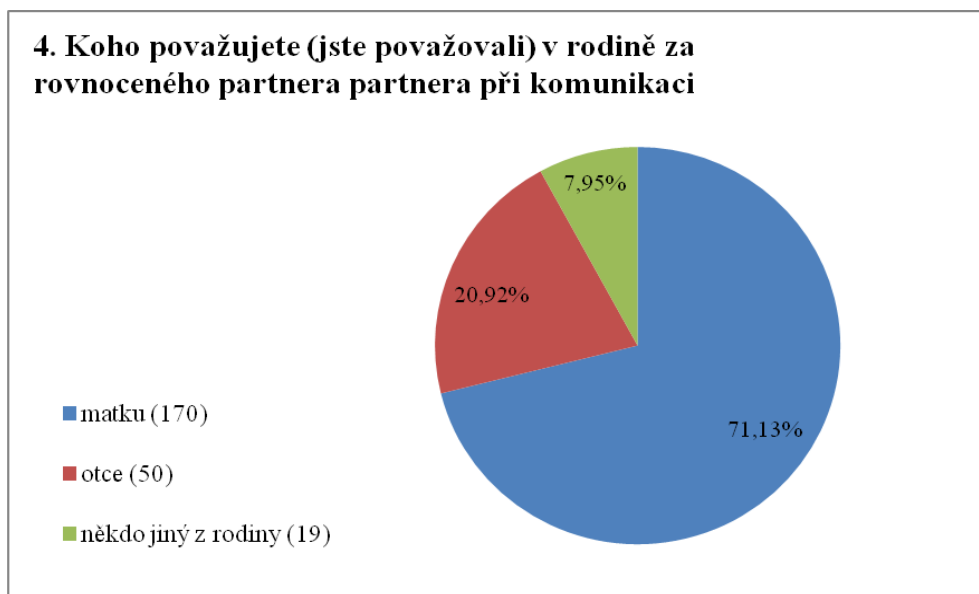
Graf 2. Věk respondentů

Zdroj: vlastní

Ve věkové kategorii 20 – 35 let je 46 dětí a 52 rodičů. Věková kategorie 14 – 19 let zahrnuje 89 dětí a 1 rodič. Ve věkové kategorii 36 – 55 let je 5 dospělých bez dětí a 41 rodičů. Ve věkové kategorii 56 – 85 let jsou respondenti pouze v roli rodiče či prarodiče.

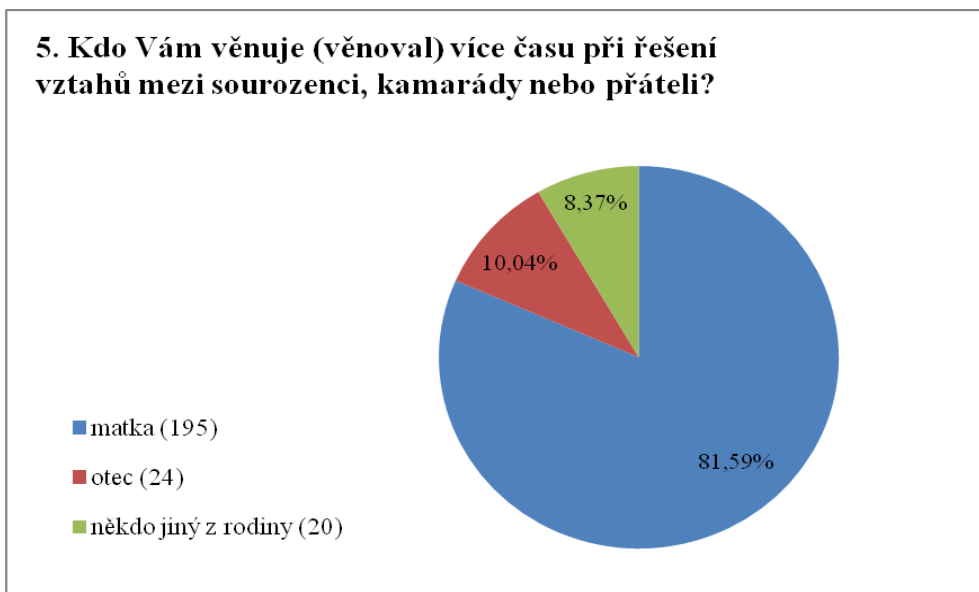
Graf 3. Role respondentů

Celkový počet ženského pohlaví tvořilo 104 děti (74,3%) a 83 dospělých (83,8%). Muži představovali skupinu 36 dětí (25,7%) a 16 dospělých (16,2%).

Graf 4. Rovnocenný partner při komunikaci

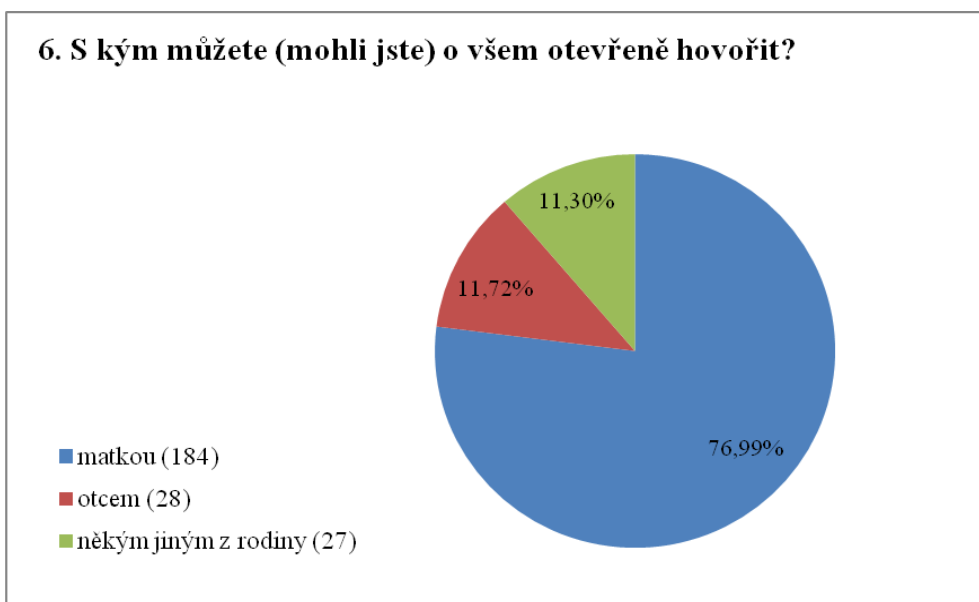
Převážná většina (71%) dotazovaných považuje matku za rovnocenného partnera při komunikaci. Pouze jedna pětina dotazovaných považuje otce. Variantu „někdo jiný z rodiny“ označili ti, kteří jsou vychováváni někým jiným než matkou či otcem.

Graf 5. Kdo z rodičů věnoval více času komunikaci

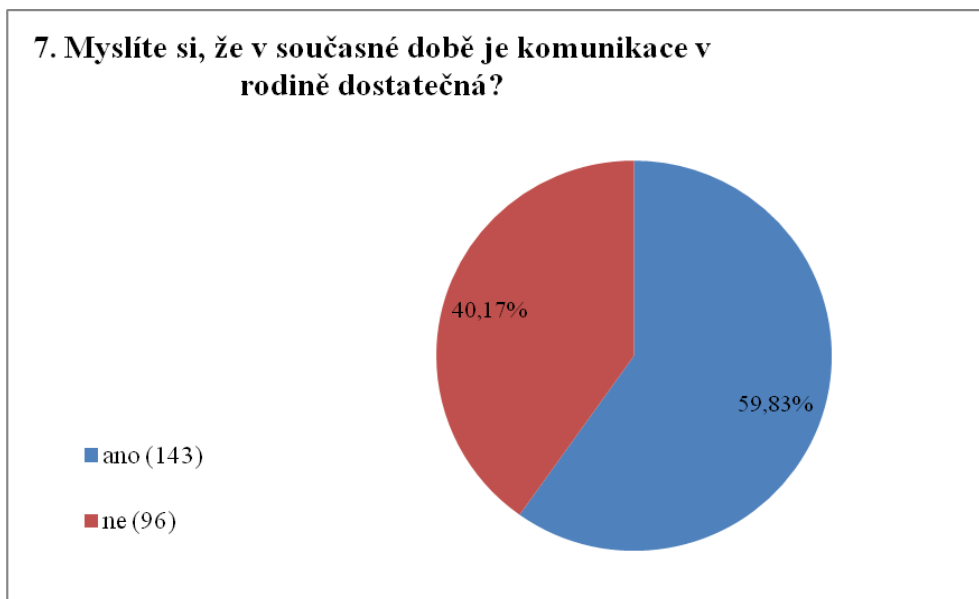
Zdroj: vlastní

Víc jak 80% respondentů označilo, že matka věnuje komunikaci více času při řešení vztahů a pouze v 10% označilo častější komunikaci s otcem.

Graf 6. Kdo z rodičů otevřeně hovoří

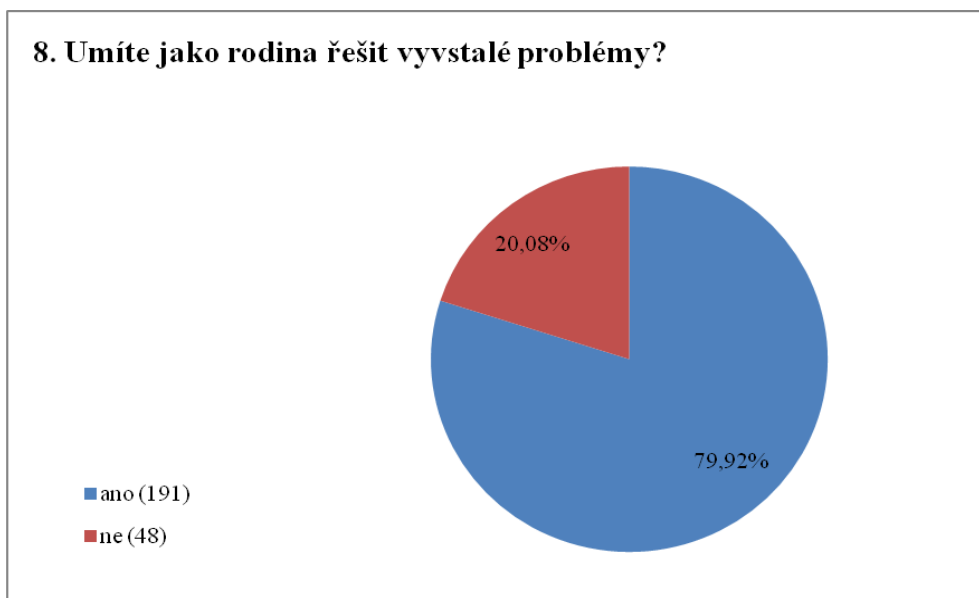
Zdroj: vlastní

Téměř 80% respondentů vyjádřilo názor, že mohou otevřeně komunikovat s matkou, pouze 11% s otcem.

Graf 7. Komunikace v rodině

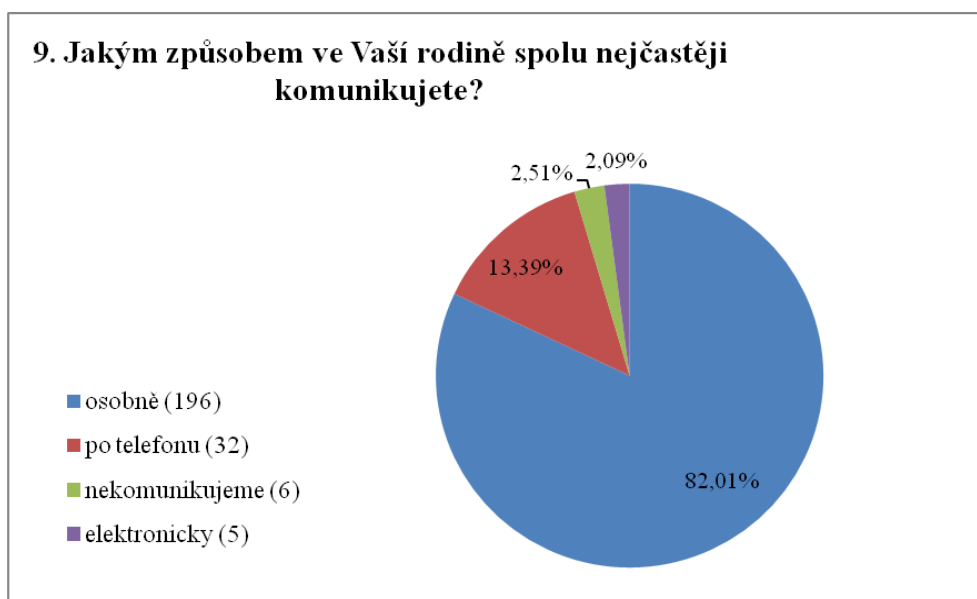
Zdroj: vlastní

Téměř 60% oslovených považuje komunikaci v současné době za dostatečnou. Zdůraznila bych zde pro mě alarmujících 40% nedostatečné komunikace.

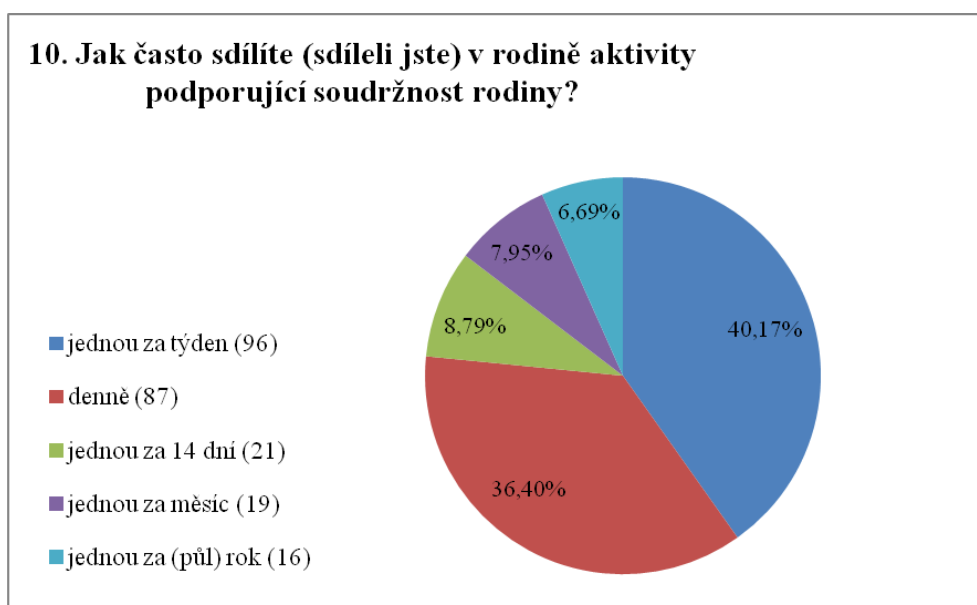
Graf 8. Komunikační problémy v rodině

Zdroj: vlastní

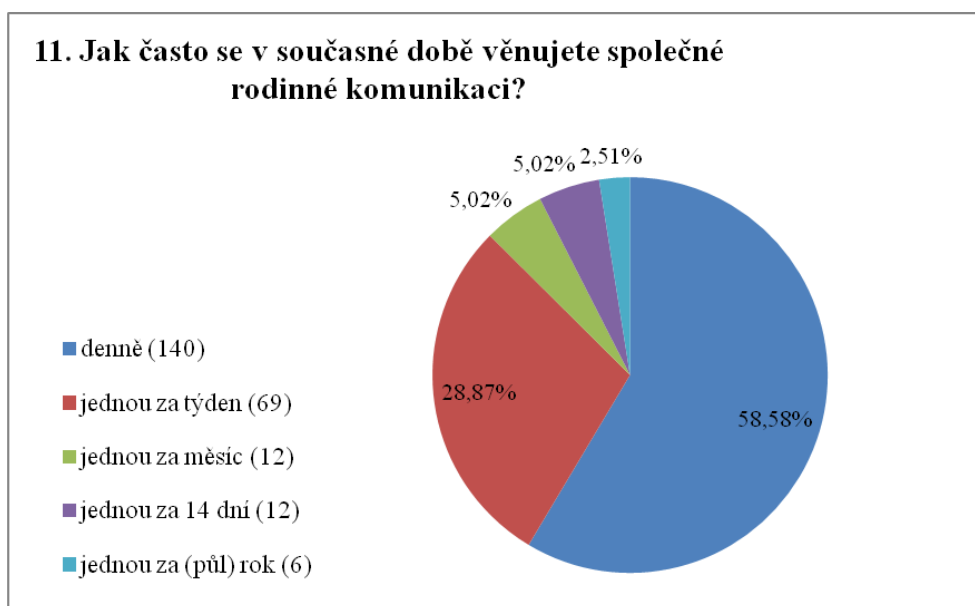
Téměř 80% dotazovaných je přesvědčeno, že „jako rodina“ umí řešit komunikační problémy. Zbýlých 20% zastává názor, že neumí.

Graf 9. Způsob komunikace v rodině*Zdroj: vlastní*

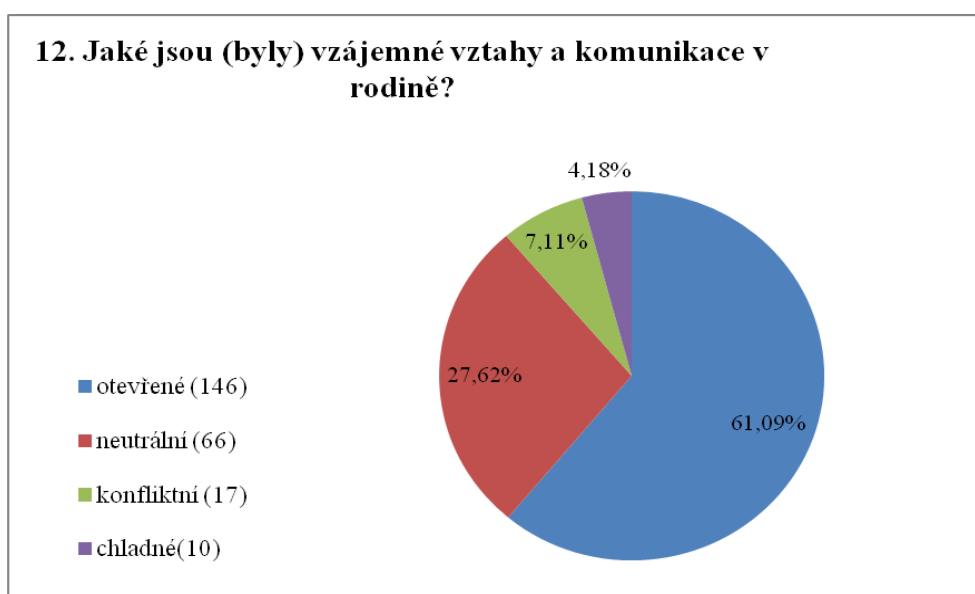
Víc než 80% dotazovaných komunikují v rámci rodiny osobně, 13% nejčastěji po telefonu, 2,5% respondentů elektronicky a 2% oslovených v rodině vůbec nekomunikují.

Graf 10. Společně trávený čas v rodině*Zdroj: vlastní*

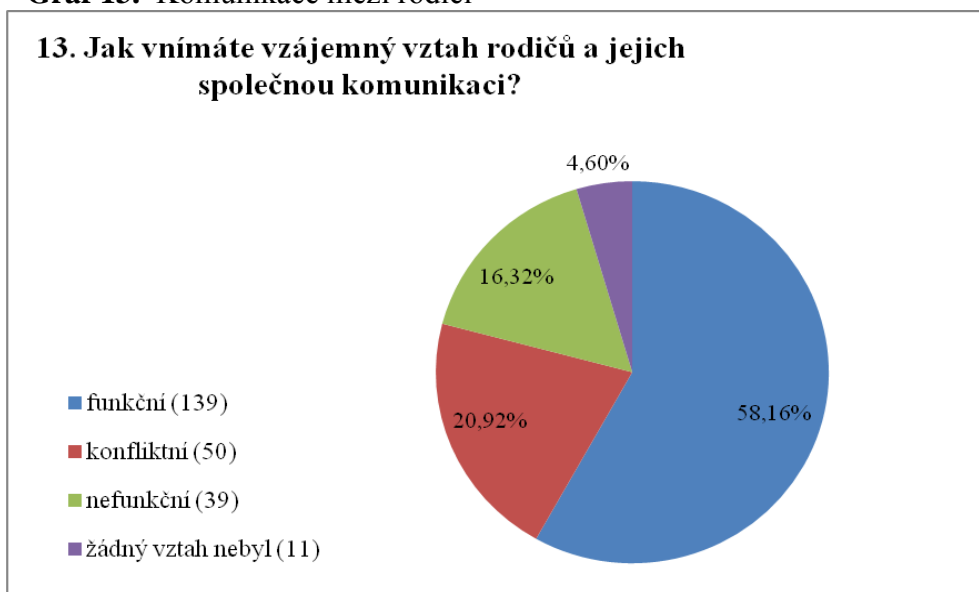
Společným aktivitám podporujícím soudržnost rodiny se věnuje 36% osob denně a 40% týdně. Téměř 9% dotazovaných uvedlo jednou za 14 dní a 7% menšina pak pouze jednou za měsíc nebo i delším časovém rozmezí.

Graf 11. Společná rodinná komunikace*Zdroj: vlastní*

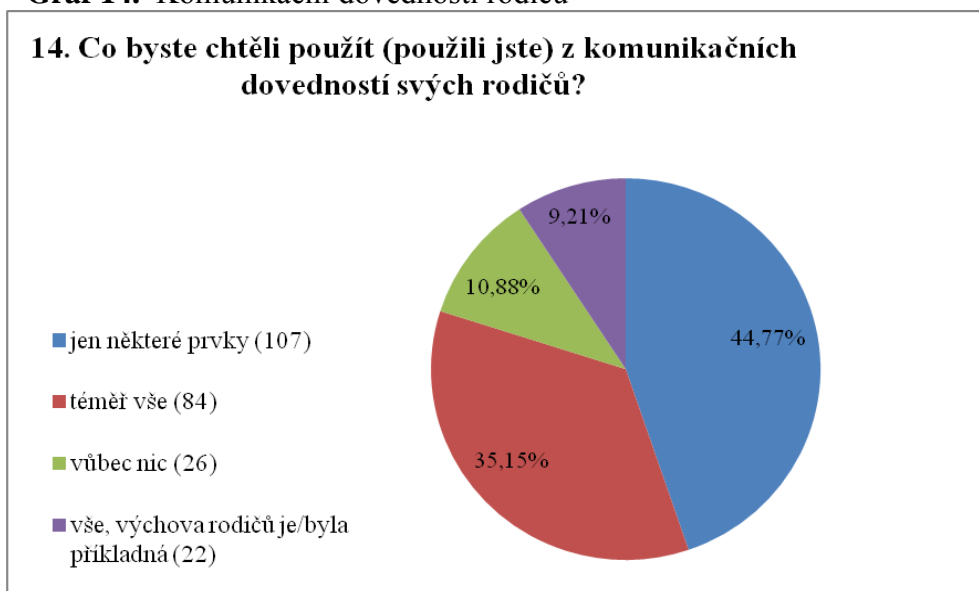
Nadpoloviční většina respondentů se věnuje společné rodinné komunikaci každodenně. Téměř 30% jednou týdně, 5% dotazovaných se věnuje společné rodinné komunikaci jednou za dva týdny a stejné procento osob jednou měsíčně, 2,5% dotazovaných uvedlo 2x za rok.

Graf 12. Vzájemné vztahy v rodině*Zdroj: vlastní*

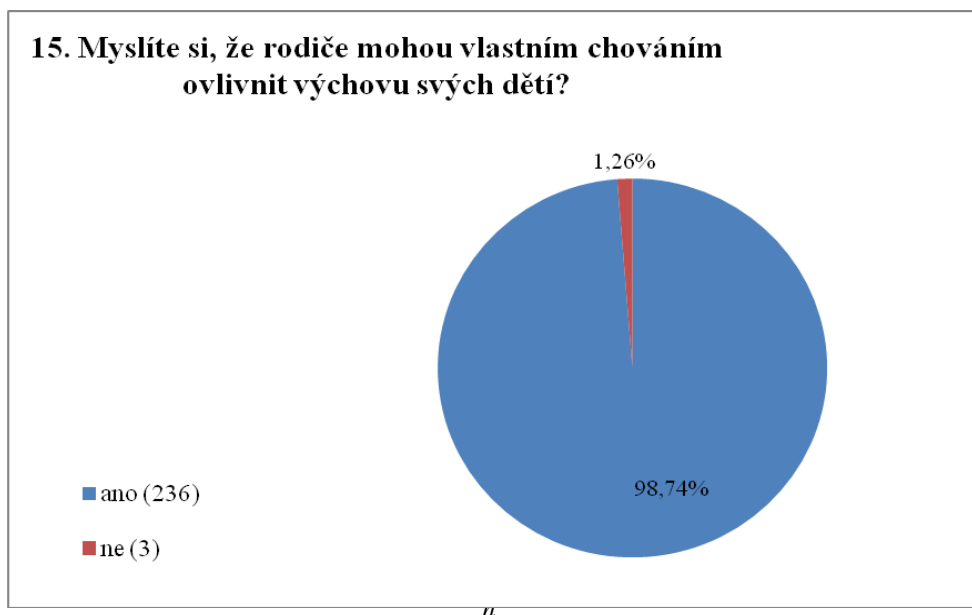
Vzájemné vztahy a komunikace v rodině jsou mezi dotazovanými hodnoceny z více než 60-ti % jako otevřené, z 27% jako neutrální, 7% respondentů označuje vzájemné rodinné vztahy za konfliktní a 4% dotazovaných za chladné.

Graf 13. Komunikace mezi rodiči*Zdroj: vlastní*

Názor na vzájemný vztah svých rodičů a jejich společnou komunikaci má 58% dotazovaných, že je funkční. Téměř 21% respondentů vnímá vzájemnou komunikaci jako konfliktní a 16% oslovených jako nefunkční, což vypovídá např. o současném stavu rozvodovosti. 11 osob považuje vztah svých rodičů za neexistující.

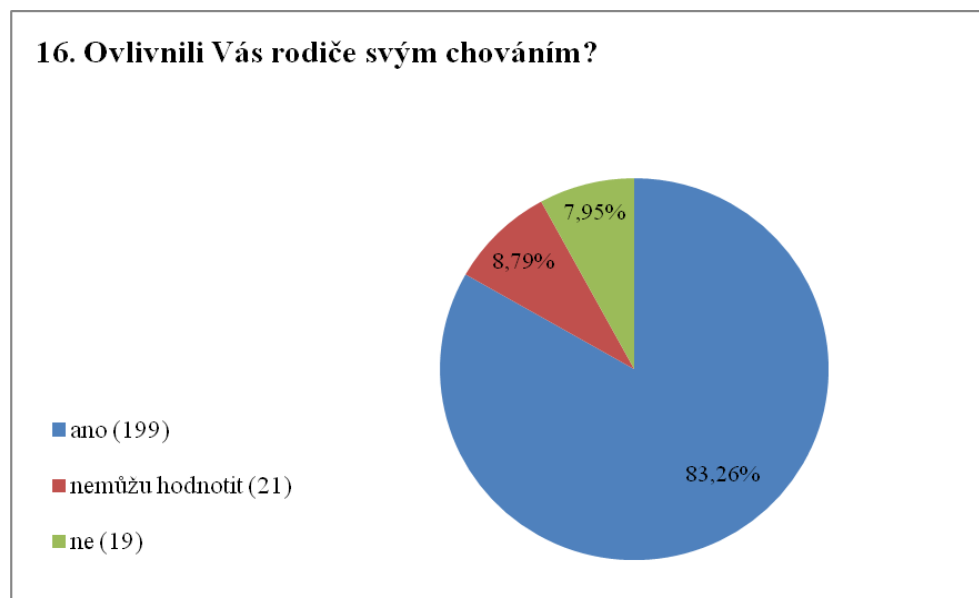
Graf 14. Komunikační dovednosti rodičů*Zdroj: vlastní*

Z komunikačních dovedností svých rodičů by 45% respondentů vzalo jako vzor jen některé prvky, ale 35% dotazovaných považuje komunikační dovednosti za příkladné téměř ve všech ohledech. 10% respondentů považuje výchovu a komunikační dovednosti svých rodičů za příkladné a téměř stejné procento respondentů by nechtělo praktikovat z komunikace ani výchovy vůbec nic.

Graf 15. Ovlivnění výchovy dětí

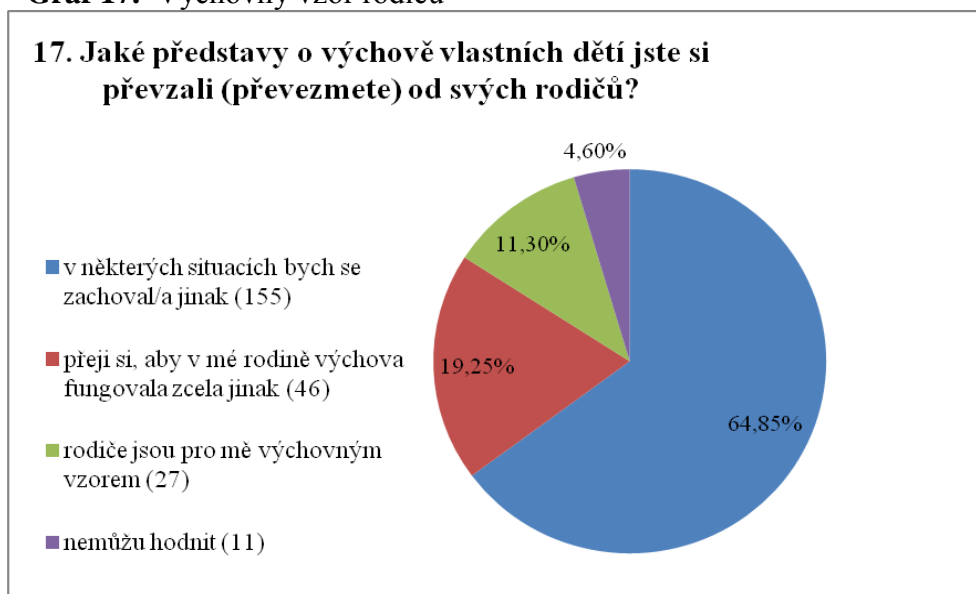
Zdroj: vlastní

V názoru na ovlivnění výchovy dítěte se shoduje téměř u 99% respondentů. Pouze 3 osoby (1,25%) si myslí, že neovlivní své děti výchovou.

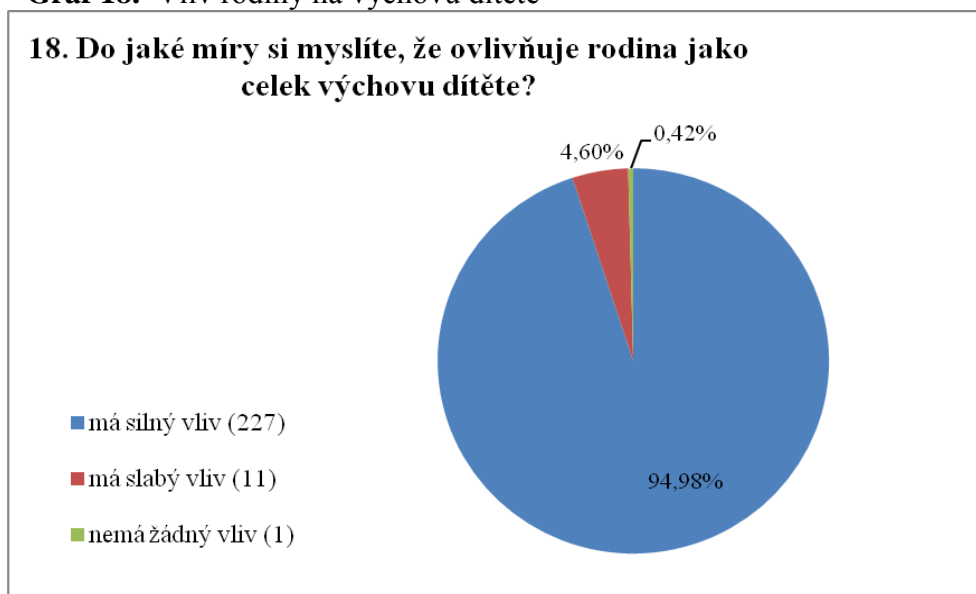
Graf 16. Vliv rodičů

Zdroj: vlastní

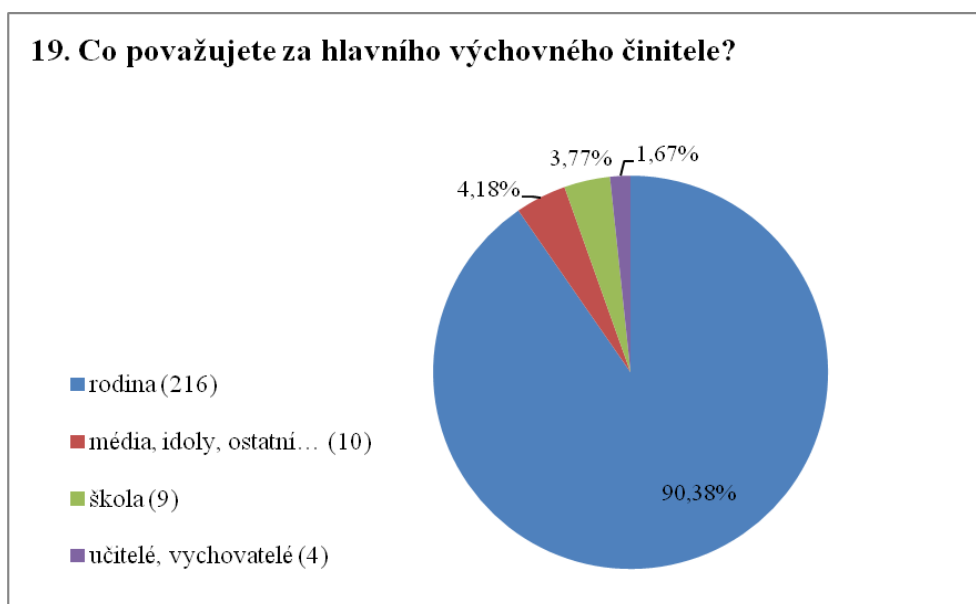
83% respondentů uvedlo, že je samotné rodiče ovlivnili, 8% dotazovaných vliv rodičů popřelo a 9% respondentů se přiklonilo k variantě „nemůžu hodnotit“.

Graf 17. Výchovný vzor rodičů*Zdroj: vlastní*

U názoru na představu výchovy vlastních dětí, kterou si dotazované osoby převzaly od svých rodičů, se 65% respondentů shodlo, že by se pouze v některých situacích zachovalo jinak, 19% respondentů si přeje, aby jejich výchova fungovala zcela jinak oproti výchově rodičů, 11% dotazovaných považuje své rodiče za výchovný vzor, 5% se zdržuje hodnocení.

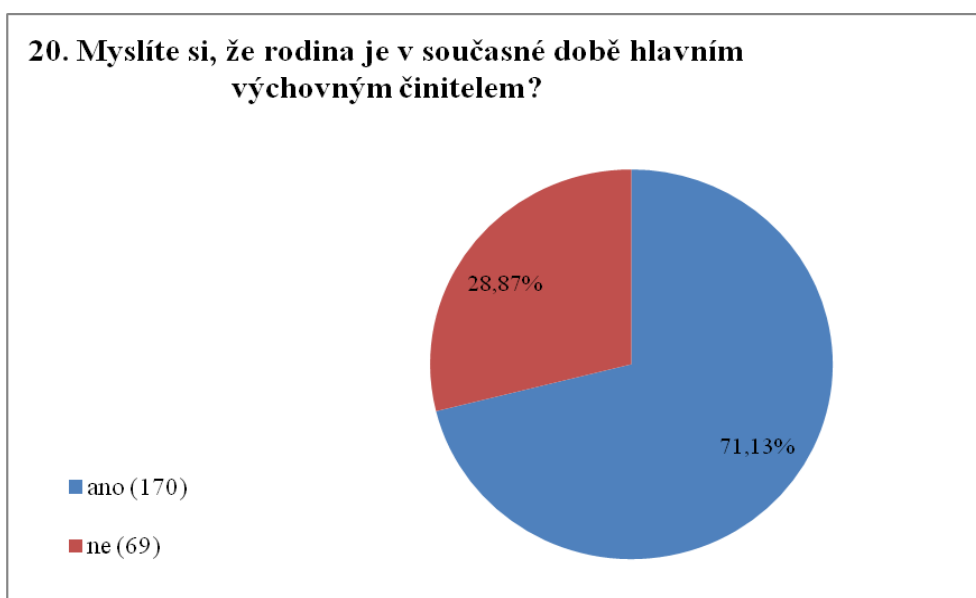
Graf 18. Vliv rodiny na výchovu dítěte*Zdroj: vlastní*

95% respondentů považuje rodinu za silný výchovný prvek. 11 osob (4,6%) se přiklání k variantě, že rodina má slabý vliv a jen jeden člověk zastává názor, že rodina nemá žádný vliv na výchovu dítěte.

Graf 19. Hlavní výchovný činitel

Zdroj: vlastní

Za hlavního výchovného činitele považuje 90% respondentů rodinu, 4% oslovených uvádí masmédiá a jiné sociální determinanty výchovy, 4% dotazovaných školu, 4% respondentů považuje za hlavního výchovného činitele učitele a vychovatele.

Graf 20. Rodina jako hlavní výchovný činitel

Zdroj: vlastní

71% respondentů považuje rodinu za hlavního výchovného činitele, 29% respondentů se přiklání k opačnému názoru.

4.5 Vyhodnocení hypotéz a výsledků výzkumu

HYPOTÉZY ZAMĚŘENÉ NA RODINNOU KOMUNIKACI

H1: Lze předpokládat, že matka komunikuje s dítětem více než otec.

K určení platnosti této hypotézy jsem využila konfrontaci otázek dotazníku č. 4, 5 a 6 (viz Příloha P1). Celkový počet 239 respondentů tvořilo 140 dětí (58,58%) a 99 rodičů (41,42%). Z toho bylo žen 187 (78%) a mužů 52 (22%).

Tab. 1. Interpretace odpovědí dílčích otázek 4, 5 a 6 dotazníku

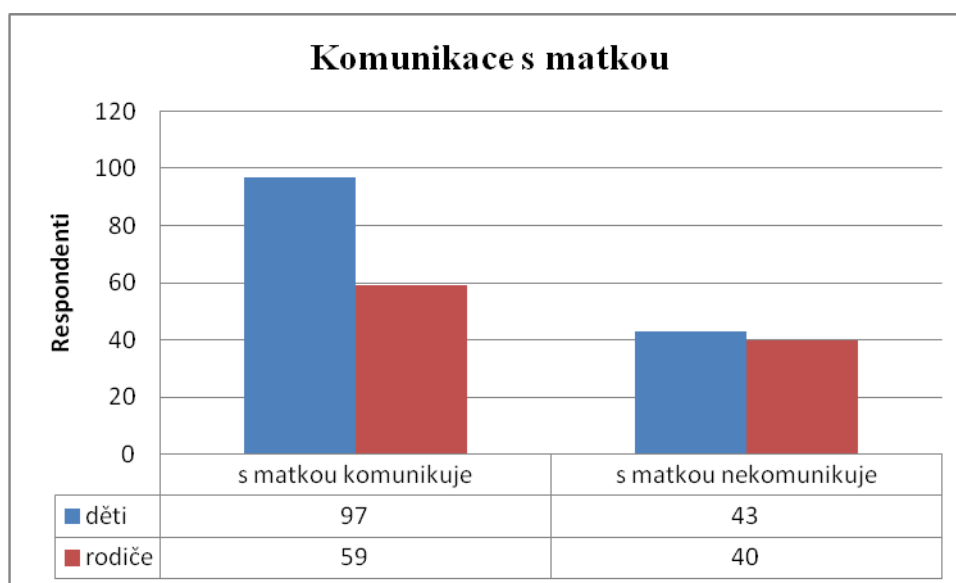
	4. ot.	%	5. ot.	%	6. ot.	%
a) matka	170	71,13	195	81,59	184	76,99
b) otec	50	20,92	24	10,04	28	11,72
c) jiný	19	7,95	20	8,37	27	11,3

Zdroj: vlastní

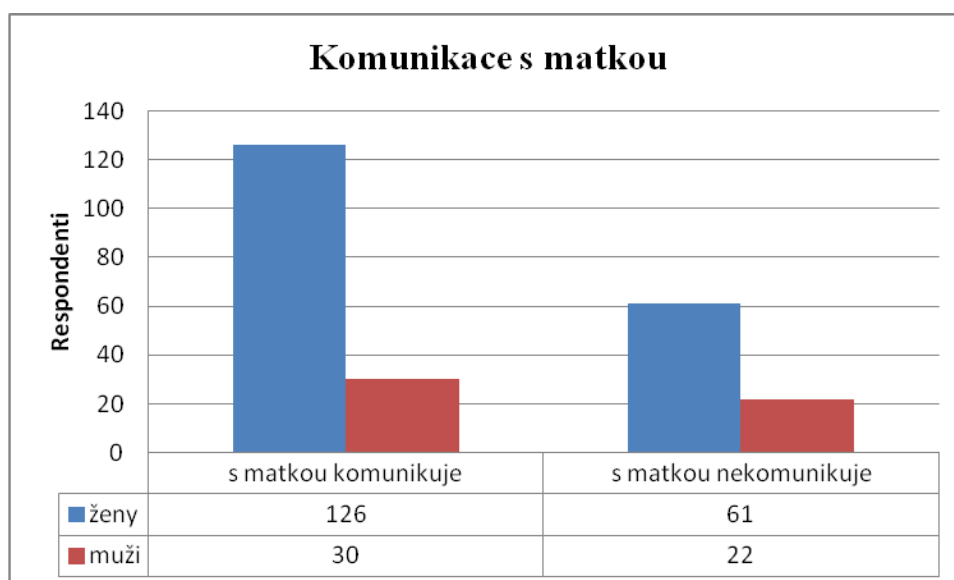
Vyhodnocené výsledky odpovědí jednoznačně ukazují, že matka komunikuje s dítětem více než otec. Zajímavý výsledek je, že za rovnocenného partnera v komunikaci (4.ot.) je otec považován zvýšeným procentem respondentů, oproti názoru a zkušenosti při řešení každodenních situací (5.ot.) a otevřené komunikaci (6.ot.), viz Příloha P1.

Z následujících grafů vyplývá, že komunikace s matkou probíhá častěji než s otcem. Respondenti se vyjadřovali k tomu, zda při výchově je komunikace s matkou rovnocenná, otevřená a častá než s otcem či někým jiným z rodiny, kdo vychovával.

Výsledky hypotézy jasně naznačují to, že vztah s matkou je více komunikativní z důvodu toho, že je s dítětem navázán silný mateřský vztah, který je s dítětem utvářen od narození.

Graf 21. Komunikace s matkou z pohledu dětí a rodičů*Zdroj: vlastní*

Z celkového počtu respondentů se 69% dětí a 60% rodičů vyjádřilo, že komunikují více s matkou, 31% dětí a 40% rodičů se vyjádřilo, že komunikují více s otcem či někým jiným z rodiny.

Graf 22. Komunikace s matkou z pohledu žen a mužů*Zdroj: vlastní*

Z celkového počtu respondentů vyplývá, že 67% žen komunikuje více s matkou než s otcem. S otcem více komunikuje 33% žen. 58% mužů komunikuje s matkou více a 42% mužů komunikuje více s otcem či někým jiným z rodiny.

Hypotéza H1 byla potvrzena - verifikována.

H2: Lze předpokládat, že v současné době komunikace v rodině upadá.

Hypotéza č. 2 byla posuzována na základě odpovědí od všech respondentů otázek č. 7, 8, 9, 10 a 11 (viz Příloha P1).

Tab. 2. Interpretace odpovědí dílčích otázek 7, 8, 9, 10 a 11 dotazníku

	7. ot.	%	8. ot.	%	9. ot.	%	10. ot.	%	11. ot.	%
a)	143	59,83	191	79,92	196	82,01	87	36,4	140	58,58
b)	96	40,17	48	20,08	32	13,39	96	40,17	69	28,87
c)	x	x	x	x	5	2,09	21	8,79	12	5,02
d)	x	x	x	x	6	2,51	19	7,95	12	5,02
e)	x	x	x	x	x	x	16	6,69	6	2,51

Zdroj: vlastní

Z výsledků vyplynulo, že 60% respondentů si myslí, že je komunikace v rodině dostatečná a 40% respondentů pak že je nedostatečná. Z 80 % odpovědí vyplynulo, že se v rodině umí řešit vyvstálé problémy, 20% dotazovaných zastává názor opačný. V rodině se nejčastěji komunikuje osobně, a to potvrdilo 82% respondentů, 13% upřednostňuje komunikaci po telefonu, 2% elektronicky a 2,5% respondentů v rodině nekomunikuje. Aktivity podporující soudržnost rodiny, jako je společně trávený volný čas, sdílí 40% respondentů každý den, jednou týdně, ale i několikrát za týden. Každý druhý týden se na společné aktivitě podílí 9% respondentů, jednou za měsíc 8% oslovených a 7% respondentů 1-2x za rok. Společné rodinné komunikaci se věnuje téměř 60% respondentů každý den. Téměř 30% respondentů spolu komunikuje jednou či vícekrát do týdne, 5% dotazovaných pouze jednou za dva týdny či měsíc a 2,5% oslovených jednou až dvakrát za půl roku, stejné procento respondentů spolu téměř nekomunikuje.

Vyhodnocené výsledky mi dokázaly, že komunikace v rodině je v současné době dostatečná (60% respondentů) a členové rodiny spolu komunikují velmi často (80% respondentů).

Hypotéza H2 nebyla potvrzena - falzifikována.

HYPOTÉZY ZAMĚŘENÉ NA RODINNOU VÝCHOVU

H3: Lze předpokládat, že rodiče mohou vlastním chováním ovlivnit výchovu dětí.

U této hypotézy jsem při určování její platnosti vycházela z otázek č. 12, 13, 14, 15, 16 a 17 (viz Příloha P1).

Tab. 3a. Interpretace odpovědí dílčích otázek 12, 13 a 14 dotazníku

	12. ot.	%	13. ot.	%	14. ot.	%
a)	146	61,09	139	58,16	22	9,21
b)	10	4,18	50	20,92	84	35,15
c)	66	27,62	39	16,32	107	44,77
d)	17	7,11	11	4,6	26	10,88

Zdroj: vlastní

Tab. 3b. Interpretace odpovědí dílčích otázek 15, 16 a 17 dotazníku

	15. ot.	%	16. ot.	%	17. ot.	%
a)	236	98,74	199	83,26	27	11,3
b)	3	1,26	19	7,95	46	19,25
c)	x	x	21	8,79	155	64,85
d)	x	x	x	x	11	4,6
e)	x	x	x	x	x	x

Zdroj: vlastní

Vzájemné rodinné vztahy a komunikaci hodnotí 61% respondentů jako otevřené a 59% respondentů vnímá vzájemný vztah a komunikaci svých rodičů jako funkční, 45% respondentů by chtělo použít jen některé prvky komunikačních dovedností svých rodičů, ale 35% by použilo z výchovy téměř vše. Vedle toho 99% respondentů si myslí, že rodiče mohou svým vlastním chováním ovlivnit výchovu dětí, přičemž 83% respondentů se domnívá, že je rodiče ovlivnili svým chováním. 65% respondentů se přiklonilo k tomu, že by se pouze v některých situacích zachovalo jinak, 19% respondentů si přeje, aby jejich výchova v rodině fungovala zcela jinak a pro 11% respondentů jsou rodiče přímo výchovným vzorem.

Hypotéza H3 byla potvrzena - verifikována.

H4: Lze předpokládat, že rodina je hlavním výchovným činitelem.

K potvrzení či vyvrácení hypotézy H4 jsem využila otázky č. 18, 19 a 20 (viz Příloha P1).

Tab. 4. Interpretace odpovědí dílčích otázek 18, 19 a 20 dotazníku

	18. ot.	%	19. ot.	%	20. ot.	%
a)	227	94,98	216	90,38	170	71,13
b)	11	4,6	9	3,77	69	28,87
c)	1	0,42	4	1,67	x	x
d)	x	x	10	4,18	x	x

Zdroj: vlastní

Názor, že rodina má silný vliv na výchovu dítěte zastává 95% respondentů. Za hlavního výchovného činitele považuje 90% respondentů rodinu. 71% respondentů si myslí, že právě rodina je hlavním výchovným činitelem. Z toho vyplývá, že téměř 1/3 respondentů (29%) reprezentuje, že v současné době rodina jako výchovný činitel není hlavním výchovným činitelem. Považuje za něj škola, masmédiá, idoly atd.

Hypotéza H4 byla potvrzena - verifikována.

VÝSLEDKY VÝZKUMU

Úkolem empirického výzkumu bylo zjistit postoje a zkušenosti dětí a rodičů na rodinnou komunikaci a výchovu. V realizovaném výzkumu byly stanoveny cíle a vyhodnoceny definované hypotézy. Při celkovém zhodnocení výsledků provedeného dotazníkového šetření mohu konstatovat, že stanovených cílů bylo dosaženo. V rámci výzkumu byly položeny tyto otázky:

Jak vnímají děti komunikaci s matkou a jak s otcem?

Převážná většina respondentů považuje matku za otevřenější a rovnocennou v komunikaci. Pravděpodobně je komunikace s matkou více založena na emoční vřelosti, schopnosti empatie, naslouchání a otevřenosti. Naopak u otců je výše hodnocena rovnocenná komunikace, smysl pro humor a nechybí racionalita při řešení konfliktů. Komunikace s rodiči má velmi důležitou roli a výrazně se podílí na utváření osobnosti jedince.

Jak je v současné době vnímána komunikace v rodině?

Komunikace v rodině je v současné době vnímána z pohledu dětí i rodičů jako otevřená a dostatečná. Daný výsledek by měl potěšit, ale je třeba si položit otázky, proč se v rodinách řeší nebo spíš nevyřeší určité komunikační problémy? Proč v současné době dochází k tolika rozvodům? Jádrem věci problémů, jsou podle mého názoru, názorové rozdíly členů rodiny. Za základ těchto vzniklých problémů považuji způsob komunikace, která byla nastavena již v dětství. Protože to, jak se výchovně působilo a jaký styl komunikace se v dětství používal, se pak odráží i v dospělosti.

Jak na základě svých komunikačních dovedností a rodinné výchovy ovlivňují rodiče své děti?

Z komunikačních dovedností a výchovy rodičů oceňuje třetina respondentů všechny výchovné prvky. Téměř polovina respondentů by použila jen některé prvky výchovy svých rodičů. 10% respondentů považuje výchovu a komunikační dovednosti svých rodičů za příkladné. Téměř stejné procento respondentů si na výchově svých rodičů neváží vůbec ničeho.

Z těchto informací vyplývá fakt, že své děti nejen výchovně ovlivňujeme a hodnotíme, ale také vnímáme vlastní výchovu a především si s sebou neseme vzpomínky na to, jak nás rodiče vychovávali. Každý člověk je modelem výchovy svých rodičů ovlivňován. Styl výchovy, který praktikuje či bude praktikovat i na svých dětech je inspirován přístupem vlastních rodičů. Ti, kteří vnímají chyby svých rodičů, si s sebou do budoucna nesou předseztí, chovat se ke svým dětem jiným způsobem. Někteří vnímají svůj výchovný vzor za prověřený a ideální. Každopádně je zcela nevyvratitelné, že svým chováním a jednáním ovlivňujeme druhé.

Rodiče svou výchovou působí na své děti záměrně, ale i nezáměrně. Záměrné působení je prováděno za nějakým účelem - výchova, vzdělávání. V širším slova smyslu vychovává i komunikace. Nezáměrné působení je působení spontánní, představující všechny faktory, se kterými se člověk setkává (co vidí, slyší, jak vnímá okolí, ostatní lidi, prostředí).¹⁰¹

Jakou roli hraje rodina ve výchově dětí a je rodina hlavním výchovným činitelem?

Úkolem rodiny ve výchově je připravit své dítě na zdárné fungování mezi ostatními lidmi a připravit je na život ve společnosti. Rodina se stále považuje za hlavního výchovného činitele, ale stále výrazněji výchovu ovlivňují jiné faktory.

Mezi činitele výchovy na jedné straně stojí rodič, vychovatel, pedagog, který je iniciátorem tohoto procesu. Na druhé straně stojí vychovávaný jedinec, jehož osobnost je v tomto procesu rozvíjena. Výchova a vzdělání se uskutečňuje na základě využití výchovných prostředků. Mezi výchovné prostředky patří prostředí, hromadné sdělovací prostředky, režim, práce, hry.¹⁰²

---

¹⁰¹ <http://annie-studuje.svetu.cz/12879-6-podminky-vychovy-nazory-na-pojeti-cinitelu.html> [cit. 18.2.2013]

¹⁰² <http://psychologie-pedagogika.studentske.cz/2008/06/initel-vchovy.html> [cit. 18.2.2013]

ZÁVĚR

V diplomové práci jsem shrnula teoretické informace o rodině, rodinné komunikaci a výchově dětí. Pomocí dotazníkového šetření jsem zmapovala postoje a zkušenosti dětí a rodičů s komunikací a výchovou v rodině. Na základě absolvovaného kurzu „Respektovat a být respektován“ (viz Příloha P3) jsem si výrazně prohloubila znalosti komunikačních dovedností a uvědomila jsem si, že způsob komunikace výrazně ovlivňuje druhého člověka. Výchovné a komunikační postupy založené na respektujícím přístupu k druhým, budují sebeúctu a lidskou důstojnost.

K uskutečnění dobrých záměrů při výchově a vzdělávání potřebujeme vhodné nástroje. Komunikace je základním procesem ovlivňujícím funkčnost celého rodinného systému. V rámci tohoto pojetí byla snaha uchopit celou problematiku výchovy dětí. V teoretické části práce na základě studia odborné literatury byl vyjádřen význam a důležitost rodiny a rodinné výchovy. Další snahou bylo na základě informací z dostupné literatury a jiných zdrojů alespoň orientačně kategorizovat rodinnou komunikaci z pohledu vývojových období dítěte a typologie osobnosti. Velká pozornost byla věnována efektivním komunikačním dovednostem. V neposlední řadě byla pozornost věnována na styly a teorie rodinné komunikace a výchovy.

Kvantitativním výzkumem jsem se pokusila ověřit teoretické poznatky a zkušenosti psychologů v praxi, a to na souboru respondentů tvořeném dětmi ve věku od 14 let a rodiči. Pro účel výzkumu jsem prostřednictvím dotazníkového šetření vyhodnotila odpovědi na otázky týkající se rodinné komunikace a rodinné výchovy. Podařilo se získat data, které byly důležité, takže si dovoluji konstatovat, že stanoveného cíle empirického výzkumu bylo dosaženo. Jsem si však vědoma toho, že výsledky výzkumu nelze zcela zobecnit, jelikož se jedná o postoje a zkušenosti výzkumného vzorku celkového počtu 239 osob.

Výsledky výzkumu přinesly řadu zajímavých poznatků. Při stanovování hypotéz na počátku samotného šetření jsem vycházela z vlastního přesvědčení. Například, že komunikace v rodině upadá v souvislosti s narůstajícími rodinnými konflikty, rozvodovostí a v důsledku pracovního vytížení rodičů. Tento předpoklad se však zcela nepotvrdil. Hypotéza H2 byla tedy falzifikována. Ostatní výsledky mnou stanovené hypotézy potažmo mé vlastní předpoklady potvrdily.

Již na počátku výzkumu vyvstal požadavek zkoumat komunikaci s ohledem na pohlavní rozdíly a genderová specifika. Z výsledků pak vyplývá, že matky jsou z pohledu dcer i synů v některých aspektech komunikace hodnoceny pozitivněji než otcové. Vztah s matkou je, ve srovnání s otcem, více otevřenější. Otevřenost v komunikaci je velmi důležitá pro vytváření důvěry a dobrých vztahů mezi členy rodiny. Také se potvrdilo, že komunikace s matkou je častější a rovnoprávnější. Tento výsledek zřejmě vyplývá z toho, že komunikace matek může být více empatická, příkladná, inspirativní.

Všichni respondenti se shodli na výrazném vlivu výchovy rodičů na děti. Celkově se dá říci, že většina respondentů hodnotí své rodiče kladně a z výchovných prostředků by polovina respondentů použila jen některé prvky výchovy a jedna třetina téměř vše, což shledávám jako pozitivní výsledek. Jako dokonalý výchovný vzor jsou rodiče pro jednu desetinu respondentů. Stejný počet oslovených odpovědělo zcela opačně. Dle mého názoru i přes to, že jsou prokázány rozdíly v přístupu ke komunikaci matky a otce, je jejich společná role nezastupitelná a důležitá. Výzkum potvrdil, že zkušenosti z dětství jsou jedním z důležitých faktorů, které ovlivňují vlastní výchovný styl. Podobnost výchovných stylů i rodičovských postojů mezi generacemi se ukazuje jako fungující.

Empirický výzkum potvrdil, že rodina je hlavním výchovným činitelem. Z některých odpovědí a reakcí na tuto otázku vyplývá, že se stále více vytrácí pozice „funkční rodiny“ jako takové a do popředí nastupují jiné výchovné prostředky, jako je například vliv hromadných sdělovacích prostředků, vliv kamarádů, idolů, vliv školního prostředí anebo ekonomické situace rodiny.

Domnívám se, že realizovaný výzkum zaměřený komplexně na názory a zkušenosti dětí i rodičů přispěl k rozšíření poznatků a porozumění dané problematice. Jsem si jista, že rodinná komunikace a výchova si zaslouží svoji pozornost i v dalších výzkumech zaměřených například na výzkum komunikace ve smíšených nebo neúplných rodinách.

Z hlediska sociální pedagogiky, která definuje výchovu jako záměrné a cílevědomé působení v rámci celoživotního procesu socializace jedince, je výchova procesem podílejícím se na utváření osobnosti, a tím i celé společnosti. Proto se stává naléhavým požadavkem vychovávat děti k hodnotám a zvnitřněným normám chování. Člověk, který si váží sám sebe, nebude pravděpodobně dělat něco, co by ho snížilo ve vlastních očích.

Mým doporučením se tedy stává apelace na odbornou pedagogickou veřejnost či pracovníky školství, aby se vymezilo více prostoru pro rodinnou výchovu. Aby se kladl důraz na styly rodinné komunikace a výchovy. Podle mého názoru je nezbytné, aby mladí lidé získávali informace o výchově dětí a také o důsledcích nesprávné výchovy a seznámili se s riziky a nástrahami každodenního života. Minimálně tato edukace může sloužit jako prevence sociálně patologických jevů. Obecně je v dnešní moderní době věnováno velmi málo pozornosti v oblasti výchovy dětí a rodinného soužití. Domnívám se, že je to pro náš život to nejzákladnější a nejdůležitější, abychom byli správně připraveni na rodinný život.

V rámci zhodnocení vlastního vnímání rodinné komunikace a výchovy, jsem trochu skeptická. Tento postoj sdílím proto, že při výchově vlastního dítěte, ale i v mém okolí začínám pozorovat negativní důsledky tradičního mocenského způsobu výchovy. A naopak vidím pozitivní výsledky v respektujícím přístupu mezilidské komunikaci. Všem, u nichž moje diplomová práce vzbudila zájem a snahu něco změnit, přeji hodně štěstí a věřím, že to přinese větší vnitřní klid, radost ze soužití s dětmi, ale i ostatními členy rodiny a větší sebeúctu.

SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY

- BACUS, A.: *Mé dítě si věří*. Praha: Portál, 2007, 160 s. ISBN 978-80-7367-296-6.
- BAUMAN, Z.: *Sociologie pro každý den*. Praha: 1965, 331 s. ISBN 23-009-66.
- BIDDULPH, S.: *Tajemství výchovy šťastných dětí*. Praha: Portál 2011, 133 s. ISBN 978-80-262-0032-1.
- BÖEHNISCH, L.: *Sozialpädagogik des Kindes und Jugendalters – Eine Einführung*. Weinheim. München: 1992.
- GJURIČOVÁ, Š., KUBIČKA, J.: *Rodinná terapie*. Praha: Grada 2009, 280 s. ISBN 978-80-247-2390-7.
- HARTL, P.: *Psychologický slovník*. Praha: Budka 1994, 308 s. ISBN 80-90 15 49-0-5.
- HORŇÁKOVÁ, K., KAPALCOVÁ, S., MIKULAJOVÁ, M.: *Jak mluvit s dětmi*. Praha: Portál 2009, 167 s. ISBN 978-80-7367-612-4.
- CHRÁSTKA, M.: *Metody pedagogického výzkumu*. Praha: Grada, 2007, 265 s. ISBN 978-80-247-1369-4.
- CHREBETOVÁ, A., SABOVÁ, K.: *Do dvou roků mile kroků*. Bratislava: 1997, ISBN 80-8548-755-X.
- JANÁČKOVÁ, L.: *Praktická komunikace pro každý den*. Praha: Grada 2009, 112 s. ISBN 978-80-247-2479-9.
- JUŘÍČKOVÁ, V.: *Komunikace s rodiči*. Disertační práce MU, Brno 2007, 222 s.
- KOPŘIVA, P., NOVÁČKOVÁ, J., NEVOLOVÁ, D., KOPŘIVOVÁ, T.: *Respektovat a být respektován*. Bystřice: Spirála 2012, 286 s. ISBN 978-80-904030-0-0.
- KRAUS, B., POLÁČKOVÁ, V. et al.: *Člověk – Prostředí – Výchova*. Paido: Brno 2001, 199 s. ISBN 80-7315-004-2.
- LITTAUEROVÁ, F.: *Osobnosti plus*. Praha: Medium 1997, 230 s. ISBN 80-86095-00-2.
- LOVASOVÁ, L.: *Rodinné vztahy*. Vzdělávací institut ochrany dětí, Praha 2006, 31 s. ISBN 80-86991-66-0.
- MATĚJČEK, Z.: *Co, kdy a jak ve výchově dětí*. Praha: Portál 2007, 143 s. ISBN 978-80-7367-325-3.
- MATOUŠEK, O.: *Rodina jako instituce a vztahová síť*. Praha: Sociologické nakladatelství 2003, 161 s. ISBN 80-86429-19-9.
- MATOUŠEK, O., PAZLAROVÁ, H.: *Hodnocení ohroženého dítěte a rodiny*. Praha: Portál 2010, 183 s. ISBN 978-80-7367-739-8.

- MATULA, Š.: *Dobrodružná cesta výchovy*. VÚDPaP, Bratislava: 2002, ISBN 80-967423-2-9.
- MERTIN, v.: *Výchovné maličkosti*. Praha: Portál 2011, 212 s. ISBN 978-80-7367-857-9.
- MIKULÁŠTÍK, M.: *Komunikační dovednosti v praxi*. Praha: Grada 2003, 361 s. ISBN 80-247-0650-4.
- MOŽNÝ, I.: *Rodina a společnost*. Sociologické nakladatelství (SLON), Praha 2008, 323 s. ISBN 978-80-86429-87-8.
- MOŽNÝ, I.: *Moderní rodina*. Blok, Brno 1990, 184 s. ISBN 80-70290-18-8
- MÜHLPACHR, P. a kol.: *Sociální pedagogika II*. Institut mezioborových studií Brno 2011, 251 s.
- PREKOP, J.: *Jak být dobrým rodičem*. Praha: Grada 2001, 83 s. ISBN 978-80-247-9063-3.
- PRŮCHA, J., WALTEROVÁ, E., MAREŠ, J.: *Pedagogický slovník*. Praha: Portál 1998, 328 s. ISBN 80-7178-252-1.
- REICHLIN, G., WINKLER, C.: *Výchova dětí 1000+1 rada pro každou situaci*. Brno: Computer Press, 2007, 168 s. ISBN 978-80-251-1638-8.
- ROGGE, J.: *Výchova dětí krok za krokem*. Praha: Portál 2007, 263 s. ISBN 978-80-7367-249-2.
- ROSENBERG, M. B.: *Nenásilná komunikace*. Praha: Portál 2008, 221 s. ISBN 978-80-7367-447-2.
- SCHILLING, J.: *Sociální práce*. Hlavné smery vývoje sociální pedagogiky a sociální práce. Trnava: 1999.
- ŠPAŇHELOVÁ, I.: *Komunikace mezi rodičem a dítětem*. Praha: Grada Publishing, 2009, 101 s. ISBN 978-80-247-2698-4.
- TEUSEN, G., GOZE-HÄNEL, I.: *Prenatální komunikace*. Praha: Portál 2003, 79 s. ISBN 80-7178-753-1.
- VÁGNEROVÁ, M.: *Základy psychologie*. Praha: Karolinum 2004, 356 s. ISBN 80-246-0841-3.
- VIŠŇOVSKÝ, L. a kol.: *Základy rodinné výchovy*. Univerzita Mateja Bela, Pedagogická fakulta Banská Bystrica: 2007, 198 s. ISBN 978-80-8083-443-2.
- WATZLAWICK, P., BAVELASOVÁ, J., JACKSON, D.: *Pragmatika lidské komunikace*. Konfrontace 1999, 246 s. ISBN 80-860-88049.

Internetové zdroje:

Annie-studuje, Copyright © annie-studuje [cit. 18.2.2013], Dostupné z: <http://annie-studuje.svetu.cz/12879-6-podminky-vychovy-nazory-na-pojeti-cinitelu.html>

Česká televize, © 1996 – 2013 [cit.5.9.2012], Dostupné z: <http://www.ceskatelevize.cz/ivysilani/1148499747-sama-doma/212562220600104/obsah/217449-typologie-hana-ondruskova-1-cast/>

Psychologie – pedagogika, [cit. 18.2.2013], Dostupné z: <http://psychologie-pedagogika.studentske.cz/2008/06/initel-vchovy.html>

Psychologické služby, © 2009-2010 [cit. 7.11.2012] Dostupné z: <http://www.psychoweb.cz/psychologie/jak-si-lide-hraji--e--berne--transakcni-analyza-hry/>

Střední odborná škola Otrokovice, středisko služeb školám a zařízení pro další vzdělávání pedagogických pracovníků, © 2003-2013 [cit. 11.2.2013], Dostupné z: <http://www.zkola.cz/respektovat>

SEZNAM OBRÁZKŮ

Obr. 1.	Typologie osobnosti dle Hippokrata.....	30
Obr. 2.	Transakce a křížení rolí v transakční analýze.....	42
Obr. 3.	Vztah mezi demokratickým, autoritativním a volným stylem výchovy.....	58

SEZNAM TABULEK

Tab. 1.	Interpretace odpovědí dílčích otázek 4, 5 a 6.....	81
Tab. 2.	Interpretace odpovědí dílčích otázek 7, 8, 9, 10 a 11.....	83
Tab. 3a.	Interpretace odpovědí dílčích otázek 12, 13 a 14.....	84
Tab. 3b.	Interpretace odpovědí dílčích otázek 15, 16 a 17.....	84
Tab. 4.	Interpretace odpovědí dílčích otázek 18, 19 a 20.....	85

SEZNAM GRAFŮ

Graf 1.	Pohlaví respondentů.....	71
Graf 2.	Věk respondentů.....	71
Graf 3.	Role respondentů.....	72
Graf 4.	Rovnocenný partner při komunikaci.....	72
Graf 5.	Kdo z rodičů věnoval více času komunikaci.....	73
Graf 6.	Kdo z rodičů otevřeně hovoří.....	73
Graf 7.	Komunikace v rodině.....	74
Graf 8.	Komunikační problémy v rodině.....	74
Graf 9.	Způsob komunikace v rodině.....	75
Graf 10.	Společně trávený čas v rodině.....	75
Graf 11.	Společná rodinná komunikace.....	76
Graf 12.	Vzájemné vztahy v rodině.....	76
Graf 13.	Komunikace mezi rodiči.....	77
Graf 14.	Komunikační dovednosti rodičů.....	77
Graf 15.	Ovlivnění výchovy dětí.....	78
Graf 16.	Vliv rodičů.....	78
Graf 17.	Výchovný vzor rodičů.....	79
Graf 18.	Vliv rodiny na výchovu dítěte.....	79
Graf 19.	Hlavní výchovný činitel.....	80
Graf 20.	Rodina jako hlavní výchovný činitel.....	80
Graf 21.	Komunikace s matkou z pohledu dětí a rodičů.....	82
Graf 22.	Komunikace s matkou z pohledu žen a mužů.....	82

SEZNAM PŘÍLOH

Příloha P1: Dotazník

Příloha P2: Přehled hypotéz a jednotlivých otázek dotazníku

Příloha P3: Teoretické a praktické zkušenosti na základě absolvovaného kurzu

DOTAZNÍK

---RODINNÁ KOMUNIKACE---

Ráda bych vás požádala o spolupráci při vyplnění mého dotazníku. V současné době pracuji na diplomové práci, která je zaměřená na rodinnou komunikaci mezi rodiči a dětmi. Otázky dotazníku jsou cílené jak na roli dítěte, tak i na rodiče, kteří byli jednou v roli dítěte. Mohu Vás ujistit, že dotazník je zcela anonymní a bude sloužit pouze jako podklad pro zpracování mého výzkumu. Předpokládám, že vyplnění dotazníku Vám zabere asi 5 minut Vašeho času. Z nabízených odpovědí označte pouze jednu odpověď, kterou hodnotíte jako správnou.

Děkuji za spolupráci

Jana Krňávková

---

1. Jaké je Vaše pohlaví?

- a) žena
- b) muž

2. Jaký je Váš věk?

- a) 14 – 19 let
- b) 20 – 35 let
- c) 36 – 55 let
- d) 56 – 85 let

3. Jaká je Vaše současná role?

- a) dítě
- b) rodič

4. Koho považujete (jste považovali) v rodině za rovnocenného partnera při komunikaci?

- a) matku
- b) otce
- c) někdo jiný z rodiny (tato varianta pouze v případě, že nemáte matku/otce)

5. Kdo Vám věnuje (věnoval) více času při řešení vztahů mezi sourozenci, kamarády nebo přáteli?

- a) matka
- b) otec
- c) někdo jiný z rodiny (tato varianta pouze v případě, že nemáte matku/otce)

6. S kým můžete (mohli jste) o všem otevřeně hovořit?

- a) matkou
- b) otcem
- c) někým jiným z rodiny (tato varianta pouze v případě, že nemáte matku/otce)

7. Myslíte si, že v současné době je komunikace v rodině dostatečná?

- a) ano
- b) ne

8. Umíte jako rodina řešit vyvstalé problémy?

- a) ano
- b) ne

9. Jakým způsobem ve Vaší rodině spolu nejčastěji komunikujete?

- a) osobně
- b) po telefonu
- c) elektronicky
- d) nekomunikujeme

10. Jak často sdílíte (sdíleli jste) v rodině aktivity podporující soudržnost rodiny? (společně trávený čas, společné aktivity, pravidelné telefonování, apod.)

- a) denně
- b) jednou týdně
- c) jednou za 14 dní
- d) jednou za měsíc
- e) jednou za (půl) rok

11. Jak často se v současné době věnujete společné rodinné komunikaci?

- a) denně
- b) jednou týdně
- c) jednou za 14 dní
- d) jednou za měsíc
- e) jednou za (půl) rok

12. Jaké jsou (byly) vzájemné vztahy a komunikace v rodině?

- a) otevřené
- b) chladné
- c) neutrální
- d) konfliktní

13. Jak vnímáte vzájemný vztah rodičů a jejich společnou komunikaci?

- a) funkční
- b) konfliktní
- c) nefunkční
- d) žádný vztah nebyl

14. Co byste chtěli použít (použili jste) z komunikačních dovedností svých rodičů?

- a) vše, výchova rodičů je/byla příkladná
- b) téměř vše
- c) jen některé prvky
- d) vůbec nic

15. Myslíte si, že rodiče mohou vlastním chováním ovlivnit výchovu svých dětí?

- a) ano
- b) ne

16. Ovlivnili Vás rodiče svým chováním?

- a) ano
- b) ne
- c) nemůžu hodnotit

17. Jaké představy o výchově vlastních dětí jste si převzali (převzmete) od svých rodičů?

- a) rodiče jsou pro mě výchovným vzorem
- b) přeji si, aby v mé rodině výchova fungovala zcela jinak
- c) v některých situacích bych se zachoval/a jinak
- d) nemůžu hodnotit

18. Do jaké míry si myslíte, že ovlivňuje rodina jako celek výchovu dítěte?

- a) má silný vliv
- b) má slabý vliv
- c) nemá žádný vliv

19. Co považujete za hlavního výchovného činitele?

- a) rodina
- b) škola
- c) učitelé, vychovatelé
- d) masmédiá, idoly a jiné

20. Myslíte si, že rodina je v současné době hlavním výchovným činitelem?

- a) ano
- b) ne

PŘÍLOHA P2: PŘEHLED HYPOTÉZ A JEDNOTLIVÝCH OTÁZEK DOTAZNÍKU

HYPOTÉZY STANOVENÉ Z HLEDISKA RODINNÉ KOMUNIKACE:

H1: Lze předpokládat, že matka komunikuje s dítětem více než otec.
4. Koho považujete (jste považovali) v rodině za rovnocenného partnera při komunikaci?
5. Kdo Vám věnuje (věnoval) více času při řešení vztahů mezi sourozenci, kamarády, přáteli?
6. S kým můžete (mohli jste) o všem otevřeně hovořit?
H2: Lze předpokládat, že v současné době komunikace v rodině upadá.
7. Myslíte si, že v současné době je komunikace v rodině dostatečná?
8. Umíte jako rodina řešit vyvstálé problémy?
9. Jakým způsobem ve Vaší rodině spolu nejčastěji komunikujete?
10. Jak často sdílíte (sdíleli jste) v rodině aktivity podporující soudržnost rodiny? (společně trávený čas, společné aktivity, pravidelné telefonování, apod.)
11. Jak často se v současné době věnujete společné rodinné komunikaci?

HYPOTÉZY STANOVENÉ Z HLEDISKA RODINNÉ VÝCHOVY:

H3: Lze předpokládat, že rodiče mohou vlastním chováním ovlivnit výchovu dětí.
12. Jaké jsou (byly) vzájemné vztahy a komunikace v rodině?
13. Jak vnímáte vzájemný vztah rodičů a jejich společnou komunikaci?
14. Co byste chtěli použít (použili jste) z komunikačních dovedností svých rodičů?
15. Myslíte si, že rodiče mohou vlastním chováním ovlivnit výchovu svých dětí?
16. Ovlivnili Vás rodiče svým chováním?
17. Jaké představy o výchově vlastních dětí jste si převzali (převzmete) od svých rodičů?
H4: Lze předpokládat, že rodina je hlavním výchovným činitelem.
18. Do jaké míry si myslíte, že ovlivňuje rodina jako celek výchovu dítěte?
19. Co považujete za hlavního výchovného činitele?
20. Myslíte si, že rodina je v současné době hlavním výchovným činitelem?

PŘÍLOHA P3: TEORETICKÉ A PRAKTICKÉ ZKUŠENOSTI NA ZÁKLADĚ ABSOLVOVANÉHO KURZU

V rámci získávání teoretických informací k danému tématu jsem se seznámila s kurzem, který mě dovedl i ke stejnojmenné knize **Respektovat a být respektován**, která se zabývá výchovou dětí a komunikací v ČR. Autory jsou Pavel Kopřiva a Tatjana Kopřivová, Dobromila Nevolová a Jana Nováčková.

Absolvováním kurzu jsem našla nový způsob komunikace a tím i výchovného působení. Uvědomila jsem si, jaké důsledky plynou z tradičního způsobu výchovy. A jsem šťastná za to, že existuje způsob, jak se těmto negativním důsledkům výchovy vyhnout. Ujasnila jsem si řadu svých způsobů řešení problémů v komunikaci s lidmi a přesvědčila jsem se o tom, že se chci změnit. Snažím se více pochopit pocity druhých, nepoužívat příkazy, zákazy a tresty, oceňovat konkretizaci, preferovat klady, nezdůrazňovat negativa, vyznat se ve svých emocích a zvládat je a další dovednosti.

Kurz Respektovat a být respektován je určen všem, kteří se snaží rozvíjet partnerský, respektující přístup ve výchově, vzdělávání a vztazích. Je shrnutím těch nejlepších zkušeností z oblasti dobře fungující komunikace mezi lidmi. Nabízí jednak postupy a dovednosti okamžitě využitelné v praxi, jednak pohled na širší souvislosti mocenského a respektujícího pojetí výchovy a mezilidských vztahů. Je využitelná pro rodiče, učitele a všechny, kteří chtějí investovat úsilí do rozšíření repertoáru svých komunikačních dovedností pro zvládnutí běžných i náročných životních situací. Přírodním důsledkem osvojení těchto dovedností je udržení vlivu i dobrých vztahů a vzrůstající pocit vnitřního klidu, sebeúcty a kompetentnosti.¹

Výchova a vzdělávání dětí založené na uplatňování moci a síly jsou vyčerpávající a přitom málo účinné. Mají negativní dopady nejen na plnění každodenních oprávněných požadavků, ale také na sebeúctu, rozvoj osobnosti a vzájemné vztahy všech zúčastněných stran. Jsou v rozporu s požadavkem na bezpečné klima ve třídě a ve škole, které je základní psychosociální podmínkou efektivní výuky. Jsou v rozporu s požadavkem na rozvíjení klíčových kompetencí podle Rámcového vzdělávacího programu.

---

¹ www.respektovat.com